

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND
ÕIGUSTEADUSKOND
KARISTUSÕIGUSE OSAKOND

Liina Hirv

Juriidilise isiku kriminaalvastutus rahvusvahelises tavaõiguses

Magistritöö

Juhendaja mag. iur. Andres Parmas

Tartu
2018

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Vajadus juriidilise isiku kriminaalvastutuse järele rahvusvahelisel õiguses.....	6
2. Tavaõigus rahvusvahelise kriminaalõiguse allikana	11
3. Juriidilise isiku vastutus rahvusvaheliste kohtute ja tribunalide praktikas ja statuutides .	17
3.1 Nürnbergi rahvusvaheline sõjatribunal ja jätkuprotsessid	17
3.2 Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal ja Rwanda Rahvusvaheline Kriminaaltribunal	20
3.3 Rahvusvaheline Kriminaalkohtu Rooma Statuut.....	21
3.4 Liibanoni Eritribunali praktika	25
4. Muud rahvusvahelised meetmed	30
4.1 Euroopa Liidu meetmed	30
4.2 Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni meetmed	32
4.2.1 <i>Soft law</i>	33
4.2.2 Konventsioonid	35
4.2.3 ÜRO julgeolekunõukogu meetmed	36
5. Riikide praktika: õigusaktid	39
5.1 Ameerika Ühendriigid.....	39
5.2 Austraalia	42
5.3 Saksamaa.....	44
5.4 Prantsusmaa.....	46
5.5 Eesti.....	49
5.6 Holland	50
5.7 Vene Föderatsioon.....	52
5.8 Iisrael.....	53
5.9 Hiina.....	54
5.10 Lõuna-Aafrika Vabariik	55
5.11 Järeldused.....	56
Kokkuvõte	60
Criminal Liability of Legal Persons in International Customary Law	63
Kasutatud materjalid.....	68
Lühendid.....	80

Sissejuhatus

Magistritöö eesmärk on analüüsida, millised on suundumused juriidilise isiku kriminaalvastutuse kujunemisel osaks rahvusvahelisest tavaõigusest. Autori hüpotees on, et juriidilise isiku kriminaalvastutus on leidnud riikide ning rahvusvaheliste organisatsioonide praktikas piisavalt rakendust selleks, et tunnistada seda osaks rahvusvahelisest tavaõigusest.

Töö on ajendatud Rooma Statuudi 20. aastapäevast. Nimelt oli Rooma Statuudi läbirääkimistel arutelu all juriidilise isiku vastutuse kehtestamine, kuid läbirääkimiste käigus ei leidnud ettepanek piisavat toetust. Vastuväited tuginesid suures osas asjaolule, et paljude riikide õiguskordades ei ole juriidilise isiku kriminaalvastutust sätestatud ning sellest tulenevalt rikuks juriidilise isiku kriminaalvastutuse lisamine Rooma Statuudi täiendavuse (*complementarity*) põhimõtet.¹ Samuti asuti seisukohale, et lühikeste läbirääkimiste jooksul ei ole võimalik jõuda kõiki osapooli rahuldava normi versioonini.² Kui juriidilise isiku vastutus oleks aga tunnistatud rahvusvahelise tavaõiguse normiks, langeksid eelnevad vastuväited tagaplaanile. Kuna tavaõigus kajastab „õiguse üldprintsiipe, mida tunnustavad tsiviliseeritud rahvad“³, hõlmates ka *jus cogens* ja *erga omnes* norme,⁴ oleks juriidilise isiku vastutuse lisamine Rooma Statuuti tugevalt põhjendatud just tavaõiguse normiks olemisega ning ühtali omaks see normi kristalliseerivat mõju.

Teine asjaolu, miks magistritöö teema on aktuaalne, on järjest äriühingute üha suurenev mõju ühiskonnale laienamlt, kui on seda vaid majandustegevus. Ühelt poolt omavad suurkorporatsioonid väga suurt globaalset mõju nii majanduslikele kui poliitilistele protsessidele. Teiselt poolt on hargmaistel äriühingutel suur risk toime panna inimõiguste rikkumisi või olla kaasa aitajaks raskete kuritegude toimepanemisele tegutsedes konfliktsetest piirkondades. Sellised piirkonnad on aga tihtipeale loodusressursside rikkad, mis tingib selle, et äriühingutel on huvi sellistes piirkondades tegutseda. Puudulik kohalik õiguskord ning nõrk valitsusaparaat tingivad olukorra, kus äriühingute tegevuse üle kontroll puudub. Nii võib äriühing oma (majanduslike) huvide kaitseks teha koostööd grupeeringutega, mis panevad toime raskeid kuritegusid nagu näiteks inimsuse vastsed süüteod.⁵ Eelnev arutluskäik

¹ J. Kyriakakis. Corporations and the International Criminal Court: the complementarity objection stripped bare. – Criminal Law Forum vol 19, 2008. lk 117.

² Summary records of the meetings of the Committee of the Whole. 1. meeting. UN Doc A/CONF.183/C.1/SR.1, 134-135.

³ Rahvusvahelise Kohtu statuut, artikkel 38. RT II 1996, 24, 95.

⁴ B. D. Lepard. Customary International Law. A new theory with practical applications. New York: Cambridge University Press 2010, lk 7, 261-262. Märkusena olgu välja toodud, et tavaõigus hõlmab küll *jus cogens* ja *erga omnes* norme, kuid kõik tavaõiguse normid ei ole ilmtingimata *jus cogens* ega *erga omnes* normid.

⁵ Business and International Crimes: Assessing the liability of Business Entities for Grave Violations of International Law. A joint Project of the International Peace Academy and Fafo. Fafo 2004, lk 8.

põhjendab vajadust juriidilise isiku kriminaalvastutuse järgi just rahvusvahelises kriminaalõiguses. Kuna aga ükski rahvusvahelise tribunali või kohtu statuut ei sätesta juriidilise isiku kriminaalvastutust, on asjakohane analüüsida, kas vastav norm on kujunenud või kujunemas rahvusvahelises tavaõiguses.

Kuna tavaõigus kujuneb aja jooksul ning on kombinatsioon riikide ja teiste rahvusvahelise õiguse subjektide praktikast, on oluline analüüsida, kuidas on ajalooliselt juriidilisi isikuid rahvusvahelises kriminaalõiguses käsitletud ning kas neil on nähtud rolli rahvusvaheliste kuritegude toime panemises. Vähem tähtis ei ole vaadelda riikide regulatsioone. Asjakohane on analüüsida, millised on riikide regulatsioonid juriidilise isiku vastutuse osas ning toimunud muutused võrreldes Rooma Statuudi vastuvõtmise perioodiga. Tavaõiguse kujunemisel omavad järjest suuremat rolli ka rahvusvaheliste organisatsioonide tegevus.

Magistriöö on jaotatud viieks peatükiks. Esimene peatükk avab lähemalt juriidilise isiku kriminaalvastutuse hetkeolukorda rahvusvahelises õiguses ning vajadust vastava regulatsiooni järgi. Lisaks esitatakse peamised õiguskirjanduses välja toodud poolt- ja vastuargumendid seoses juriidilise isiku kriminaalvastutuse kehtestamisega ning põhjendatakse, miks on vajalik vastav regulatsioon just rahvusvahelises kriminaalõiguses.

Kuna magistritöö eesmärk on hinnata juriidilise isiku kriminaalvastutuse normi kajastumist tavaõiguses, kirjeldatakse teises peatükis rahvusvahelise tavaõiguse olulisemaid elemente, mida töö järgnevatel peatükkidel analüüsitakse.

Töö järgmised kolm peatükki keskenduvad kolmele erinevale tavaõiguse kindlakstegemisel tähtsust omavale aspektile. Kolmas peatükk analüüsib ajaloolises perspektiivis rahvusvaheliste kohtute ja tribunaliide praktikast ning statuute ning juriidilise isiku vastutuse algeid rahvusvahelises kriminaalõiguses. Kuigi pikka aega on juriidilise isiku vastutust rahvusvahelises kriminaalõiguses eitatud, tuuakse töös esile II maailmasõja järgsete Nürnbergi rahvusvahelise sõjatribunali ning Ameerika Ühendriikide sõjatribunali kohtuprotsesside raames tehtud järeldused seoses organisatsioonide, grupeeringute ja äriühingutega. Nimetatud järeldused annavad tugeva aluse väitmaks, et juba eelmise sajandi keskel jaatati gruppi või organisatsiooni võimalust olla (kuri)tegude toimepanijaks ning moraalse hukkamõistu objektiks. Olulise panuse diskussiooni andis Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi läbirääkimiste protsess. Kõige hiljutisema arenguna on oluline analüüsida Liibanoni Eritribunali otsuseid kohtuasjades *New TV S.A.L.*⁶ ja *Akhbar Beirut S.A.L.*,⁷ mille raames kohus

⁶ Contempt Case against Al Jadeed [CO.] S.A.L./ NEW T.V. S.A.L. (N.T.V.) and Ms Karma Mohamed Tahsin Al Khayat (Case STL-14-05)

⁷ Contempt Case against Akhbar Beirut S.A.L. and Mr Ibrahim Mohamed Ali Al Amin (Case STL-14-06)

tunnustas juriidilise isiku kriminaalvastutust õigusemõistmisesse sekkumise asjades (*court contempt*).

Neljandas peatükis analüüsitakse, milline mõju on olnud rahvusvaheliste organisatsioonide, nagu Euroopa Liit ning Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, tegevuse mõju rahvusvahelise tavaõiguse normi kujunemisel ning milline on olnud nende organisatsioonide tegevus juriidilise isiku kriminaalvastutuse edendamisel. Muuhulgas vaadeldakse ka Julgeoleku Nõukogu seisukohti ning praktikat seoses juriidiliste isikute tegevusega, millel on mõju rahvusvahelise rahu ja julgeoleku tagamisele.

Magistritöö viiendas peatükis on esmalt võrdlevalt kirjeldatud 10 erineva riigi regulatsiooni seoses juriidilise isiku vastutusega. Riikide valiku juures on püütud silmas pidada, et esindatud oleksid erinevad õigussüsteemid. Nii on valitud riikideks Angloameerika õigussüsteemist Ameerika Ühendriigid ja Austraalia, Mandri-Euroopa õigussüsteemist Saksamaa, Prantsusmaa, Eesti, Holland ja Venemaa. Sega-õigussüsteemidest, millel on mõjutusi nii Mandri-Euroopa kui Angloameerika õigusest, on kajastatud Iisraeli ja Lõuna Aafrika. Sotsialistiku õigussüsteemi näitena on toodud Hiina Rahvavabriigi regulatsioon. Vaatluse all on juriidilise isiku kriminaalvastutuse olemasolu ja olemus, kas kriminaalvastutus on ette nähtud rahvusvahelise kriminaalkuritegude eest, millised on juriidilistele isikutele mõistetavad karistused ning kui ulatuslik on riikide jurisdiktsioon seoses juriidiliste isikute toime pandud rahvusvaheliste kriminaalkuritegudega. Alapeatükis 5.10 on analüüsitud eeltoodud võrdluse põhjal, milline on nende riikide praktika panus rahvusvahelisesse tavaõigusesse ning milliseid olulisemaid tendentse võib seejuures täheldada.

Käesolev töö ei oma ambitsiooni käsitleda juriidilise isiku kriminaalvastutuse küsimust rahvusvahelises õiguses kõikehõlmavalt. Magistritöö mahtu silmas pidades on võimalik välja tuua olulisemad suundumused ning ning nende mõju tavaõiguse normi kujunemisele.

1. Vajadus juriidilise isiku kriminaalvastutuse järele rahvusvahelisel õiguses

Debatt selle üle, kas ja millisel määral saab juriidiline isik olla kriminaalõiguse subjektiks, eriti rahvusvahelisel tasandil, lähtub eeskätt juriidilise isiku olemusest ning erinevusest füüsilise isikuga. Tulenevalt asjaolust, et juriidiline isik on õiguse abstraktsioon, on peamisteks vastulauseteks juriidilise isiku kriminaalvastutusele olnud, et juriidilisele isikule ei ole omistatav *mens rea*, seda ei saa karistada vangustusega ning juriidilise isiku kriminaalvastutust pälvivad teod oleksid *ultra vires*.⁸

Samas osalevad juriidilised isikud ehk seaduse alusel loodud õiguse subjektid majandustegevuses, poliitikas ja muus ühiskondlikus elus üha rohkem. Sinna hulka liigituvad ka rahvusvahelised äriühingud. Suurtel rahvusvahelistel äriühingutel on inimõiguste tagamisel ja mõjutamisel üha suurem mõju.⁹ Samas äriühingute majandustegevust, mis aitab kaasa või toidab konflikte ja nende käigus toime pandavaid inimsusevastaseid ja sõjakuritegusid, ümbritseb teatav karistamatus. Arengumaad, kus on tihti puudulik valitsusaparaat ning mida laastavad vägivald ja (kodu)sõjad, on sihtkohaks äriühingutele, mis otsivad odavat tööjõudu või olulisi loodusvarasid. Selliste ressurssidega kauplemine on aga omakorda oluline sissetuleku allikas mässuliste rühmitustele või kriminaalsetele ühendustele. Sellistes olukordades võib äriühingutel olla oluline hõlbustaja roll võimaldamaks ligipääsu globaalsele turule, finantsidele ja relvakaubandusele.¹⁰ Näiteks võib ettevõtte finantseerida sõjalist tegevust kaevandades maavarasid, mida kontrollivad sõjalised grupid, kes omakorda saadava tulu eest soetavad relvastust. Just selline äriühingute ja eraisikute osalus tuvastati näiteks Kongo konfliktis.¹¹

Sellele lisanduvad palgasõdurite ning erasõjaväe kasutamine kontrolli tagamiseks loodusvararohke territooriumi üle ning nende tegevusega kaasnevad inimõiguste rikkumised. Viimane on käesoleva töö perspektiivis oluline asjaolu, et militaartenuse pakkujad on samuti juriidilised isikud ning nende kasutamine konfliktides üha levinum. Näiteks osalesid ettevõtte *Executive Outcomes* palgasõdurid Angola konfliktis ning Sierra Leone kodusõjas, ettevõtte

⁸ G. O. W. Mueller. *Mens Rea and the Corporation. A study of the model Penal Code position on Corporate Criminal Liability.* - University of Pittsburgh Law Review Vol 19 (1957 – 1958), lk 21.

⁹ D. Weissbrodt, M. Kruger. *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights.* - American Journal of International Law 97, 2003, lk 901.

¹⁰ Fafo 2004 (viide 5), lk 8.

¹¹ The Secretary-General, Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict, U.N. Doc. S/2002/1300, para 58, 59; *samuti* Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo, Un Doc S/2002/1146.

Sandline viis ellu operatsioone samuti Sierra Leone ning Uus Guinea konfliktides.¹² Üks kõige kurikuulsamaid näiteid on eraettevõtte Blackwater kasutamine USA vägede poolt Iraagi sõjas, mille käigus Blackwater'i palgalised sõdurid tapsid tsiviilisikuid.¹³ Hiljutisemaks näiteks võib tuua Vene Föderatsiooni poolt palgatud sõjalist teenust pakkuv Wagner PMC, kelle tegevus on tuvastatud nii Süüria kui Ukraina konfliktis.¹⁴ Erasõjaväe ja sõjalist teenust pakkuvate äriühingute kasutamisega kaasnevad ka küsimused immuniteedist, riigivastutusest ning riigivõimu teostamise delegeerimise legaalsusest, kuid nendele küsimustele selles töös ei keskenduta. Magistritöö perspektiivist on eeltoodud näited olulised just seetõttu, et tegemist on juriidiliste isikutega, kellel on suur tõenäosus olla osaline inimsusevastase või sõjakuritegude toimepanemises.

Levinumad rahvusvahelise kriminaalõiguse rikkumised, mida ettevõtted on toime pannud, on näiteks orjastamine, röövimine ja rüüstamine, lapssõdurite värbamine, maamiinide kasutamine.¹⁵ Ajaloolised näited selliste süütegude toimepanemisest ulatuvad II Maailmasõja perioodi. Nn Nürnbergi järelprotsesside käigus võeti vastutusele mitme ettevõtte juhid tulenevalt ettevõtte poolt orjastamise või rüüstamise toimepanemisest.¹⁶

Praegusel hetkel ei rakendu ühegi rahvusvahelise kohtu või tribunali jurisdiktsioon äriühingutele kui juriidilistele isikutele ning on piiratud vaid füüsiliste isikutega.¹⁷ Seega juhul, kui juriidiline isik on panustanud rahvusvaheliste kuritegude toimepanemisse, on võimalik foorum kohtumõistmiseks mõne asjassepuutuva riigi kohus. Sellega kaasnevad aga küsimused, kas eri riikide õiguskordades on ette nähtud juriidiliste isikute kriminaalvastutus ning milline on riikide võimekus uurida juriidiliste isikute panust rahvusvahelises kuriteos.

¹² A.Faite. Involvement of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law. – International Committee of the Red Cross. Defence studies, Volume 4, 2008, lk 1. Kättesaadav internetis: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/pmc-article-a-faite.pdf> (16.03.18).

¹³ M. Welch. Fragmented power and state-corporate killings: a critique of Blackwater in Iraq. – Crime, Law and Social Change. 2009, lk 354; samuti Fainaru, S., & Al-Izzi, S. U.S. security contractors open fire in Baghdad: Blackwater employees were involved in two shooting incidents in past week. - Washington Post, May 27, 2007.

¹⁴ Syria war: Who are Russia's shadowy Wagner mercenaries? – BBC, 28.02.2018. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.bbc.com/news/world-europe-43167697> (14.04.2018).

¹⁵ Fafo 2004, lk 17.

¹⁶ Sellisteks näideteks on Ameerika Ühendriikide Sõjatribunali *Flicki*, *Kruppi* ja *IG Farbeni* kaasused, mida lähemalt käsitletakse käesoleva töö alapeatükis 3.1.

¹⁷ Fafo 2004, lk 11. Kuigi tegemist on 2004. aasta uuringute aruandega, on ka 2018.aastal kõikide rahvusvaheliste tribunali ja kohtute jurisdiktsioon piiratud füüsiliste isikutega. Erandina tuleb käsitleda Liibanoni eritribunali, mis oma otsuses *New TV S.A.L* leidis, et statuuti on võimalik ja tuleb tõlgendada nii, et see hõlmab ka juriidilised isikud. Lähemalt antud erandist alapeatükis 3.4.

Riigi jurisdiktsiooni puhul tõstatub kahtlemata probleem seoses territoriaalse jurisdiktsiooniga. Riik, kus tegu toime pannakase, võib olla liiga nõrga õigus- ja kohtusüsteemiga selleks, et kontrollida rahvusvahelise ettevõtte tegevust.¹⁸

Lisaks sellele, et riigisisene õiguskord näeb ette juriidilise isiku vastutuse, peaks selleks, et võtta juriidiline isik vastutusele rahvusvahelises kuriteos, riigisisene õiguskord sisaldama ka vastavat kuriteo koosseisu. Võttes arvesse, et rahvusvahelised kuriteod nagu inimsusevastased ja sõjakuriteod ning genotsiid on tunnistatud osaks tavaõigusest, on enamik riike need mingil kujul riigisisesse karistusõigusesse sisse viinud, kuid see ei pruugi vastata samale standardile, mis rahvusvahelisesõiguses.¹⁹

Valitsustele võib olla vastumeelne luua alused võtmaks juriidilisi isikuid vastutusele mittemajanduslike kuritegude eest, sest see võib tekitada poliitilisi probleeme.²⁰ Riigi tahtmatus sekkuda ettevõtte tegevusse võib olla seotud võimalusega teenida kasu või soov säilitada investeringute-sõbralik maine, meelitamaks riiki välisinvestoreid.²¹ Regulatsiooni olemasolul võib tulla siiski ette riigi tahtmatus äriühingute toimepandud kuritegusid uurida tulenevalt riigi juhtfiguuride enda seotusest kuritegude toimepanemisega.²²

Samuti tuleb arvestada, et juriidilise isiku puhul on keeruline tuvastada vastutust äriühingute keeruka struktuuri tõttu. Äriühingutel on võimalik tõrjuda riigisisest vastutust läbi välismaiste tütarettevõtete või ühisettevõtete loomise, mis paistavad iseseisvatena ning tegutsevad riikides, mille õiguslik regulatsioon äriühingute tegevuse osas on nõrk või puudulik. Kriminaalmenetluse käigus on aga vajalik tuvastada, milline oli näiteks vastutuse liikumine emaäriühingult tütarettevõttele ning kas emaäriühingul oli piisav kontroll ja teadmine tütarettevõtte tegevusest.²³ Igasugune äriühingu tegevuse uurimine muutub riigi jaoks keerukaks, kui äriühing tegutseb teises riigis.²⁴ See vastulause annab teiselt poolt tugeva argumendi, miks peaksid riigid kehtestama juriidilise isiku vastutuse riigisiseses õiguses. Mida rohkemate riikide õiguskorras on vastav regulatsioon, seda lihtsam on luua ka koostöömehhanisme riikide vahel, mis lihtsustaks ning muudaks juriidilise isikute nagu hargmaiste äriühingute tegevuse uurimise efektiivsemaks. Ühtlasi võib kriminaalvastutuse

¹⁸ O. K. Fauchald, J. Stigen. Corporate Responsibility before International Institutions. – Georg Washington International Law Review 40. 2009, lk 1027.

¹⁹ Fafo 2004, lk 21.

²⁰ Samas, lk 14.

²¹ O.K Fauchald, J. Stigen 2009, lk 1028.

²² J. Kyriakakis 2008, lk 146.

²³ Fafo 2004, lk 14.

²⁴ O.K Fauchald, J. Stigen 2009, lk 1028.

kehtestamine avada riigi jaoks laiemad võimalused ja volitused juriidilise isiku poolt toimepandud rikkumiste uurimiseks.²⁵

Üheks keskseks vastulauseks juriidiliste isikute kriminaalvastutusele rahvusvahelises õiguses on olnud, et rahvusvahelise õiguse subjektideks on eeskätt riigid ning rahvusvahelise kriminaalõiguse puhul füüsilised isikud. Selle väite tõesus on aga ajas kahanev, võttes arvesse, et riigid sõlmivad erinevaid leppeid ning võetakse vastu rahvusvahelisi deklaratsioone seoses juriidiliste isikute (äriühingute, ettevõtete) õiguste ja kohustustega rahvusvahelises õiguses.²⁶

Rahvusvahelise Kriminaalkohtu loomisel oli intensiivselt arutelu all juriidilise isiku kriminaalvastutuse kehtestamine Rooma Statuudis.²⁷ Üheks seal esitatud vastulauseks oli Kreeka delegatsiooni seisukoht, et iga kriminaalne tegevus jõuab välja füüsilise isikuni ning seetõttu ei ole juriidilise isiku vastutus vajalik.²⁸ Eeltoodud väitele on aga oponenteeritud. Esiteks on leitud, et korporatiivses struktuuris on võimalik olukord, kus individid panustavad otsustamisprotsessi teadmata protsessi kogu ulatusest, mistõttu ei pruugi ühelgi üksikisikul olla terviklikku teadmist äriühingu otsuste tulemustest või tagajärgedest. Lisaks võib olla äriühingu süüteo raskus oluliselt suurem kui ühegi üksiku isiku tegu ning isikud, kelle otsustest äriühingu kuritegu tulenes, ei pruugi olla enam äriühinguga seotud. Viimasel juhul jääks lahtiseks, kes äriühingu töötajatest kannaks individuaalset vastutust.²⁹

Vajadusele juriidilise isiku vastutuse kehtestamise järele just rahvusvahelises kriminaalõiguses räägib kaasa asjaolu, et rahvusvaheline avalik õigus ega humanitaarõigus ei kehtesta juriidilistele isikutele otseseid kohustusi. Kohustused on asetatud eeskätt riikidele, sealhulgas kohustus tagada, et isikud oleks selle riigi territooriumil kaitstud õiguste rikkumiste eest muuhulgas juriidiliste isikute poolt. Samas on erinevate rahvusvahelise õiguse lepingute sekkumise tase erinev. Kõige madalama taseme ettekirjutustega nähakse ette riigi kohustus mitte ise rikkuda ning võtta meetmed takistamiseks inimõiguste rikkumisi teiste isikute, sh juriidiliste isikute poolt, määratlemata spetsiifilisemalt kohustuse sisu.³⁰ Samas on ka neid

²⁵ B. Swart, International trends towards establishing some form of punishment for corporations. Discussion. - Journal of International Criminal Justice 6/2008, lk 952-953.

²⁶ Fafo 2004, lk 19.

²⁷ Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi läbirääkimistest lähemalt käesoleva töö alapeatükis 3.3.

²⁸ Summary records of the meetings of the Committee of the Whole. 1.meeting. UN Doc A/CONF.183/C.1/SR.1, lk 136.

²⁹ J. Kyriakakis 2008, lk 149; samuti B.Fisse, J.Braithwaite. Corporations, Crime and Accountability. - Cambridge University Press 1993, lk 31, 46.

³⁰ J. H. Knox. The Ruggie Rules: Applying Human Rights to Corporations. The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Nijhoff: Brill 2011, lk 5-6. Knox on toonud siinkohal näiteks Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti (*International Covenant on Civil and Political Rights*), mille artikkel 2(1) sätestab, et „Iga käesolevast paktist osavõttev riik kohustub austama ja tagama kõikidele tema territooriumil asuvatele ja tema jurisdiktsioonile alluvatele isikutele õigused, mida tunnustab käesolev pakt, (...)“. Antud säte on näide Pakti

rahvusvahelise õiguse instrumente, milles täpsustatakse riikide kohustusi ning kitsendatakse sellega riikide diskretsiooni lepingute jõustamise viiside valiku osas.³¹ Kuigi sellised instrumendid suunavad riike rohkem, on vastutav rahvusvahelise õiguse mõttes riik ning rikkumise puhul ei kaasne eraisiku vastutus. Seega on tekkinud olukord, kus rahvusvahelise õiguse all on äriühingud teatud inimõiguste subjektiks, kuid samas ei ole äriühingud õiguslikke kohustuste kandjaks rahvusvahelise kriminaalõiguse mõttes.³² Kuna äriühingute kui juriidiliste isikute vastutus on jäänud siseriiklike õiguskordade lahendada, on tulemuseks riikide erinev lähenemine,³³ mis omakorda võimaldab hargmaistel äriühingutel valida tegutsemiseks asukohta, kus ei kaasne inimõiguste rikkumisega juriidilise isiku vastutust.

Kuigi juriidilist isikut kui abstraktset üksust ei ole võimalik karistada vabadusekaotusega, on siiski mitmeid karistuse vorme, mida on võimalik rakendada. Lisaks rahalisele karistusele on võimalik kehtestada karistusena tegutsemise piirangud või ettevõtte tegevuse lõpetamine. Äriühingute kui juriidiliste isikute kriminaalvastutusele võtmise kasutegur seisneb muuhulgas selle stigmatiseerivas mõjus. Süüdimõistmine rahvusvahelises kriminaalkuriteos mõjub selgelt negatiivselt ettevõtte tegutsemisvõimalustele, muutes ettevõtte ebasoovitavaks partneriks või mõjudes negatiivselt kliendisuhetele. See muudab võimaliku panustamise kuritegelikku tegevusse ebasoovitavamaks ning paneb kaalukausile kasumi vastu globaalse mainekahju.

Lisaks võib äriühingute vastutusele võtmine suurendada kannatanute võimalusi saada hüvitisi,³⁴ mis näiteks Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi kohaselt hõlmavad endas olukorra taastamist, kompensatsiooni ja rehabilitatsiooni.

üldisest viisist panna riikidele üldiseid kohustusi tagada teatud õigused, täpsustamata nende kohustuste sisu või meetmeid.

³¹ J. H. Knox 2011, lk 6-7. Siinkohal on Knox toonud näideteks Rahvusvahelise konventsiooni rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta artikkel 5 (*Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*) ning Konventsiooni naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta artiklid 2 ja 13 (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*). Mõlema näite puhul on loetletud oluliselt spetsiifilisemad õigused, mida riik peab tagama.

³² M. C. Bassiouni, *The Sources and Content of International Criminal Law: A Theoretical Framework*. International Criminal Law 3. Ardsley (N.Y.) : Transnational Publishers 1999, lk 17-18.

³³ *Developments in the Law: International Criminal Law* - Harvard Law Review, Vol. 114, No. 7, 2001, lk 2031.

³⁴ J. Kyriakakis 2008, lk 150.

2. Tavaõigus rahvusvahelise kriminaalõiguse allikana

Nagu eelnevas peatükis välja toodud, ei sätesta ühegi rahvusvahelise kohtu ega tribunali statuut juriidilise isiku kriminaalvastutust, kuid vajadus selle järgi muutub ühe akuutsemaks. Rahvusvaheliste kohtute ja tribunalide statuudid ei ole aga ainsaks rahvusvahelise kriminaalõiguse allikaks, mistõttu on asjakohane analüüsida ka teisi õiguse allikaid. Rahvusvaheline kriminaalõigus on üks rahvusvahelise õiguse haru, seega rakenduvad ka sellele üldised rahvusvahelise õiguse allikad, milleks loetakse tavapäraselt Rahvusvahelise Kohtu Statuudi artikli 38 lõikes 1 loetletud allikaid, sealhulgas rahvusvahelist tava kui õigusnormina tunnustatud üldist praktikat ehk tavaõigust.³⁵ Käesolevas peatükis tuuakse välja olulisemad aspektid, mida tuleb hinnata otsustamaks, kas norm on saanud osaks tavaõigusest.

Tavaõigusele kui kirjutamata õigusele on omane selle kindlaks tegemise keerukus.³⁶ Rahvusvahelise tavaõiguse peamisteks elementideks on praktika, mis on ühine mitmele rahvusvahelisele isikule (objektiivne element) ning *opinio juris sive necessitatis* ehk veendumus, et teatud ühtne ja kestev praktika on tunnistatud kui õigus (subjektiivne element).³⁷

Rahvusvaheline kohus on vastava standardi sedastanud 1969. aasta lahendis *North Sea Continental Shelf*, milles tõi välja, et „mitte ainult ei pea teguviisid olema settinud praktikas, vaid peavad olema ka toime pandud viisil, et need annaks tunnistust uskumusest, et selline praktika on muutunud kohustuslikuks vasta õigusnormi eksisteerimise tõttu. Selline uskumus on implitsiitne *opinio juris* mõttes“.³⁸ *Opinio juris* kujuneb seega riikide teguviisidest ja avaldustest, mitte ei tähista kohtunike või juristkonna õiguslikku arvamust, nagu ekslikult võiks arvata.³⁹ Kuna riik ei oma sarnaselt füüsilise isikuga teadvust või emotsioone, tuleb riigi veendumuse kindlakstegemiseks lähtuda selle organite tegevusest. Sellisteks organiteks on riigijuhid, parlamendid, valitsused, diplomaadid jne, kelle tegevuse saab omistada riigile. Seejuures tuleb veendumuse kindlakstegemisel lähtuda objektiivsetest tõenditest, nagu näiteks

³⁵ R. Cryer, H. Friman, D. Robinson, E. Wilmschurst. An introduction to International criminal law and procedure. Cambridge University Press, 2010, lk 9; Rahvusvahelise Kohtu (International Court of Justice) statuut, artikkel 38.

³⁶ R. Cryer jt. lk 11.

³⁷ V.D. Degan. On the sources of International criminal law. Chinese Journal on International Law 45, Oxford University Press, 2005, lk 65. Samuti M. H. Mendelson. The Formation of Customary International Law. Haag: Martinus Nijhoff Publishers 1999, lk 195

³⁸ North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, lk 44, para 77. Inglise keelne tsitaat: „...for in order to achieve this result, two conditions must be fulfilled. Not only must the acts concerned amount to a settled practice, but they must also be such, or be carried out in such a way, as to be evidence of a belief that this practice is rendered obligatory by the existence of a rule of law requiring it. The need for such a belief, i.e., the existence of a subjective element, is implicit in the very notion of the *opinio juris sive necessitatis*. The States concerned must therefore feel that they are conforming to what amounts to a legal obligation“

³⁹ V.D. Degan 2005, lk 66.

lepingute heakskiitmine, juriidiliste seisukohtade avaldamine, seisukohtade võtmine suhtluses teiste riikidega.⁴⁰ Lisaks rõhutas Rahvusvaheline Kohus 1986. aasta *Nicaragua* lahendis, et *opinio juris*ena tunnistatud norm peab olema kinnistunud ka praktikana.⁴¹

Riikide praktika kui objektiivne element väljendub riikide mitmekülgses tegevuses (või tegevusetuses). Nii võib praktikaks lugeda nii seadusandliku, täidesaatva kui kohtuliku tegevuse, kuhu alla omakorda kuuluvad diplomaatilised tegevused, riikide deklaratsioonid, seisukoha võtud ja hääletamine rahvusvahelistes organisatsioonides, riigisisene seadusandlus ning kohtupraktika, samuti esitatud seisukohad rahvusvaheliste tribunalide ees.⁴² Siiski võib riikide praktika jääda mõneti ebamääraseks või mitmeti tõlgendatavaks. Sellisel juhul on just *opinio juris* see, mis võimaldab selgeks teha, milline on riigi tegelik hoiak.⁴³

Kaks elementi on seega omavahel tugevalt põimunud: praktika peab kinnistama subjektiivset veendumust ning samas veendumuse väljendamine peab selgitama tegevuste eesmärki ja kantavat hoiakut. Nende kahe elemendi olemasolul loetakse rahvusvaheline tavaõiguse siduvaks kõikidele riikidele, ilma, et konkreetne riik peaks olema panustanud normi loomisesse või selle muul moel vastu võtnud.⁴⁴

Magistritöö perspektiivist on oluline selgitada, milline roll tavaõiguse määratlemisel on rahvusvahelistel lepingutel ja rahvusvaheliste tribunalide otsustel. Rahvusvahelised lepingud on eeskätt siduvad nende osapooltele, kuid seejuures võivad need kanda ka tavaõiguse normide kodifitseerimise ja selgitamise funktsiooni. Selle kindlaks tegemiseks, et leping on just sellist eesmärki mõeldud kandma, on võimalik pöörduda lepingu ettevalmistavate materjalide (*travaux preparatoires*) poole.⁴⁵

Teiseks võib lepingute läbirääkimiste protsess ning veel jõustumata lepingute sätted olla „kristalliseeriva“ mõjuga.⁴⁶ Selle heaks näiteks on Rahvusvahelise Kohtu järelalus *Continental Shelf (Tunisia/Libya)* kaasuses, et ÜRO Mereõiguse konventsioon, mis ei olnud otsuse tegemise ajal jõustunud, „sisaldab või kristalliseerib juba eksisteerivat või tekkivat tavaõiguse reeglit.“⁴⁷

⁴⁰ B. D. Lepard. Customary International Law. A new theory with practical applications. New York: Cambridge University Press 2010, lk 171-172.

⁴¹ Nicaragua v. United States of America. Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, lk 98, para 184.

⁴² I. Bownlie. Principles of Public International Law. Oxford University Press, 2008, lk 31.

⁴³ M. P. Scharf. Customary International Law in Times of Fundamental Changes. Recognizing the Grotius Moments. Cambridge University Press 2013, lk 47.

⁴⁴ M. H. Mendelson. The Formation of Customary International Law. Martinus Nijhoff Publishers, Haag 1999, lk 218.

⁴⁵ M. P. Scharf 2013, lk 43.

⁴⁶ *Samas*, lk 44.

⁴⁷ Continental Shelf (Tunisia/Libya), ICJ Reports 1982, lk 24, para 24.

Kolmandaks võib rahvusvaheline leping muutuda soovituseliseks riikidele, mis ei ole küll lepinguga liitunud, kuid mis kohandavad oma praktika siiski lepingu normidele vastavaks.⁴⁸ Heaks näiteks on siinkohal 1985 aasta Pariisi deklaratsioon, millega keelustati kaaperdamine. Deklaratsiooniga liitusid vähesed riigid, kuid kaaperdamise keeld kujunes siiski riikide praktika kaudu tavaõiguse normiks.⁴⁹

Igal juhul väljendavad lepingud ja deklaratsioonid *opinio juris*'t, sest on seisukohavõetud tegevuse legaalsuse, normiks olemise kohta ning selliseid rahvusvahelise õiguse instrumente ei peaks lugema praktikaks.⁵⁰

Rahvusvaheliste tribunalide otsustel on samuti oluline roll tavaõiguse määratlemisel. ÜRO Rahvusvahelise õiguse komisjon on 1950. aastal loetlenud võimalikud rahvusvahelise tavaõiguse norme tõendavad allikad, mille hulgas on nimetatud nii siseriiklike kui rahvusvaheliste kohtute otsused, siseriiklik seadusandlus ja rahvusvaheliste organisatsioonide praktika.⁵¹ Rahvusvaheliste tribunalide praktikat võib näha kaudselt kui riikide praktikat. Nende autoriteet lahendada rahvusvahelisi vaidlusi tuleneb riikide vahelisest kokkuleppest. Seega manifesteerib rahvusvaheliste tribunalide ja kohtute otsused kaudselt riikide praktikat, kes on nõustunud sellise autoriteedi ja mandaadi andmisega rakendada rahvusvahelist õigust, sealhulgas rahvusvahelist tavaõigust.⁵² Seejuures tuleb aga silmas pidada, et rahvusvaheliste kohtute ja tribunalide otsused siiski on tõenduslikud tavaõiguse normide suhtes ning kajastavad eelkõige tekkivat tavaõigust, mitte ei kajasta positiivset õigusnormi. Praktika peab jätkuvalt olema kooskõlaline ning käima käsikäes *opinio juris*ega.⁵³

Õiguskirjanduses eristatakse modernset ja traditsioonilist tavaõigust, mis erinevad teineteisest eeskätt tekkemehhanismi ning tekkeaja kaudu. Traditsiooniline tavaõigus on evolutsiooniline, see tuleneb pikaaegset ja järjepidevast riigi praktikast. *Opinio juris* on traditsioonilise tavaõiguse kujunemisel pigem teisel kohal, aidates eristada õiguslikku kohustust mitteõiguslikust.⁵⁴ Selline lähenemine on omane Alalise Rahvusvahelise Kohtu kaasusele S.S.

⁴⁸ M. P. Scharf 2013, lk 44-45.

⁴⁹ M. H. Mendelson 1999, lk 193.

⁵⁰ A. E. Roberts, Traditional and Modern Approaches to Customary International Law: a Reconciliation. - American Journal of International Law 2001, Vol. 95, p. 758.

⁵¹ Yearbook of the International Law Commission A/CN.4/Ser.A/1950/Add.1.

⁵² T. Treves. Customary International Law. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford University Press, 2015, Para 53. Kättesaadav internetis: <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (viimati külastatud 15.03.18).

⁵³ V.D. Degan 2005, lk 78.

⁵⁴ A. E. Roberts 2001, lk. 758.

„Lotus“⁵⁵, kus kohus lähtus territoriaalse jurisdiktsiooni kindlaks tegemisel eeskätt riikide varasemast praktikast.

Seevastu modernset tavaõigust iseloomustab tuginemine eeskätt *opinio juris*ele ja mitte nii palju riikide praktikale. Sellest tulenevalt formeerub modernne tavaõigus kiiremini, tuginedes mehhanismidele nagu ÜRO Peaassamblee, mis oma resolutsioonides võib deklareerida olemasolevat tavaõigust, „kristalliseerida“ tekkivat tavaõigust või toimida katalüsaatorina uue tavaõiguse tekkeks. Selliste normide kinnistumine tavaõigusena sõltub, kui suure hulga riikide toetuse osaliseks need saavad⁵⁶ ning kas seda toetab riikide praktika, nagu viidatud Rahvusvahelise Kohtu *Nicaragua* lahendis, nagu viidatud eelpool.⁵⁷

Lisaks tuleb tavaõiguse normi tuvastamisel tähelepanu pöörata normi iseloomule. Nimelt võib norm olla preskriptiivne, normatiivne või deskriptiivne ehk kirjeldav. Tavaõiguse puhul domineerivad kaks viimast. Deskriptiivne õigusnorm eelkõige kirjeldab seda, mis on olnud ning mis joondub senise praktikaga. Seega väljendub selline norm just läbi praktika kui ühe tavaõiguse elemendi kirjeldamise. Teisalt normatiivne õigus väljendab eeskätt moraalsel kaalutlust: õigus on see, milline praktika peaks olema. Seega joondub normatiivne õigus *opinio juris*-ga.⁵⁸

Tavaõiguse kui rahvusvahelise kriminaalõiguse allika puhul tõstatub küsimus sellest, kas ja millises ulatuses on võimalik seda kohtumõistmisel otse rakendada. Kriminaalõiguse keskne põhimõte *nullum crimen sine lege* keelab mõista kohut või süüdistada analoogia või tavaõiguse alusel. Nii tavaõiguse kui ka *jus cogens* normid peavad siseriikliku kohtumõistmise jaoks olema sätestatud siseriiklikus õiguskorras. Arvamused lahknevad aga küsimuses, kas tavaõiguse norm saab olla otse, kirjutamata normina, inkrimineerimise aluseks rahvusvahelises kriminaalõiguses. Üks seisukoht lähtub maksimist *nullum crimen sine lege scripta* ning on seisukohal, et tavaõiguse norm peab olema leidnud tee mõne tribunali statuuti.⁵⁹ Tavaõigus peaks olema esmalt kodifitseeritud konventsioonides või lepingutes ning võiks seejärel olla aluseks rahvusvaheliste tribunaliide statuutidele, mille alusel kohut mõistetakse. ÜRO peasekretäri raportis Endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, edaspidi ICTY) asutamisel toodi välja, et *nullum crimen sine lege* põhimõtet on järgitud, kui tribunal rakendab rahvusvahelise humanitaarõiguse norme, mis on väljaspool kahtlust osa rahvusvahelisest tavaõigusest. Selliseks, väljaspool

⁵⁵ S.S. "Lotus," 1927 PCIJ (ser. A) No. 10.

⁵⁶ A. E. Roberts 2001, lk. 758.

⁵⁷ *Nicaragua v. United States of America*. Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, lk 98, para 184.

⁵⁸ A. E. Roberts 2001, lk 763.

⁵⁹ V.D. Degan 2005, lk 67.

kahtlust tavaõiguse osaks, peeti kodifitseeritud norme järgmistes konventsioonides: 1907. aasta maasõja õiguse ja tavade Haagi (IV) konventsioon ning selle lisa, 1948. aasta genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon ning Rahvusvahelise Sõjatribunali Harta.⁶⁰

Selleks, et kodifitseeritud norm oleks „väljaspool kahtlust“ osa tavaõigusest, on V.-D. Degan välja pakkunud täiendava testi, mille järgi norm peaks esiteks olema omaks võetud enamuste riikide ja rahvusvaheliste isikute poolt. Teiseks peaks olema norm osa *jus cogens*-ist Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artikli 53 mõttes ehk olema sundiva iseloomuga ning rahvusvaheline riikide ühendus on selle tervikuna omaks võtnud ja tunnustab kui normi, millest kõrvalekaldumine on lubamatu. Kolmandaks, sellise normi rikkumine riivaks rahvusvahelise kogukonna huvi ning muudaks rahvusvahelise kogukonna kui terviku vastutavaks sellise rikkumise üle kohtu mõistmise eest. Neljandaks, selline norm peaks saama osaks rahvusvahelise tribunali või kohtu statuudist.⁶¹ Eelpool nimetatud konventsioonide puhul olid kolm esimest tingimust täidetud ning, pidades silmas, et raporti üheks eesmärgiks oli teha ettepanekud ICTY Statuudi sisustamiseks, kuulus ka neljas sisuliselt täitmisele. Kuigi Degan ei nimeta seda nii, võib kolme esimest reeglit pidada *opinio juris sive necessitas* osisteks, kuid neljas kriteerium täidab kriminaalõigusele omase *nullum crimen sine lege scripta* põhimõtte nõuet.

Teine seisukoht on, et *nullum crimen sine lege scripta* ei ole sellisel kujul osaks saanud rahvusvahelisest õigusest, sest angloameerika õigussüsteemis ei ole selline põhimõtte tunnustust leidnud.⁶² See muidugi ei heida kõrvale legaalsuse printsiipi üldiselt ning põhimõte *nullum crimen, nulla poena sine lege* on siiski ka rahvusvahelise kriminaalõiguses kesksel kohal. Selle kohaselt peab kriminaalõiguse norm olema võimalikult selgelt kirjutamata või kirjutatud õiguses settinud ning analoogia ei või olla aluseks süüdistusele.⁶³ Praktikas on tribunalid otsinud tõestust kinnistunud tavaõigusest rahvusvahelistest lepingutest kui kirjutatud allikatest või siseriiklikest eeskirjadest.⁶⁴

Kokkuvõtvalt võib järeldada, et tavaõiguse kindlaks tegemiseks on mitmeid allikaid: riikide kohtupraktika ja avaldused, riikide seadusandlus, rahvusvaheliste organisatsioonide praktika, rahvusvaheliste kohtute ja tribunalide otsused ning rahvusvahelised lepingud. Nende allikate

⁶⁰ The Report of the UN Secretary-General (S/25704). para 34-35.

⁶¹ V.D. Degan 2005, lk 67-68.

⁶² A. Cassese, Cassese's International criminal law. Oxford University Press, 2013. lk 141-142; samuti D.Akande. Sources of International Criminal Law. - The Oxford Companion to International Criminal Law (ed. A. Cassese). Oxford University Press, 2009. lk 51.

⁶³ G.Werle. General Principles of International Criminal Law. The Oxford Companion to International Criminal Law. Ed. A. Cassese. Oxford University Press, 2009. lk 55.

⁶⁴ D.Akande 2009, lk 51.

toel tuleb kindlast teha, milline on riikide ühine praktika ning rahvusvahelisele kogukonna jagatud *opinio juris*. Sellest tulenevalt analüüsitakse ka järgnevates peatükkides just rahvusvaheliste kohtute praktikas, rahvusvaheliste lepingute ning riikide seadusandluses toimunud muutuseid. Vähem tähelepanu on pööratud siseriiklikule kohtupraktikale ning avaldustele ja organisatsioonide praktikale.

3. Juriidilise isiku vastutus rahvusvaheliste kohtute ja tribunaliide praktikas ja statuutides

3.1 Nürnbergi rahvusvaheline sõjatribunal ja jätkuprotsessid

Nürnbergi rahvusvahelise sõjatribunal (*International Military Tribunal*, edaspidi IMT) lähtus rahvusvaheliste kuritegude puhul individuaalse kriminaalvastutuse põhimõttest, mis on jäänud keskele kohale tänapäevani. Rahvusvahelise Sõjatribunali Hartas, mis allkirjastati 1945. aastal, nähti artiklis 6 ette kuritegude loetelu, mis toob kaasa individuaalse vastutuse.⁶⁵ Tribunal rõhutas, et kuritegusid panevad toime inimesed mitte abstraktsed üksused ning ainult karistades indiviide, kes selliseid kuritegusid toime panevad, on võimalik rahvusvahelise õiguse norme jõustada.⁶⁶

Siiski ei tohiks alahinnata seda osa kohtuprotsessidest, milles organisatsioonide osalemist kuritegude täideviimisel. IMT-i süüdistatavateks oli 1945.-1946. aastal kakskümmend kaks isikut ja mitu poliitilist ja sõjalist organisatsiooni või grupeeriingut (Riigikantselei, SS, Gestapo, Saksa relvajõudude juhtkond, Natsionaalsotsialistliku partei juhtkond).⁶⁷ Kuigi süüdistatavate all olid välja toodud ka viimati nimetatud, ei tähendanud see siiski, et süüdistus oleks taotlenud nende kriminaalkorras vastutusele võtmist. Selle asemel oli eesmärk tunnistada need organisatsioonid või grupeeriingud oma eesmärkide ja teguviiside tõttu olemuselt kriminaalseks ning nendesse kuulumine kriminaalvastutust kaasa toovaks.⁶⁸ Ka Nürnbergi harta artikkel 9 nägi ette võimaluse tunnistada organisatsioon kriminaalseks.⁶⁹ Seda eesmärgiga, mis on toodud harta artiklis 10: isikuid, kes kuulusid sellistesse organisatsioonidesse, võis tuua liikmelisuse tõttu kohtu alla. Olemuslikult tunnistati sellega võimalust, et juriidiline isik või abstraktne üksus võib olla osaline kriminaalses tegevuses.⁷⁰ Tribunal tunnistas oma otsuses eelmainitud organisatsioonidest kolm – SS, Natsionaalsotsialistliku partei juhtkond, Gestapo – kriminaalseks organisatsiooniks.⁷¹ Ka artikkel 10 leidis rakendust – mitmed süüdimõistvad

⁶⁵ Rahvusvahelise Sõjatribunali Harta, London, 8 August 1945.

⁶⁶ Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Judgement, Nuremberg, IMT, 14 November 1945 - October 1946, V. 1, 1947, (IMT Judgement), lk 223.

⁶⁷ Samas, lk 6-7.

⁶⁸ Samas, lk 28.

⁶⁹ Harta artikkel 9 näeb ette, et kohus võib kuulutada gruppi või organisatsiooni kriminaalseks. Inglise keelne originaaltekst: „At the trial of any individual member of any group or organization the Tribunal may declare (in connection with any act of which the individual may be convicted) that the group or organization of which the individual was a member was a criminal organization.“

⁷⁰ N. Bernaz. Corporate Criminal Liability Under International Criminal Law. The New TV S.A.L and Akhbar Beirut S.A.L cases at the Special Tribunal for Lebanon. Journal of International Criminal Justice, 13, Oxford University Press, 2015, lk 320.

⁷¹ IMT Judgement, lk 255-279.

otsused tehti muuhulgas tuginedes süüdistatavate liikmelisusele eelnimetatud organisatsioonides.⁷²

Nürnbergi nn jätkuprotsessidest väärivad juriidilise isiku kriminaalvastutuse perspektiivis enim tähelepanu Ameerika Ühendriikide sõjatribunali (*US Military Tribunal*, edaspidi US MT) otsused kaasustes IG Farben⁷³, Krupp⁷⁴ ja Flick⁷⁵. Kuigi ka nendes kaasustes ei võetud otseselt vastutusele juriidilist isikut, on siiski oluline asjaolu, et kohtu all olid isikud tulenevalt ettevõtte osalemises rahvusvaheliste kuritegude toimepanemises või nendele kaasa aitamises. Siinkohal olgu märgitud, et Control Council Law No. 10, mis oli jätkuprotsesside alusdokumendiks, ei hõlmanud, aga ka ei välistanud ettevõtteid loodavate tribunalide jurisdiktsioonist.⁷⁶ Praktikas siiski lähtuti individuaalsest kriminaalvastutusest ning mitmed autorid on siiski leidnud, et juriidilised isikud olid väljaspool US MT jurisdiktsiooni.⁷⁷

IG Farbeni kaasuses olid süüdistatavateks kaksikümne kolm keemia- ja farmaatsiaettevõtte IG Farben töötajat, keda süüdistati kuritegude toimepanemises läbi ettevõtte struktuuri ja vahendite.⁷⁸ Kuigi süüdistust ei esitatud ning kohut ei mõistetud IG Farbeni kui juriidilise isiku üle, käsitleti nii süüdistuses kui kohtuotsus läbivalt ettevõtte kui terviku tegevust, mitte vaid üksikute isikute tegevust. Näiteks on tribunal asunud seisukohale, et IG Farbeni kui organisatsiooni toime pandud okupeeritud alade äriühingute vara riisumine oli Haagi 1907.aasta IV konventsiooni lisaks olevate maasõja õiguste ja tavade määrustiku rikkumine. Samuti nentis tribunal otsesõnu, et eraisikute, sealhulgas juriidiliste isikute tegevus võib olla rahvusvahelise õiguse rikkumine.⁷⁹

⁷² Üheks silmapaistavamaks näiteks on Karl Brandti jt. kaasus, milles üheksa süüdistatud mõisteti muuhulgas süüdi kuulumises SS-i. Täpsemalt: „*The Medical Case*“, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume II. United States Government Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-II.pdf.

⁷³ The IG Farben case, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume VII, Volume VIII. United States Government Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-VII.pdf (03.02.18).

⁷⁴ The Krupp case, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume IX. United States Government Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-IX.pdf (03.02.18).

⁷⁵ The Flick case, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume VI. United States Government Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-VI.pdf (03.02.18).

⁷⁶ J. Bush, The Prehistory of Corporations and Conspiracy in Criminal Law: What Nuremberg Really Said. - Columbia Law Review 109, 2009, lk 1114 .

⁷⁷ A. Ramasastry, Corporate Complicity: From Nuremberg to Rangoon: An Examination of Forced Labor Cases and Their Impact on the Liability of Multinational Corporations - Berkeley Journal of International Law 91, 2002, lk 107.

⁷⁸ *Supra* viide 7, lk 14. Originaalsõnastus inglise keeles oli järgmine: „*acting through the instrumentality of Farben*“, mis viitab sellele, et IG Farben, kui abstraktne õiguste ja kohustusi omav entiteet omas olulist rolli kuritegude toimepanemisel.

⁷⁹ IG Farben, Volume VIII, lk 1132-1133, 1140. Leheküljel 1132 on kohus eraldi välja toonud, et Haagi konventsiooni rikkumise saab toime panna ka juriidiline isik. Täpne tsitaat inglise keeles: „*Where private*

Sarnane oli käsitus ka Kruppi kaasuses. Kohtu all oli kaksteist süüdistatavat, kes olid raske- ja relvatööstuse Krupp juhtorganite liikmed. Läbivalt on nii süüdistuses kui tribunali otsuses käsitletud lisaks üksikisikute tegevusele ka Kruppi kui juriidilise isiku tegevust tervikuna⁸⁰ ning samuti on tribunal oma otsuses omistanud Kruppile kui organisatsioonile „initsiatiivi“ ebaseaduslikult okupeeritud aladel vara omistamisel⁸¹ ja julma soovi (*ardent desire*) kasutada sunnitöölisi.⁸²

Kahe toodud näite puhul on silmapaistev asjaolu, et süüdistuse ja tribunali otsus tugineb suuresti just ettevõtte tegevusel. Kirjanduses on seda iseloomustatud justkui oleks füüsilised isikud kohtu all olnud ettevõtte esindajatena ettevõtte tegude eest. Samuti on rõhutatud asjaolu, et mõlemas kaasuses olid kõik konkreetse ettevõttega seotud süüdistatavad kohtu all üheaegselt ning süü tulenes pigem ettevõtte kui üksikisiku tegevusest.⁸³

Flicki kaasuses, mis oli ajaliselt varaseim, ei olnud kohtu käsitus nii juriidilise isiku tegevuste keskne, kui kahes eelnevalt kirjeldatud kohtuasjas. Oluline on aga Flicki kohtuasi juriidilise isiku vastutuse perspektiivist seetõttu, et tribunal tunnistas lisaks riikidele ja üksikisikutele, kes täitsid avalikke ülesandeid, rahvusvahelise õiguse subjektina ka üksikisikuid, kes ei ole riigi teenistuses. Tribunal leidis, et rahvusvaheline õigus seob indiviide täpselt samamoodi kui riigisisene õigus ning ei nõustunud IMT käsitlusega, et üksikisikuid väljaspool riigi teenistust ei saa võtta kriminaalvastutusele rahvusvahelise õiguse normide rikkumise eest.⁸⁴ Teisisõnu avas tribunal sellega tee äriühingutega seotud füüsiliste isikute vastutusele võtmiseks rahvusvaheliste kuritegude eest. Seega seisneb kolme nimetatud US MT kohtuasja olulisus selles, et isikud võeti vastutusele tulenevalt nende osalusest äriühingute juhtimises, mille tulemusena pandi toime kuritegusid. Seejuures oli tegemist isikutega väljaspool riigi või sõjaväelist organisatsiooni.⁸⁵

Lisaks eelnevale kahele aspektile – äriühingute käsitlemine teo toimepanijatena kohtuotsustest ning füüsiliste isikute ringi laiendamine, kes vastutavad rahvusvahelise õiguse rikkumiste eest – on Nürnbergi järelprotsesside puhul toodud välja ka kolmas asjaolu, mis juriidilise isiku vastutuse perspektiivis oluline on. Nimelt käsitletakse nendes lahendites kaht erinevat ettevõtte

individuals, including juristic persons, proceed to exploit the military occupancy by acquiring private property against the will and consent of the former owner, such action not being expressly justified by any applicable provision of the Hague Regulations, is in violation of international law.“

⁸⁰ Krupp, lk 10-35 (süüdistus), 1348-1353 (kohtuotsus).

⁸¹ *Samas*, lk 1372.

⁸² *Samas*, lk 1440.

⁸³ W. Cory Wanless. Corporate Liability for International Crimes Under Canada's Crimes Against Humanity and War Crimes Act. *Journal of International Criminal Justice* 7, 201-221, Oxford University Press, 2009, lk 218.

⁸⁴ Flick, lk 1192.

⁸⁵ W. Kaleck, M. Saage-Maaß. Corporate Accountability for Human Rights Violations amounting to International Crimes. *Journal of International Criminal Justice*, 8, Oxford University Press, 2010, lk 702.

kui juriidilise isiku osaluse kategooriat, milleks oleks kuriteo otsene täideviimine ja kaasaaitamine.⁸⁶ Näiteks eelpool kirjeldatud IG Farbeni ja Kruppi kaasustes käsitleti ettevõtteid kui vara omandamise ja sunnitööliste kasutamise otseseid tädeviijaid. Samas Suurbritannia sõjatribunali (*British Military Court*) kaasuse *Zyklon B* mõisteti ettevõtte juhid Bruno Tesch ja Karl Weinbacher süüdi mõrvale kaasaaitamise eest. Selle aluseks oli ettevõtte Tesch&Stabenow, mille juhid eelnimetatud isikud olid, poolt koonduslaagrite varustamine Zyklon B gaasiga, mida kasutati koonduslaagrite gaasikambrites juutide hävitamiseks.⁸⁷

Rahvusvahelise Sõjatribunali Hartas sisalduvad põhimõtted on tunnistatud osaks rahvusvahelisest tavaõigusest.⁸⁸ Kuna juriidilise isiku vastutus ei olnud sellisel kujul osa Hartast ega leidnud rakendamist kohtu otsustes – juriidilised isikud tunnistati vaid kriminaalseks või võeti füüsilised isikud vastutusele tulenevalt juriidilise isiku tegevusest – ei saa sellele tuginedes lugeda, et IMT-i praktikas või selle järelprotsessides oleks välja kujunenud juriidilise isiku vastutus kui tavaõiguse norm.

3.2 Endise Jugoslaavia Rahvusvaheline Kriminaaltribunal ja Rwanda Rahvusvaheline Kriminaaltribunal

Nii 1993. aastal loodud ICTY statuudi⁸⁹ kui ka Rwanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali (*International Tribunal for Rwanda*, edaspidi ICTR) statuudi⁹⁰ kohaselt on tribunalide *ratione personae* selgesõnaliselt piiratud füüsiliste isikutega (*natural person*) ning samuti on statuutides kehtestatud individuaalne kriminaalvastutus (*individual criminal responsibility*). Siiski on mõlema *ad hoc* tribunali praktikas juriidilise isiku vastutuse aspektist huvipakkuvat.

ICTR praktikast saab välja tuua *Nahimana* kaasuse,⁹¹ milles jätkus juba US MT praktikas juurdunud muster – isikud võeti vastutusele seoses ettevõtte tegevusega. Ferdinand Nahimana

⁸⁶ *Samas*.

⁸⁷ The Zyklon B Case, Trial of Bruno Tesch and Two Others, in Law-Reports of Trials of War Criminals, The United Nations War Crimes Commission, Vol. 1 (London: H.M.S.O., 1947) 93/103. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1946.03.08_United_Kingdom_v_Tesch.pdf (26.02.18)

⁸⁸ Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808, Security Council, para 34-35, U.N. Doc. S/25704 (May 3, 1993).

⁸⁹ Updated Statute of the International Criminal Tribunal For the Former Yugoslavia. Adopted by Security Council resolution 827, 25 May 1993 by Resolution.

⁹⁰ Statute of the International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994. Adopted by Security Council resolution 955 (1994) of 8 November 1994.

⁹¹ Prosecutor v. Nahimana, Case No. ICTR-99-52-T, Judgment and Sentence, Dec. 3, 2003.

ja Jean-Bosco Barayagwiza mõisteti süüdi muuhulgas genotsiidile kihutamises, mis toimus läbi raadiojaama RTLM. Seejuures ei olnud süüdimõistetud ise mitte otseselt kihutamise täideviijad, vaid raadiojaama juhid, kes võimaldasid ja aktsepteerisid raadiojaama kui ettevõtte vahendite kasutamist vaenuliku, genotsiidile üleskutsuva sõnumi edastamiseks.⁹²

ICTY praktika on osutunud oluliseks versta-postiks hoopis tahtluse standardi aspektist. USA föderaalkohtud, mille jurisdiktsiooni kuuluvad riigisisese õiguse kohaselt ka välisriigi juriidilised isikud seoses rahvusvahelise õiguse rikkumistega. Selliste kaasustes on USA föderaalkohtud võtnud eeskuju rahvusvaheliste kriminaaltribunalide praktikast kaasaaitaja tahtluse standardi aspektis.⁹³ ICTY on korduvalt otsustanud, et kaasaaitamise puhul ei ole standardiks mitte kindel tahe aidata kaasa kuriteo toime panemisele, vaid teadmine sellest, et isik, kellele abi või toetust osutatakse, paneb selle tulemusena toime kuriteo.⁹⁴

3.3 Rahvusvaheline Kriminaalkohtu Rooma Statuut

Rahvusvaheline Kriminaalkohtu, mis on kujunemas rahvusvahelise kriminaalõiguse kõige olulisemaks rahvusvaheliseks rakendusasutuseks, asutati 1998. aastal Rooma Statuudi vastuvõtmisega, mis jõustus 1. juulil 2002. aastal.⁹⁵

Sarnaselt eelpool käsitletud Rahvusvahelise Sõjatribunali Hartale ja *ad hoc* tribunalide statuutidele, sätestab ka Rooma Statuut individuaalse kriminaalvastutuse. Statuudi artikkel 25 lõike 1 kohaselt on kohtul jurisdiktsioon füüsiliste isikute üle. Statuudi koostamisel oli aga ettepanek hõlmata ka juriidilised isikud Kriminaalkohtu jurisdiktsiooni arutluse all. Rooma Konverentsile esitati ettevalmistava komitee poolt Statuudi mustand, mis sisaldas ka sätteid, millega nähti ette juriidilise isiku kuulumine kohtu jurisdiktsiooni alla:

1. Statuudi kohaselt on kohtul jurisdiktsioon füüsiliste isikute suhtes.
2. Kohtu jurisdiktsiooni alla kuuluva kuriteo toimepannud isik vastutab isiklikult ning teda saab karistada kooskõlas statuudiga.
3. Kriminaalvastutus on individuaalne ega saa laieneda teistele isikutele või isiku varale.
4. Füüsilise isiku vastutus antud Statuudi kohaselt ei mõjuta riikide vastutust rahvusvahelise õiguse kohaselt.

⁹² Samas.

⁹³ C. Kaeb. The Shifting Sand of Corporate Liability Under International Criminal Law. 49 The George Washington International Law Review. 49, 2016. lk 371-372.

⁹⁴ Prosecutor v. Stanišić, ICTY Case No. IT-03-69-A, Judgment, Dec. 9, 2015, lk 43-50. Samuti Prosecutor v. Vujadin Popov, ICTY Case No. IT-05-88-A, Judgment, Jan. 30, 2015. lk 581.

⁹⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, UN Doc. A/CONF.183/9 (1998); eestikeelne ametlik verisoon: Rahvusvaheline Kriminaalkohtu Rooma Statuut, RT II 2002, 2, 5

5. Kohtul on jurisdiktsioon juriidiliste isikute üle, välja arvatud riigid, kui kuriteod pandi toime juriidilise isiku nimel või nende esindajate või organite poolt.
6. Juriidilise isiku kriminaalvastutus ei välista füüsilise isiku vastutust, kes on sama teo toimepanijad või kaasaaitajad.⁹⁶

Vastavad sätted (mustandi artikli 23 lõiked 5 ja 6) olid märgitud nurksulgudesse, mis viitas sellele, et ettepanek ei olnud vastuvõetud konsensuslikult.⁹⁷ Samuti oli lisatud mustandisse kõnealuste sätete juurde joonealune viide, milles märgiti, et Statuudi koostamisel osalevate delegatsioonide hulgas on nii neid, kes tugevalt pooldavad juriidilise isiku vastutuse sätteid kui ka neid, kes kindlalt sellele vastu on. Samuti on neid delegatsioone, kelle arvates oleks kesktee administratiivse või tsiviilõigusliku vastutuse sisse viimine.⁹⁸

Konsensusele jõudmist kõnealuses küsimuses takistas muuhulgas kavandatav Kriminaalkohtu jurisdiktsiooni täiendav iseloom (*complementarity*)⁹⁹, mis kajastub kehtiva Rooma Statuudi artiklis 17 ning mille kohaselt on asi Kriminaalkohtu jaoks vastuvõetamatu juhul, kui asja uurib ja isiku võtab vastutusele või asja on uurinud ja jätnud isiku vastutusele võtmata riik, kellel on jurisdiktsioon selle asja suhtes. Sisuliselt tähendab see seda, et Kriminaalkohus peab andma eelise riigisisesele jurisdiktsioonile, kui vajalikud tingimused selleks on täidetud. Sellega vastuolus oli Rooma Statuudi ettevalmistamise ja vastuvõtmise ajal asjaolu, et mitmed riigid ei tunnistanud siseriiklikus õiguses juriidilise isiku kriminaalvastutust ega omanud vastavat regulatsiooni. Seega ei oleks need riigid saanud kasutada oma prioriteeti menetleda võimalikke süütegusid, mis on Rooma Statuudis sätestatud.¹⁰⁰ Selleks, et Kriminaalkohtu täiendav iseloom praktikas toimiks, peeti oluliseks leida erinevate õigussüsteemide ühisnimetajad, mida aga juriidilise isiku kriminaalvastutus sel hetkel ei olnud.¹⁰¹

Ka Prantsusmaa tehtud ettepanek asendada „juriidiline isik“ (*legal person*) fraasiga „kriminaalne organisatsioon“ (*criminal organisation*) lõpuks piisavat toetust ei leidnud.¹⁰² Esmalt esitas Prantsusmaa delegatsioon ettepaneku Ettevalmistavale Komiteele (*Preparatory*

⁹⁶ Report of the Preparatory Committee on the establishment of an International Criminal Court. Un Doc A/CONF.183/2/Add.1, 14 April 1998, lk 30-31.

⁹⁷ W. A. Schabas. The International Criminal Court. A Commentary on the Rome Statute. New York: Oxford University Press, 2010. lk 426.

⁹⁸ Un Doc A/CONF.183/2/Add.1 (viide 96), lk 49.

⁹⁹ Rooma Statuudi artikli 1 teine lause sätestab järgmist: „Kohus on alaline institutsioon, kellel on õigus statuudis viidatud üliiraskete rahvusvaheliste kuritegude eest vastutavate isikute suhtes teostada oma jurisdiktsiooni, ning ta täiendab riiklikke kriminaaljurisdiktsioone“. Täiendav iseloom tähendab, et riigil on prioriteet jurisdiktsiooni rakendamisel, välja arvatud juhul, kui riik ei menetle situatsiooni tahtmatuse või võimetuse tõttu (artikkel 17) või situatsioonist teatab prokuröri ÜRO Julgeolekunõukogu. Vt. O. Triffterer. Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court. Observers Notes, Article by Article. Baden-Baden, Nomos. 2008. lk 57.

¹⁰⁰ J. Kyriakakis 2008, lk 117.

¹⁰¹ W. A. Schabas 2010. lk 426.

¹⁰² W. A. Schabas, 2010. lk 427.

Committee),¹⁰³ kus see teotust ei leidnud. Sama ettepanek esitati uuesti Rooma Konverentsil.¹⁰⁴ Prantslaste seisukoht oli, et Statuut peaks vähemalt minimaalselt järgima Nürnbergi eeskujut. Ettepanek tugines viiele põhimõttele. Esiteks, grupi või organisatsiooni tegevus peaks tulenema eelnevast füüsilise isiku tegevusest, oleks seotud füüsilise isiku tegevusega ega välistaks mingil juhul füüsilise isiku vastutust toimepandud kuritegude eest. Teiseks, kohtu pädevusse kuuluks organisatsiooni kriminaalseks kuulutamine sarnaselt IMT-i harta artiklile 9. Lisaks on IMT-i hartast üle võetud ka põhimõte, et kohtu poolt kriminaalseks kuulutatud organisatsiooni liikmete üle kohtu mõistmine ning sellega eelneva otsuse jõustamine jääb riigisiseste kohtute pärusmaaks. Neljandaks toodi välja, et otsuse siduvust liikmesriikidele ja otsuse vaidlustamisvõimaluse puudumist peaks üle vaatama. Viiendaks lähtus Prantsuse delegatsioon ettepaneku tegemisel arusaamast, et organisatsiooni kriminaalseks kuulutamisega peaks kaasnema rahaline karistus või kuriteoga saadud vara konfiskeerimine.¹⁰⁵

Prantsuse ettepanek võeti vastu erinevalt ning tõstatus laiem diskussioon mustandis pakutud juriidilise isiku vastutuse sätete üle. Tuneesia, Tansaania ja Jordaania nõustusid Prantsusmaa ettepanekuga, Jaapan ja Keenia väljendasid üldist poolehoidu ja paindlikkust ettepaneku suhtes. Mitmete delegatsioonide – Ukraina, Kuuba, Rootsi, Mehhiko, Venetsueela, Jeemeni ja Iraani delegatsiooni – keskseks mureks oli jätkuvalt, et paljudes riikides ei ole juriidiline isik kriminaalkorras vastutusele võetav ning ka organisatsiooni kriminaalseks tunnistamine tähendaks riigisisest õigusest mööda minemist. Mitme riigi esindajad tõid välja, et sätte rakendamine oleks keerukas, sest vajalik oleks vastasta küsimusele, kelle tegevust peetakse juriidilise isiku või organisatsiooni tegevuseks ning kuidas toimida kui juriidiline isik või organisatsioon likvideeritakse vastutuse vältimiseks. Samuti nähti probleemseks asjaolu, et juriidilise isiku või kriminaalse organisatsiooni hõlmamine kohtu jurisdiktsiooni tooks kaasa täiendavad kohustused riigile ja vajaduse täpsemate definitsioonide ning regulatsioonide järgi Statuudis (Argentiina, Kuuba, Tai, Süüria, Sloveenia delegatsioonide seisukoht). Liibanoni delegatsioon tõi välja, et kuna Statuudist on välja jäetud riigid, ei oleks juriidiliste isikute hõlmamine sellega kooskõlaline. Üksikud delegatsioonid olid ka seisukohal, et juriidilise isiku vastutust ei ole tarvis, sest individuaalne kriminaalvastutus ning erinevad toimepanemise vormid (kaasaitamine, kihutamine, ülemuse vastutus) on piisavalt laiaulatuslikud. Sellisel seisukohal olid näiteks Kreeka, Egiptuse ja Portugali delegatsioonid.¹⁰⁶

¹⁰³ Proposition de la France. UN DOC.A/AC.249/1998/DP.14.

¹⁰⁴ Proposal submitted by France UN Doc. A/CONF.183/C.1/L3.

¹⁰⁵ UN Doc A/CONF.183/C.1/SR.1 (viide 96), lk 133.

¹⁰⁶ UN Doc A/CONF.183/C.1/SR.1, lk 133-136.

Hiina delegatsioon juhtis tähelepanu asjaolule, et Prantsuse ettepanek juhindus Nürnbergi mudelist, mis siiski tugines individuaalse kriminaalvastutuse põhimõttele. Organisatsiooni kriminaalseks kuulutamine andis aluse võtta indiviid vastutusele sellisesse organisatsiooni kuulumise eest. Sellise mudeli järgi ei mõistatud kohut ega karistatud siiski organisatsioone.¹⁰⁷ Nagu eelpool välja toodud, oli Prantsusmaa ettepaneku osa ka karistuse mõistmine sellisele organisatsioonile, mille kohus tunnistas kriminaalseks ning mis eristas seda oluliselt Nürnbergi mudelist. Seega hoolimata Hiina delegatsiooni kriitikast, oli siiski Prantsuse ettepanek suunatud juriidiliste isikute hõlmamisele kohtu jurisdiktsiooni alla.

Läbiv oli arusaam, et juriidilise isiku vastutus eeldaks pikemat diskussiooni ning põhjalikku ettevalmistust, kuid Rooma Statuudi ettevalmistamisega oldi juba lõpusirgel. Riikide delegatsioonid tunnistasid, et ettepanek on aktuaalne ning oluline, kuid üksmeelset seisukohta siiski ei kujundatud.¹⁰⁸ Diskussiooni lõpuks suunas komitee esimees küsimuse edasi Üldiste Põhimõtete töörühma (*Working Group of general Principles*), et tõstatatud probleeme kõnetav ettepanek välja töötataks.¹⁰⁹

Tööversioon, milleni töögrupp jõudis, oli oluliselt mahukam, kui oli seda algne ettepanek.¹¹⁰ Esiteks rõhutati tugevamalt, et juriidilise isiku vastutus ei mõjuta kuidagi füüsilise isiku vastutust, vältimaks olukorda, et indiviid võiks varjuda juriidilise isiku tegevuse taha. Samuti muudeti terminoloogiat – inglisekeelse väljendi „*legal person*“ asemel kasutati väljendit „*juridical person*“, sest sõna „*legal*“ on inglise keelse mitmetähenduslik, tähendades muuhulgas ka „legaalset“ ning võimaldades seega tõlgendada sätet, et jurisdiktsioon on „legaalse isiku“ üle ning illegaalne organisatsioon oleks jätkuvalt kohtu jurisdiktsiooni alt välistatud.¹¹¹ Samuti lisati täpsem regulatsioon, et juriidilisele isikule süüdistuse esitamiseks peab olema isik, kes teo toime pani, olema juriidilise isiku juhtpositsioonil ja teo toime panemises süüdi mõistatud ning tegu peab olema toime pandud juriidilise isiku nimel, selle nõusolekul ning tegevuse raames ning füüsiline isik on teos süüdi mõistatud.¹¹² Selline sõnastus lähtus põhimõttest, et juriidilise isiku vastutus tuleneb füüsilise isiku süüdimõistmisest tegude eest, mille on toime pannud füüsiline isik ning mille etteheidetavus on seotud füüsilise isiku tahtluse ja teadmise. Seega oleks juriidilise isiku vastutus olnud lisanduv, n-ö kaassüü.¹¹³

¹⁰⁷ Samas, lk 133

¹⁰⁸ Samas, 134-135

¹⁰⁹ Samas, lk 136

¹¹⁰ Working paper on article 23, UN Doc A/CONF.183/C.1/WGGP/L.5/Rev.2.

¹¹¹ A. Clapham. The Question of Jurisdiction Under International Criminal Law Over Legal Persons: Lessons from the Rome Conference on an International Criminal Court. – M. T. Kaminda, S. Zia-Zafiri (ed.), Liability of multinational corporations under international law. Hague: Kluwer, 2000. lk 152.

¹¹² UN Doc A/CONF.183/C.1/WGGP/L.5/Rev.2. (viide 110), lõige 5 punktid (b)-(d).

¹¹³ A. Clapham 2000. lk 152-153.

Samuti täpsustati ettepanekus ja juriidilise isiku definitsiooni, välistamaks selle regulatsiooni alt riigid ja riigiasutused, avalik-õiguslikud rahvusvahelised asutused ning mittetulundusühingud. Regulatsiooniga hõlmatuks oleks jäänud vaid kasumi teenimisele orienteeritud ettevõtted.¹¹⁴

Töörühma töö tulemuseks oli siiski vaid tõdemus, et sellisel ettepanekul on olulisi kasutegureid, kuid mitmed delegatsioonid leidsid, et ettepaneku tutvustamine oleks siiski ennatlik ning kogu juriidilise isiku vastutust puudutav regulatsioon võeti töörühma ettepanekust välja.¹¹⁵ Kuigi sellega jäi juriidilise isiku vastutuse kehtestamine rahvusvahelises kriminaalõiguses n-ö talveunne, andis protsess siiski oluliselt aimu riikide hoiakutest. Nagu eelnevas peatükis välja toodud, tuleb *opinio juris* välja selgitamisel arvesse võtta just riikide tehtud deklaratsioone ja seisukohavõtte. Kuigi aruteludes olid esindatud erinevad seisukohad, on võimalik siiski teha teatud järeldusi. On selge, et 1998. aastal ei olnud valmisolekut võimaldada juriidiliste isikute vastutusele võtmine rahvusvahelisel tasandil. Samas ei olnud peamine vastumeelsus suunatud mitte juriidilise isiku vastutuse kui õigusliku instrumendi vastu, kuivõrd väljendati skeptitsismi võimekuse osas leppida alles jäänud lühikese perioodi jooksul kokku kogu vajalikus regulatsioonis ning defineerida ammendavalt uued mõisted, samuti loodava kriminaalkohtu ressursside piisavuses juriidiliste isikutega seotud menetluste läbiviimiseks. Seega olid vastulaused domineerivalt tehnilist, mitte sisulist laadi. Nii võib järeldada, et Rooma konverents andis aimu 1998. aastaks kujunenud *opinio juris*est, mille kohaselt juriidilise isiku vastutus oli riikide jaoks aktsepteeritav ning *societas delinquere non potest* ei olnud enam domineeriv põhimõte.

3.4 Liibanoni Eritribunali praktika

Liibanoni eritribunal asutati ÜRO ja Liibanoni vahelise leppe¹¹⁶ ning Julgeoleku Nõukogu resolutsiooni 1757¹¹⁷ alusel ning on rahvusvahelise iseloomuga. Eritribunali jurisdiktsioon on piiratud isikutega, kes on vastutavad 14.veebruaril 2005.aastal aset leidnud rünnakuga, mille käigus hukkus 22 inimest, sealhulgas Liibanoni tollane peaminister Rafik Hariri.¹¹⁸ 2015.aastal

¹¹⁴ Working paper on article 23, UN Doc A/CONF.183/C.1/WGGP/L.5/Rev.2., lõige 5 punkt d: „*For the purpose of this Statute, "juridical person" means a corporation whose concrete, real or dominant objective is seeking private profit or benefit, and not a State or other public body in the exercise of State authority, a public International body⁴⁶ or an organization registered under the national law of a State as a non-profit organization.*“

¹¹⁵ Summary records of the meetings of the Committee of the Whole. UN Doc. A/CONF.183/C.1/SR.26. lk 274.

¹¹⁶ Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon., UN Doc S/RES/1757 (2007) Annex.

¹¹⁷ Security Council Resolution 1757, UN Doc S/RES/1757 (2007).

¹¹⁸ Statute of the Special Tribunal for Lebanon, preambul.

tegi Eritribunal kahes kohtuasjas – *New TV S.A.L.*¹¹⁹ ja *Akhbar Beirut S.A.L.*¹²⁰ – otsuse, millega mõistis juriidilise isiku süüdi õigusemõistmise vastastes süütegudes. Kuigi *New TV S.A.L.* kaasuses mõisteti süüalused apellatsioonistmes õigeks, leidis kohus siiski mõlemas kaasuses, et juriidilised isikud kuuluvad tribunali jurisdiktsiooni alla.

New TV S.A.L. kohtuasjas esitati süüdistus meediaettevõttele *New TV S.A.L.* õigusemõistmisesse sekkumises kohtu protseduuri- ja tõendite esitamise reeglite reegli 60 *bis* (A) (iii)¹²¹ alusel, mis sätestab, et tribunal võib võtta vastutusele need, kes teadlikult ja tahtlikult sekkuvad õigusemõistmisesse pärast kohtu jurisdiktsiooni kinnitamist. Süüdistuse kohaselt avalikustas äriühing läbi oma uudistekanali *Al Jadeed TV* ning *Youtube*’i kanali kaudu konfidentsiaalsete tunnistajate nimed.¹²² Kohtunik, kes oli määratud õigusemõistmisesse sekkumise asja arutama, David Baragwanath leidis, et kohtul on jurisdiktsioon juriidiliste isikute üle. Nimelt lähtus kohtunik Baragwanath esiteks Reegli 60 *bis* (A) sõnastusest, mis kasutab subjektile viidates umbmäärast asesõna „need“ (inglise keeles „those“) ning „isik“ (inglise keeles „person“),¹²³ millega ei jaata ega eita reegel juriidilise isiku vastutust. Teiseks, reegel 60 *bis* (J) näeb võimaliku karistusena ette ka rahalise karistuse. Seega ei piira ka ettenähtud karistuste kataloog juriidilise isiku vastutusele võtmist. Kohtunik Baragwanath asus seisukohale, et Eritribunali Statuudi artiklid 2 ja 3(1), mis näevad ette füüsilise isiku vastutuse, ei laiene õigusemõistmisesse sekkumise asjadele ning efektiivse ja õiglase kohtumõistmise tagamisel ei või juriidilised isikud olla rohkem õigustatud kui füüsilised isikud. Lisaks juhtis ta tähelepanu, et ka Liibanoni Kriminaalkoodeks võimaldab juriidiliste isikute vastutusele võtmist ning, et tribunali on õigus võtta arvesse ka kohalikku asjakohast õigust.¹²⁴ Kuna tema asemel nimetatud kohtunik Lettieri leidis, et reeglit 60 *bis* tuleb tõlgendada kitsamalt, kooskõllaliselt statuudiga ning sellest tulenevalt ei laiene see juriidilistele isikutele,¹²⁵ kaebas prokurör otsuse edasi.¹²⁶

Apellatsioonikohus jäi siiski kohtunik Baragwanath seisukoha juurde leides, et reegel 60 *bis* hõlmab ka juriidilisi isikuid. Apellatsioonikohus tugines oma järeldustes tribunali kohustusele

¹¹⁹ Contempt Case against Al Jadeed [CO.] S.A.L./ NEW T.V. S.A.L. (N.T.V.) and Ms Karma Mohamed Tahsin Al Khayat (Case STL-14-05).

¹²⁰ Contempt Case against Akhbar Beirut S.A.L. and Mr Ibrahim Mohamed Ali Al Amin (Case STL-14-06).

¹²¹ Rules of Evidence and Procedure, adopted on 20 March 2009, STL-BD-2009-01-Rev.9, Rule 60 *bis* (a).

¹²² Redacted Version of Decision in Proceedings for Contempt with Orders in Lieu of an Indictment. Case number STL-14-05/I/CJ, Contempt Judge, 31 January 2014

¹²³ Rule 60 *bis* (a). Inglise keelne originaaltekst antud sättel on järgmine: „*The Tribunal, in the exercise of its inherent power, may hold in contempt those who knowingly and wilfully interfere with its administration of justice, upon assertion of the Tribunal’s jurisdiction according to the Statute.*“

¹²⁴ Redacted Version of Decision in Proceedings for Contempt with Orders in Lieu of an Indictment. New TV S.A.L and Khayat, Case number STL-14-05/I/CJ, Contempt Judge, 31 January 2014

¹²⁵ Decision on motion challenging jurisdiction and on request for leave to amend orde in lieu of an Indictment. New TV S.A.L and Khayat, Case number STL-14-05/PT/CJ/, Contempt Judge 24 July 2014

¹²⁶ Interlocutory Appeal against the decision on motion challenging jurisdiction. Case Number STL-14-05/PT/AP/AR126.1, Prosecutor, 31 July 2014

tagada õigusemõistmise terviklikkus ning seaduslikkus, samuti arengutele siseriiklikes õiguskordades – viidates, et üha enamates riikides on kehtestatud juriidilise isiku kriminaalvastutus, sealhulgas Liibanoni riigisisese õiguses – ja väljakujunemisel olevat rahvusvahelise õiguse standardit.¹²⁷ Muuhulgas tugines Apellatsioonikohus argumendile, et ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtted¹²⁸, ÜRO inimõiguste Nõukogu resolutsioon 17/4,¹²⁹ OECD juhtpõhimõtted rahvusvahelistele äriühingutele¹³⁰ kinnitavad kujunevat rahvusvahelise õiguse praktikat, mis toetab äriühingute vastutust.¹³¹

Akhbar Beirut S.A.L. kohtuasjas süüdistati samuti meediaettevõtet oma kanalite kaudu, milleks oli ajaleht *Al Akhbar* ning selle inglise- ja araabiakeelsed veebilehed, konfidentsiaalsete tunnistajate nimede avalikustamises.¹³² Sarnaselt *New TV S.A.L* kaasusega, leidis ka siin kohtunik Lettieri, et juriidilised isikud ei kuulu Eritribunali jurisdiktsiooni ka õigusemõistmisesse sekkumise asjades.¹³³ Samuti kuulus ka see otsus prokuröri poolt edasikaebamisele¹³⁴ ning Apellatsioonikohus jäi otsuses oma varasema *New TV S.A.L* kaasuses kasutatud argumentatsiooni juurde, tunnistades Eritribunali jurisdiktsiooni juriidiliste isikute üle õigusemõistmisesse sekkumise asjades.¹³⁵

Kõnealused lahendid on esimesed rahvusvahelise tribunali otsused, kus tribunal võtab seisukoha, et selle jurisdiktsiooni kuuluvad ka juriidilised isikud. Kaasuste kaalukust rahvusvahelise (kriminaal)õiguse perspektiivist vähendab aga asjaolu, et tegemist oli õigusemõistmisesse sekkumise asjadega, mitte süüdistustega rahvusvahelise kriminaalõiguse alla kuuluvate kuritegude või inimõiguste rikkumistega. Seega on otsused oma ulatuselt piiratud. Samuti on leitud, et otsuste mõju rahvusvahelisele kriminaalõigusele vähendab asjaolu, et tegemist on just Liibanoni Eritribunali, mis on esiteks *ad hoc* tribunal ning teiseks

¹²⁷ Decision on Interlocutory Appeal concerning personal jurisdiction in contempt proceedings, *New TV S.A.L* and *Khayat*, Case number STL-14-05/PT/AP/AR.226.1, Appeals Panel, 23 January 2015, para 91.

¹²⁸ Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework", United Nations 2011. Kättesaadav internetis: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (28.03.18)

¹²⁹ HRC, Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, UN Doc. A/HR/CI/RES/17/4, 6 July 2011.

¹³⁰ OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing, 2011.

¹³¹ Decision on Interlocutory Appeal concerning personal jurisdiction in contempt proceedings, *New TV S.A.L* and *Khayat*, Case number STL-14-05/PT/AP/AR.226.1, Appeals Panel, 23 January 2015, para 46, 47.

¹³² Redacted version of decision in proceeding for contempt with orders in lieu of an indictment. *Akhbar Beirut S.A.L* and *Al Amin*. STL-14-06/i/CJ/, Contempt Judge, 31 January 2014.

¹³³ Decision on Motion challenging jurisdiction. *Akhbar Beirut S.A.L* and *Ibrahim Mohamed Al-Amid*, Case number STL-14-06/PT/CJ, Contempts Judge, 6 November 2014.

¹³⁴ Interlocutory Appel against the Decision on Motion challenging jurisdiction, STL-14-06/PT/AP/AR126.1, Prosecution, 13 November 2014.

¹³⁵ Decision on interlocutory Appeal concerning Personal jurisdiction in contempt proceedings. Case number STL-14-06/PT/AP/AR126.1, Appeals Panel, 23 January 2015.

väga piiratud jurisdiktsiooniga.¹³⁶ Samas on Eritribunal selliste otsustega näidanud põhimõtteliselt, et juriidilise isiku vastutusele võtmine ei ole võimatu ning toonud juriidilise isiku rahvusvahelisse kohtupraktikasse.

Kokkuvõtteks võib öelda, et esmapilgul võiks järeldada, et juriidilised isikud ei saa olla vastutavad rahvusvaheliste kuritegude toimepanemise eest, sest ühegi rahvusvahelise kohtu või tribunali statuut seda ette ei näe ning isikuline jurisdiktsioon on piiratud vaid füüsiliste isikutega. Selline järeldus on aga lihtsustatud. Nimelt ei saa lugeda asjaolu, et rahvusvaheliste tribunalide protseduurireeglid välistavad juriidiliste isikute üle kohtumõistmise, kinnitavaks substantiivse normi puudumist.¹³⁷ Siinkohal tuleb eristada rahvusvahelise õiguse jõustamist (*enforcement*) ning asetamist (*placement*). Tõele vastab, et praegusel hetkel ei jõusta rahvusvaheline õigus juriidilise isiku kohustust mitte toime panna kuritegusid. See tähendab, et rahvusvahelises õiguses ei ole ette nähtud instrumente ega norme, mis võimaldaks juriidilisi isikuid vastutusele võtta (nagu näiteks Rahvusvahelise kriminaalkohtu jurisdiktsiooni laiendamine juriidilistele isikutele). See aga ei välista, et rahvusvahelise õigus kehtestab siiski kohustuse juriidilistele isikutele, mitte rikkuda teatud norme.¹³⁸

Sellele tuginedes võib öelda, et IMT, USMT ning ICTR praktika annab tõestust sellele, et ka juriidilise isiku või organisatsiooni tegevus rahvusvaheliste kuritegude toimepanemisel on kriminaalõiguslikult hukkamõistetav. Asjaolu, et tribunalid tuginesid oma otsustes juriidiliste isikute tegevusele tervikuna, mitte vaid füüsiliste isikute tegevusele, pakub teatavat tõendust juriidilisel isikul lasuvast kohustusest mitte toime panna rahvusvahelisi kuritegusid. Eelkirjeldatud praktika tutvustas põhimõtet, et abstraktne üksus nagu seda on juriidiline isik, võib olla kuriteo toimepanijaks või sellele kaasa aidata. Eeskätt väljendus see just US MT ja Suurbritannia Sõjatribunali otsustes, kus kohtu põhjendustes selgelt kirjeldati ettevõtte kui terviku tegevust etteheidetava teona. Sellega pandi alus nii praktika kui *opinio juris* kujunemisele juriidilise isiku vastutuse osas.

Rahvusvaheliste kohtute ja tribunalide praktika, nagu käesoleva töö teises peatükis selgitatud, on ühelt poolt tavaõigust tõendav allikas ja teisalt, kajastab kaudselt riikide praktikat. Seega on Liibanoni Eritribunali otsus tõend sellest, et juriidilise isiku kriminaalvastutus on hakanud kujunema osaks rahvusvahelises tavaõigusest. Otsused on evolutsioonilise arengu viil ning

¹³⁶ N. Bernaz 2015, lk 329.

¹³⁷ E. van Gelder, C. Ryngaert. Prosecuting Corporations for Violations of International Criminal Law: Jurisdictional Issues. National report - The Netherlands – University of Utrecht, Research group on unilateralism and the protection of global interests 2014, lk 17. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://unijuris.sites.uu.nl/corporate-social-responsibility-and-extraterritoriality/> (14.04.2018).

¹³⁸ J. H. Knox. The Ruggie Rules: Applying Human Rights to Corporations. The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Nijhoff: Brill 2011, lk 22-23.

tuginesid, nagu ka Apellatsioonikohtu otsus kajastab, üldistele rahvusvahelistele arengutele. Samuti kajastab nimetatud otsus mitte ainult kaudselt, vaid ka üsna otseselt riikide praktikat, sest oma argumentatsioonis tugines Appelatsioonikohus muuhulgas ka sellele, et üha enamates riikides on juriidilise isiku kriminaalvastutus saanud osaks siseriiklikust õiguskorrast.¹³⁹ Sellega on Eritribunal sisuliselt nentunud, et juriidilise isiku vastutus on kujunenud riikide praktikas normiks, mis on aga oluline element tavaõiguse kindlaks tegemisel.

¹³⁹ Decision on Interlocutory Appeal concerning personal jurisdiction in contempt proceedings, New TV S.A.L and Khayat, Case number STL-14-05/PT/AP/AR.226.1, Appeals Panel, 23 January 2015, Para 52.

4. Muud rahvusvahelised meetmed

Ka rahvusvaheliste organisatsioonide tegevusel ning rahvusvahelistel lepingutel on oma mõju tavaõiguse väljakujunemisel. Nagu käesoleva töö teises peatükis selgitatud, võivad rahvusvahelised lepingud olla tavaõigust selgitava ja kodifitseeriva või kristalliseeriva iseloomuga. Kolmanda variandina võivad rahvusvahelised lepingud väljendada soovituslikke norme, mille riigid omaks võtavad ning mis tänu sellele tavaõiguslikeks normideks kujunevad. Rahvusvaheliste organisatsioonide tegevuse mõju hindamisel tavaõiguse kujunemisel tuleb silmas pidada, et peamised rahvusvahelise õiguse subjekti ja seega ka rahvusvahelise tavaõiguse kujundajateks on riigid. Seega peab eelkõige konkreetne norm kujunema riikide, mitte rahvusvaheliste organisatsioonide, praktikas ja veendumuses. Selle kõrval on aga rahvusvahelistel organisatsioonidel oma roll tulenevalt sellest, et riigid väljendavad oma veendumusi ning kujundavad praktikat muuhulgas osaledes rahvusvahelistes organisatsioonides ning andes neile mandaadi langetada teatud küsimustes otsused. Seega leiduvad rahvusvaheliste organisatsioonide praktikas tõendid riikide *opinio juris* kohta.¹⁴⁰

4.1 Euroopa Liidu meetmed

Euroopa Liidu puhul võib viimase paarikümne aasta jooksul täheldada olulist muutust seoses juriidilise isiku vastutuse reguleerimisega. Laias laastus on see seotud Euroopa Liidu pädevusega üldisemalt kriminaalõigust kehtestada. Maastrichti lepingu järgselt oli Euroopa Liidu pädevuse kriminaalõiguse meetmete kehtestamise osas piiratud eeskätt vabatahtlikule koostööle.¹⁴¹ Üheks selliseks näiteks on Euroopa ühenduste finantshuvide kaitse konventsioon (1995),¹⁴² mis ei näinud küll esialgu ette eraldi juriidilise isiku vastutust, kuid mille artikkel kolm pani igale liikmesriigile kohustuse näha ette meetmed, mis võimaldavad äriühingute juhte ja otsustus- või kontrollimisõigusega isikuid võtta vastutusele olukorras, kui nende alluvusse kuuluv äriühingu nimel tegutsev isik on toime pannud Euroopa ühenduste finantshuve kahjustav pettus. Lisaks täiendas seda 1997. aastal vastu võetud teine protokoll,¹⁴³ mis nägi ette ka liikmesriikide kohustuse võtta meetmeid juriidilise isiku vastutusele võtmiseks pettuse,

¹⁴⁰ B. D. Lepard 2010, lk 180.

¹⁴¹ Treaty on European Union, Maastricht, signed on 7 February 1992.

¹⁴² Euroopa Liidu lepingu artikli k.3 alusel koostatud Euroopa Ühenduste finantshuvide kaitse konventsioon, 27 November 1995, Euroopa Ühenduste Teataja, C 316/49.

¹⁴³ Euroopa ühenduste finantshuvide kaitse konventsiooni teine protokoll, mis on koostatud Euroopa Liidu lepingu artikli K.3 alusel. 19.7.1997, Euroopa Ühenduste Teataja, C 221/12.

korruptsiooni või rahapesu toime panemise eest, kui selle on toime pannud iseseisvalt või juriidilise isiku organi liikmena tegutsenud isik, kellel on juriidilise isiku juures juhtiv koht. Nagu ka mitmete hilisemate õigusinstrumentide puhul, sätestati artiklis 4 kohustus võtta tõhusaid, proportsionaalseid ja keelatud tegevust ärahoidvaim meetmeid, kuid valik selles osas, kas tegemist on kriminaalõiguslike või mittekriminaalõiguslike meetmetega, jäeti liikmesriigi valikuvabaduseks.

2. oktoobril 1997. aastal allkirjastati Amsterdami leping, millega muudeti Euroopa Liidu lepingut. Leping jõustus 1. mail 1999. aastal. Muuhulgas laiendas see Euroopa Liidu päevust kriminaalõiguslikke meetmete võtmiseks. Artikkel K.6 muudatuste kohaselt tekkis nõukogul õigus liikmesriigi või komisjoni algatusel ühehäälselt võtta vastu seisukohti, raamotsuseid liikmesriikide õigusaktide ühtlustamiseks, siduvaid otsuseid ning kehtestada konventsioone.¹⁴⁴

Alates Amsterdami lepingust on välja tuua just mitmeid raamotsuseid, mis sisaldasid sätteid seoses juriidilise isiku vastutusega, näiteks raamotsus keskkonna kaitsmise kohta kriminaalõiguse kaudu,¹⁴⁵ raamotsus korruptsioonivastase võitluse kohta erasektoris,¹⁴⁶ raamotsus organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse kohta.¹⁴⁷ Artiklid, mis reguleerivad raamotsustes juriidilise isiku vastutust, on kattuvad – määratletud on, kelle tegu loetakse juriidilise isiku teoks, millised on võimalik sanktsioonid ning sätestatud, et juriidilise isiku vastutus ei välista füüsilise isiku vastutust. Ka nende raamotsuse puhul jäeti liikmesriikidele otsustusruum, kas juriidilisele isikule kohaldatavad karistused on kriminaalõiguslikud või muud tüüpi.

Olulise muutuse tõi Euroopa Liidu kriminaalõiguslike meetmete kehtestamisse Lissaboni leping,¹⁴⁸ mille järgselt näeb Euroopa Liidu toimimise lepingu¹⁴⁹ artikkel 83 (1) ette Euroopa Parlamendi ja nõukogu pädevuse direktiivide abil kehtestada miinimumeeskirjad kuritegude ja karistuste määratlemiseks eriti ohtlike piiriülese mõõtmega kuriteoliikide puhul (terrorism, inimkaubandus ning naiste ja laste seksuaalne ärakasutamine, ebaseaduslik uimastikaubandus, ebaseaduslik relvaäri, rahapesu, korruptsioon, maksevahendite võltsimine, arvutikuriteod ja

¹⁴⁴ Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed in Amsterdam on 2 October 1997.

¹⁴⁵ Nõukogu raamotsus, 2003/80/JSK, 27. jaanuar 2003, keskkonna kaitsmise kohta kriminaalõiguse kaudu. L 29/55, Euroopa Liidu Teataja, 5.2.2003

¹⁴⁶ Nõukogu raamotsus 2003/568/JSK, 22. juuli 2003, korruptsioonivastase võitluse kohta erasektoris, L 192/54, Euroopa Liidu Teataja, 31.7.2003

¹⁴⁷ Nõukogu raamotsus, 2008/841/JSK, 24. oktoober 2008, organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse kohta. L 300/42, Euroopa Liidu Teataja, 11.11.2008

¹⁴⁸ Lissaboni leping, millega muudatakse Euroopa Liidu Lepingut ja Euroopa Ühenduse Asutamislepingut, C 306/1 Euroopa Liidu Teataja, 17.12.2007

¹⁴⁹ Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid. – ELTL 2010/C 83/91, 30.03.2010.

organiseeritud kuritegevus). Pärast seda on oluliselt kasvanud kriminaalõiguslikke meetmeid sätestavate direktiivide hulk, kus muuhulgas on pandud riikidele ka kohustus võtta vajalikke meetmeid, et tagada juriidilise isiku vastutusele võtmise vajalikkus. Sellisteks näideteks on laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastase võitluse direktiiv,¹⁵⁰ inimkaubanduse tõkestamise ja selle vastase võitluse direktiiv¹⁵¹ ning liidu finantshuve kahjustavate pettuste vastase võitluse direktiiv.¹⁵² Tegemist on vaid üksikute näidetega ning võib öelda, et juriidilise isiku vastutuse sätete sisaldumine Euroopa Liidu direktiivides, kui see on asjakohane, on saanud tavapäraseks.

Tähelepanu tuleb aga juhtida asjaolule, et direktiivide juriidilistele isikutele sanktsioonide määramise osas on siiski ruumi jäetud ka kriminaalkaristuste kõrval ja muud liiki sanktsioonidele. Näiteks on laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastase võitluse direktiivi artiklis 13 kasutatud sõnastust: „...*juriidilise isiku suhtes kohaldatakse tõhusaid, proportsionaalseid ja hoiatavaid karistusi, mille hulka kuuluvad kriminaalõiguslikud ja muud trahvid ning võivad kuuluda muud karistused,...*“. Seega ei ole liikmesriikidel kohustust kehtestada just juriidilise isiku kriminaalvastutust ja vastavaid karistusi. Sõnastus viitab sellele, et liikmesriikide erinevad lähenemised on aktsepteeritavad. Valik kriminaal-, tsiviil- või administratiivvastutuse osas on liikmesriikide langetada.

Mõistetavalt võtab Euroopa Liit (s.t komisjon eelnõude ettevalmistamisel, parlament ja nõukogu otsustamisel) arvesse liikmesriikide erinevaid käsitlusi teatud õiguslike küsimuste puhul ning lähtub eeskätt eesmärgist, milleks on teatud normide rikkumisega kaasnevate tagajärge ärahoidmine. Siiski väljendab asjaolu, et Euroopa Liidu raamotsustes ning üha enam direktiivides nähakse ette juriidilise isiku kriminaalvastutust kui üks võimalikest meetmetest seda, et Euroopa Liit kui liikmesriike koondav kogukond jaatab juriidilise isiku kriminaalvastutuse võimalikkust ning soovitatavust.

4.2 Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni meetmed

¹⁵⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/92/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, L 335/1, Euroopa Liidu Teataja, 17.12.2011

¹⁵¹ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 5. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja selle vastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, L 101/1, Euroopa Liidu Teataja, 15.4.2011

¹⁵² Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2017/1371, 5. juuli 2017, mis käsitleb võitlust liidu finantshuve kahjustavate pettuste vastu kriminaalõiguse abil, L 198/29 Euroopa Liidu Teataja, 28.7.2017

4.2.1 *Soft law*

ÜRO on püüdnud adresseerida rahvusvaheliste äriühingute, kellel on suur mõju inimõigustele, tegevust juba mõnikümmend aastat. Üks olulisi, kuid ebaõnnestunud algatusi oli 1982. aasta rahvusvaheliste äriühingute tegevusjuhised,¹⁵³ mis nägi muuhulgas ette keelu teha koostööd Aafrika apartheidi liikumistega ning keelu sekkuda riikide siseasjadesse.

Töörühm, mis tegutses ÜRO Hargmaiste Ettevõtete Komisjoni all ning kelle ülesandeks oli tegevusjuhiste mustandi koostamine, lähtus arusaamast, et rahvusvaheliste äriühingute tegevus arengumaades ei ole negatiivne iseenesest, kuid seda tuleb reguleerida vältimaks tegevuskoha riigi suveräänsusesse sekkumist läbi turu ja konkurentsi mõjutamise. Samuti seati regulatsiooniobjektiks mittemajanduslikud sekkumised nagu poliitiline sekkumine, võõra kultuuri jõuline juurutamine või tegevuskoha ja asukoha riigi vaheliste suhetes vastasseisu loomine. Vastasseis tekkis aga juba küsimuses, kas juhised peaksid olema suunatud vaid äriühingutele või reguleerima ka riikide käitumist äriühingute suhtes. Läbirääkimiste käigus kujunes kaks poolt, mis laias laastus kattusid tol hetkel maailma poliitiliste jõudude üldise jaotusega: lääneriigid ning sotsialistlikud riigid. Kuigi töörühm esitas mustandi 1982. aastal ÜRO hargmaiste korporatsioonide komisjonile, jätkusid erimeelsuste tõttu läbirääkimised veel kümme aastat ent lõppesid 1992.aastal tulemusteta.¹⁵⁴

Tegevusjuhiste vastuvõtmise ebaõnnestumine ei tähendanud aga lõppu püüdlustele rahvusvaheliste äriühingute tegevuse suunamiseks. 2003. aastal võttis ÜRO Inimõiguse edendamise ja kaitse allkomisjon (*UN Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights*) vastu ja esitas ÜRO Inimõiguste Komisjonile Normid hargmaiste äriühingute ja teiste äriühingute vastutuse kohta inimõiguste vallas (edaspidi: Normid).¹⁵⁵ Norme peeti vastuvõtmise hetkel märgiliseks sammuks äriühingute vastutuse osas, eriti võttes arvesse, et kuigi rahvusvahelise kriminaalõiguse all on järjest suuremat tähelepanu pööratud füüsilisest isikust rahvusvahelistele kurjategijatele, on äriühingud kui riikide kõrval suurimad inimõiguste mõjutajad, jäänud tagaplaanile.¹⁵⁶ Huvi protsessi vastu oli suur – 2001. aastal norme

¹⁵³ Draft *United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations*, U.N. Doc. E/C.10/1982/6.

¹⁵⁴ P. T. Muchlinski. Attempts to extend the accountability of transnational corporations: the role of UNCTAD. – M. T. Kamminga, S. Zia.Zarifi, *Liability of multinational corporations Under International Law*. Haag: Kluwer Law International 2000, lk 100-101.

¹⁵⁵ Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises regard to human rights UN Doc E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (2003).

¹⁵⁶ D. Weissbrodt, M. Kruger. Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises regard to human rights. - *American Journal of International Law* 2003/97, lk 904.

väljatöötava töörühma poolt organiseeritud seminaril osales lisaks töörühmale mitmete huvikaitseorganisatsioonide esindajad, äriühingute ja nende ühenduste esindajad.¹⁵⁷

Normid peegeldavad ja kordavad mitmeid inimõiguste, keskkonna-, humanitaar- ja tarbijaõiguse norme, seotuna äritegevuse heade praktikatega. Muuhulgas oli sätestatud keeld sekkuda või osaleda sõjakuritegudes ning inimsusevastastes kuritegudes.¹⁵⁸ Samas on Weissbrodt, kui üks Normide autoreid ja töörühma liikmeid välja toonud, et Normid ei taotle juba tekkinud standardi n-ö kivisse raidumist, vaid taotlevad ka edasist arengut. Seejuures tuleneb nende õiguslik autoriteet juba kehtivatest lepingutest, ÜRO harta artiklitest 55 ja 56 ning rahvusvahelisest tavaõigusest.¹⁵⁹ Normid liigituvad n-ö pehme õiguse (ing.k. *soft law*) instrumentide alla. Sellised pehme õiguse allikad on pigem soovitusliku iseloomuga juhised, mis ühelt poolt võivad olla abiks õigusaktide ja lepingute tõlgendamisel, kuid samas kajastada või aidata kindlaks teha tava. Weissbrodt leidis selles aspektis, et ebamõistlik oleks oodata äriühingute tegevust reguleerivate normide kujunemist siduvaks lepinguks koheselt kuid samas juhtis tähelepanu, et mitmed ÜRO deklaratsioonid ja õiguslikult siduvad instrumendid on alguse saanud pehme õiguse instrumendina.¹⁶⁰

Normid pälvisid siiski tagantjärele ka olulist kriitikat. 2005. aastal nimetas ÜRO peasekretär eriesindajaks inimõiguste ning hargmaiste äriühingute ja teiste äriettevõtjate küsimuses professor John Ruggie, kelle ülesandeks sai välja selgitada hargmaiste äriühingute kohustused ja vastutus seoses inimõigustega.¹⁶¹ Inimõiguste Komisjon suunas Ruggiele muuhulgas ülesande selgitada välja äriühingutele kohalduvad vastutuse standardid seoses inimõiguste rikkumisega.¹⁶² Ruggie väljendas oma 2006.aasta vaheraportis aga seisukohta, et kuigi Normid peaksid kajastama justkui kõikehõlmavalt olemasolevat standardit, on sellega raske nõustuda, sest protsess lõppes sisuliselt patiseisus. Inimõiguste organisatsioonid mõistetavalt pooldasid ning tervitasid Norme, samas kui ettevõtted olid nendele jätkuvalt vastu. Ka see, et riigid toetasid eriesindaja nimetamist eelkirjeldatud mandaadiga, oli tõend sellest, tegelikku selgust Normid ei toonud.¹⁶³ Samas asus Ruggie ka seisukohale, et rahvusvaheline tavaõigus,

¹⁵⁷ UN Doc E/CN.4/Sub.2/2000/12.

¹⁵⁸ Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises regard to human rights UN Doc E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (2003), artikkel C.

¹⁵⁹ D. Weissbrodt, M. Kruger 2003, lk 912.

¹⁶⁰ *Samas*, lk 914.

¹⁶¹ Secretary-General appoints John Ruggie of United States Special Representative on issue of human rights, transnational corporations, other business enterprises. United Nations, Press release, 28.07.2005. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.un.org/press/en/2005/sga934.doc.htm> (28.03.2018).

¹⁶² Human Rights Commission Res. 2005/69.

¹⁶³ Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, UN DOC E/CN.4/2006/97, para 54-55.

ekspertarvamused ning arenev praktika toetavad seisukohta, et äriühing on võimalik võtta vastutusele rahvusvaheliste kuritegude eest nagu on seda genotsiid, sõjakuriteod ja inimsuse vastased kuriteod.¹⁶⁴

Eriesindaja Ruggie töö tulemuseks oli äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtted,¹⁶⁵ mille erinevalt kahest eelpool kirjeldatud dokumendist ÜRO Inimõiguse Nõukogu ka kinnitas.¹⁶⁶ Muuhulgas sisaldasid juhtpõhimõtted viidet ka sellele, et äriühingud peaksid võtma arvesse potentsiaalset juriidilise isiku tsiviilvastutust ning siseriiklikes õiguskordades ühe enam esinevat juriidilise isiku kriminaalvastutust.¹⁶⁷ Seega oli 2011.aastaks toimunud selge areng selle suunas, et aktsepteerida juriidilise isiku (kriminaal)vastutus osana rahvusvahelisest õigusest. Kirjeldatud norme võib lugeda ühtlasi soovitusteks, mis võivad olla aluseks mitmetes riikides juriidilise isiku kriminaalvastutuse sätestamisele kas soovitude järgselt või tulevikus.

4.2.2 Konventsioonid

Pehme õiguse instrumentide kõrval on ÜRO egiidi all võetud vastu ka mitmeid konventsioone, mis on pooltele siduvad ning mis sisaldavad sätteid seoses juriidilise isiku kriminaalvastutusega. Üheks esimeseks selliseks konventsiooniks oli 1999. aastal vastu võetud Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon.¹⁶⁸ Konventsiooni artikkel 5 paneb konventsiooni osalisriikidele kohustuse võtta meetmeid, mis võimaldavad võtta tema territooriumil asuva või tema seaduste alusel asutatud juriidilise isiku kriminaal-, tsiviil- või haldusvastutusele, kui juriidilise isiku juhtimise eest vastutav või selle üle kontrolli omav füüsiline isik sooritab oma ametikohal konventsioonis ettenähtud kuriteo.

Sisuliselt identsed regulatsioonid juriidilise isiku vastutuse kohta on ka 2000. aastal vastu võetud Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni¹⁶⁹ artiklis 10, 2000. aasta Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafikat käsitleva fakultatiivprotokolli¹⁷⁰ artikli 3 lõikes

¹⁶⁴ Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, UN DOC E/CN.4/2006/97, para 61.

¹⁶⁵ Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework. UN Doc A/HRC/17/31.

¹⁶⁶ Human Rights Council resolution 17/4 16.07.2011.

¹⁶⁷ Guiding Principles, para 23.

¹⁶⁸ Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. – RT II 2002, 12, 45.

¹⁶⁹ Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon. – RT II 2003, 1, 1.

¹⁷⁰ Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafikat käsitlev fakultatiivprotokoll. – RT II 2004, 23, 94.

4 ning ÜRO korruptsioonivastane konventsiooni ¹⁷¹ artiklis 26. Korruptsioonivastase konventsiooni selgitavas materjalis on eraldi selgitatud, et riigil ei ole kohustust kehtestada juriidilise isiku kriminaalvastutust, kui see on riigisisese õigusega vastuolus.¹⁷²

Võrreldes Euroopa Liidu meetmetega, on ÜRO konventsioonid jätnud riikidele vabad käed sisustamaks, milliste isikute tegevuse puhul kaasneb juriidilise isiku vastutus. Nagu eelpool välja toodud, on kasutatud konventsioonidest üsna üldsõnalist määratlust „juhtimise eest vastutav või selle üle kontrolli omav isik“, samas kuid Euroopa Liidu direktiivides on isik, kelle teod loetakse juriidilise isiku tegudeks sellise isiku tegusid, kellel on õigus esindada või õigus kontrollida juriidilist isikut või kellel on õigus teha juriidilise isiku nimel otsuseid. Selline erinevus määratlustes on mõisteta, arvestades, et konventsioonid on laiema mõjualaga õigusaktid ning peavad seejuures olema piisavalt abstraktsed, et olla aktsepteeritavad väga erinevate õigussüsteemidega riikidele. Samas Euroopa Liidu mõjuala on väiksem ning aja jooksul rohkem harmoniseeritud. Sellest hoolimata on aga nii konventsioonidele kui Euroopa Liidu direktiividele ühine jätta kaalutlusõigus konkreetse meetme osas riigile – lubatud on kehtestada kas kriminaal-, tsiviil- või haldusvastutus. Mõistetavalt juhinduvad rahvusvahelised organisatsioonid riikide järgi. Kuna vaadeldavad konventsioonid ning Euroopa Liidu õigusaktid on kehtestatud möödunud kümnendil, ei saa nendele tuginedes teha põhjapanevaid järeldusi juriidilise isiku kriminaalvastutuse puudumise kohta, sest riikide praktika, millele need rahvusvahelise õiguse instrumendid tuginevad, võivad olla selle ajaga oluliselt muutunud. Samas annavad ka konventsioonid ja juhtpõhimõtted tunnistust sellest, et rahvusvahelise kogukonna silmis on äriühingud rahvusvahelise õiguse subjektid ning nende õigustele peaks vastama enam kohustusi.

4.2.3 ÜRO julgeolekunõukogu meetmed

Lisaks väärivad eraldi käsitlemist ÜRO julgeolekunõukogu (edaspidi JN) tegevus äriühingute tegevuse kontrollimisel. Nimelt on esinenud olukordi, kus JN on võtnud vastu sanktsioneeriva iseloomuga resolutsioone, mille eesmärk on piirata ja ennetada äriühingute osalemist rahvusvahelistes kuritegudes või inimõiguste rikkumistest.¹⁷³ 1991. aasta resolutsiooniga kehtestas JN nafta ostmisele kindlad piirangud ning tehingud allutati resolutsiooniga nr 661

¹⁷¹ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korruptsioonivastane konventsioon. – RT II 2010, 4, 10.

¹⁷² Legislative guide for the implementation of the United Nations Convention against Corruption. Second revised edition. New York, United Nations, 2012, para 334.

¹⁷³ O. K. Fauchald, J. Stigen 2009, lk 1045.

loodud Komitee järelevalvele.¹⁷⁴ Kõnealune resolutsioon võeti JN poolt vastu ühehäälselt.¹⁷⁵ 2000. aastal võttis JN 14 poolt ja 1 erapooletu häälega vastu resolutsiooni, millega kohustas kõiki liikmesriike võtma meetmeid takistamiseks Sierra Leonest töötlemata teemantide importi ning kohustas Sierra Leone valitsust sisse viima päritolu sertifikaadi süsteemi, et vähendada ebaseaduslikku teemantide eksporti, mis süvendas Sierra Leone konflikti.¹⁷⁶ 2005. aastal esitas ÜRO peasekretär JN aruande seoses lapssõdurite kasutamisega Burundi, Elevandiluu ranniku (*Côte d'Ivoire*), Kongo, Libeeria, Sudaani, Somaalia ja teistes konfliktipiirkondades.¹⁷⁷ Aruanne oli ajendiks järgmisele JN resolutsioonile, milles nähti ette, et riigid (ja regionaalsed organisatsioonid) peaksid võtma meetmeid, et takistada ebaseaduslikke tegevusi, mis kahjustavad lapsi, sealhulgas loodusvarade kuritarvitamine, illegaalne relvadega kauplemine, lapssõdurite värbamine. Ka see resolutsioon võeti JN poolt vastu ühehäälselt¹⁷⁸ ning oli muuhulgas suunatud ka äriühingute tegevuse piiramisele.

Kõnealused sanktsioonid ei ole rahvusvahelise kriminaalõiguse osa, sest need ei kehtesta karistusi, on poliitilise iseloomuga ning on suunatud täitmiseks riikidele. ÜRO Harta artikkel 25 ka sätestab, et JN otsused on kohustuslikud täitmiseks ÜRO liikmetele, milleks on riigid. Seega ei ole võimalik JN võtta vastu sanktsioone, mis oleks otse suunatud äriühingute või muude juriidiliste isikute tegevuse piiramisele. Kui on tõendatud, et juriidilise isiku (või rühmituse või füüsilise isiku) tegevus ohustab rahu ja julgeolekut, saab JN võtta vastu meetmeid, mille eesmärk on (juriidiliste) isikute tegevuse piiramine, kuid mille täitmine on kohustuslik riikidele.¹⁷⁹

Pidades silmas, et JN ülesanne ega volituste sisu ei ole rahvusvahelise õiguse kehtestamine, võib jääda arusaamatuks, milline on JN otsuste roll tavaõiguse määratlemisel. ÜRO põhikirja artiklist 24 tulenevalt on JN peamine vastutus rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamine ning oma vastutusest tulenevate kohustuste täitmisel tegutseb JN liikmesriikide nimel. Seega ei tegutse JN viisteist liikmesriiki otsuste langetamisel vaid enda nimel, vaid kogu ÜRO liikmeskonna nimel. Ühtlasi koosneb liikmeskond riikidest, mis esindavad erinevaid geograafilisi piirkondi (põhikirja artikkel 23), mille eesmärgiks on tagada võimalikult

¹⁷⁴ UN Doc S/RES/986 (1995).

¹⁷⁵ Hääletustulemused kättesaadav arvutivõrgus: <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?profile=voting&index=.VM&term=sres986> (12.04.18).

¹⁷⁶ UN Doc S/RES/1306 (2000). Hääletustulemused kättesaadavad arvutivõrgus: <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?profile=voting&index=.VM&term=sres1306> (12.04.18).

¹⁷⁷ Children and armed conflict. Report of the Secretary-General. UN Doc A/59/695-S/2005/72.

¹⁷⁸ Security Council resolution on children in armed conflict, 26 July 2005, S/RES/1612 (2005). Hääletustulemused kättesaadavad arvutivõrgus: <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?profile=voting&index=.VM&term=sres1612> (12.04.18).

¹⁷⁹ O. K. Fauchald, J. Stigen 2009, lk 1046-1049.

efektiivne esindatus. Seega kajastavad teatud määral JN vastuvõetavad otsused otseselt selle liikmeks olevate riikide ning kaudselt kõigi ÜRO liikmesriikide vaateid.¹⁸⁰ Samas ei saa JN otsuseid lugeda *prima facie* tavaõigust või *opinio juris*-t konstitueerivaks. Nagu ka teiste rahvusvaheliste organisatsioonide praktika puhul, tuleb muuhulgas tuvastada, kas otsused on tehtud ühehäälselt, milline on otsuste siduvus ning praktika korduvus.¹⁸¹ Võttes neid aspekte arvesse, võib eelpool toodud näiteid hinnata *opinio juris*-t tõendavaks. Selle kasuks räägib asjaolu, et kaks neist võeti vastu ühehäälselt ning üks tugeva häälteenamusega. Samuti on JN resolutsioonid kohustulikud ning nendest nähtub korduv praktika: riikidele pandi kohustus, mille eesmärgiks oli ohjata konfliktipiirkondades ühiühingute tegevust ning sellest tulenevaid inimõiguste rikkumisi.

¹⁸⁰ B. D. Lepard. 2010, lk 182.

¹⁸¹ R. Higgins, Problems and Process. International Law and How We Use It. Oxford: Oxford University Press 1994, lk 28.

5. Riikite praktika: õigusaktid

Tavaõiguse kujunemisel ja tuvastamisel on oluline roll riikide praktikal, mis eeskätt väljendub õigusaktides ning kohtupraktikas. Küsimuses, kas juriidilise isiku saab võtta vastutusele kriminaalkorras, on riikide praktika erinev. Lisaks juriidilise isiku kriminaalvastutuse ettenägemisele riigisiseses regulatsioonis, on erinevused ka tegudes, mille eest on vastutus ette nähtud ning selles, kelle teod loetakse juriidilise isiku tegudeks.¹⁸² Seetõttu kirjeldatakse ning analüüsitakse järgnevalt erinevaid õigussüsteeme esindavate riikide praktikat. Jurisdiktsiooni osas on tähelepanu just rahvusvaheliste „tuumiksüütegude“ nagu genotsiidi, inimsusevastased süütegude ja sõjakuritegude puhul kohalduv jurisdiktsioon.

5.1 Ameerika Ühendriigid

Ameerika Ühendriikide õiguskorras on juriidilise isiku kriminaalvastutus pika ajalooga ning juurdunud. Juba 1909. aasta kohtuasjas *New York Central R. Co. v. United States* asus kohus seisukohale, et äriühinguid saab võtta kriminaalkorras vastutusele ning vastavaid sätteid sisaldav seadus on kooskõlas USA põhiseadusega.¹⁸³ Karistuste mõistmise käsiraamat, mis on antud välja spetsiaalse komisjoni (*United States Sentencing Commission*) poolt, sisaldab muuhulgas juhiseid organisatsioonidele karistuse mõistmiseks. Organisatsioon on kõnealuses käsiraamatus defineeritud kui isik, kes ei ole füüsiline isik, sealhulgas äriühingud, partnerlused, ühendused, aktsiaseltsid, fondid, poliitilised grupeerinud ja mittetulundusühingud.¹⁸⁴

Samas ei sisalda enamusi USA föderaalseadused kriminaalõiguse valdkonnas viidet juriidilisele isikule ega organisatsioonile. Selle asemel on kasutatud terminit „isik“ (ik. „*person*“), mis viitaks küll justkui füüsilisele isikule, kuid mille alla loetakse ka juriidilised isikud. Sisuliselt saab USA-s juriidilise isiku võtta kriminaalvastutusele kõigis tegudes, milles on ettenähtud kriminaalvastutus ka füüsilisele isikule. Sellest erinev regulatsioon peab olema seaduses sätestatud.¹⁸⁵

USA kohtute jurisdiktsioon laieneb lisaks USA territooriumil juriidilise isiku poolt toime pandud süütegudele teatud juhtudel ka välismaal toimepandud süütegudele. Mitmete süütegude

¹⁸² C. de Maglie, Models of Corporate Criminal Liability in Comparative Law. - Washington University Global Studies Law Review 4/2005, lk 550.

¹⁸³ *New York Central R. Co. v. United States* Kättesaadav arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/212/481/> (03.04.18).

¹⁸⁴ The U.S. Sentencing Commission: Guidelines Manual. Chapter 8. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ussc.gov/guidelines/2016-guidelines-manual> (03.04.18).

¹⁸⁵ E.Silverman, Prosecution of International Crimes in the United States of America. – A.Eser, U.Sieber, H.Kreicker, National Prosecution of International Crimes. Berlin: Huncker&Humblot 2005, lk 475.

puhul kehtib USA-s ka aktiivne isikupõhimõte, mis tähendab, et riigil on jurisdiktsioon oma kodanike poolt toime pandud süütegude üle ka välisriigis. Sellised süüteod on näiteks keemiarelvade kasutamine, genotsiid ja majanduslik spionaaž.¹⁸⁶ USA sõjakuritegude seadus (*U.S War Crimes Act of 1996*) sätestab näiteks föderaalkohtute jurisdiktsiooni rüüstamise üle, mille on toime pannud USA kodanik, hoolimata sellest, kas tegevus toimus USA territooriumil.¹⁸⁷ Seejuures tuleb ära märkida, et seaduses on kasutatud terminit „*national*“, mis ei vasta otseselt eelpool kasutatud terminile „kodanik“, vaid on üldisem ega välista juriidilisi isikuid.

Sama põhimõtte kehtib lisaks kodanikele ka selliste äriühingute puhul, mis on asutatud või mille põhiline tegevuskoht on USA-s.¹⁸⁸ Rahvusvaheliste süütegude üle - nagu näiteks piinamine, genotsiid, terrorism, inimkaubandus ja orjandus - on USA kohtutel universaalne jurisdiktsioon. See tähendab, et isik ei pea olema USA kodanik ning sündmusel ei pea olema mitte mingit otsest sidet USA-ga selleks, et süüaluse võiks USA-s kohtu alla tuua.¹⁸⁹

Üheks tuntumaks näiteks on *Chiquita Brands International* kaasus. Äriühingut Chiquita Brands International-i süüdistati ajavehmikus 1997 – 2004 maksete tegemises Kolumbia terroristlikule rühmitusele AUC (*Autodefensas Unidas de Colombia*), et tagada Kolumbias asuvate banaanikasvatuste töötajate turvalisus. Maksed sooriati läbi tütarettevõtte Banadex ning need olid heaks kiidetud ettevõtte juhtkonna ja juhtivtöötajate poolt. 2007.aastal tunnistas äriühing end süüdi ning kokkuleppemenetluse käigus mõisteti äriühingule karistusena 25 miljoni dollari suurune rahaline karistus.¹⁹⁰

Tähelepanu tasub pöörata ka tsiviilõigusliku vastutuse aluseks olevale regulatsioonile, mida tuntakse kui *Alien Tort Claims Act* (ATCA) ning mis annab Ühendriikide föderaalkohtutele jurisdiktsiooni välismaiste isikute (sealhulgas juriidiliste isikute) üle, kui nad panevad toime rahvusvahelise õiguse rikkumise.¹⁹¹ ATCA ei laienda Ühendriikide kohtute jurisdiktsiooni igasugustele rahvusvahelise õiguse rikkumistele. Norm, mida rikutakse, peab olema täpne,

¹⁸⁶ S. S. Beale. United States Country Report for „Prosecuting corporations for violations of International criminal law: jurisdictional issues“. Section 4 of XXTH Association Internationale de Droit Pénal/International Association of Penal Law Congress. – International Review of Penal Law; Duke Law School Public Law & Legal Theory Series No. 2018-20, lk 13.

¹⁸⁷ 18 U.S.C. 2441 (1996) § 2441.

¹⁸⁸ S. S. Beale 2018, lk 13.

¹⁸⁹ S. S. Beale 2018, lk 17.

¹⁹⁰ Chiquita Brands International Pleads Guilty to Making Payments to a Designated Terrorist Organization And Agrees to Pay \$25 Million Fine, 19.03.2007, The United States Department of Justice. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2007/March/07_nsd_161.html (13.04.18).

¹⁹¹ 28 U.S. C. § 1350 - Alien's action for tort.

universaalne ning kohustusliku iseloomuga.¹⁹² Selliste rikkumiste alla kuuluvad muuhulgas genotsiid, sõjakuriteod ning teised humanitaarõiguse rikkumised.¹⁹³

ATCA alusel äriühingu vastutusele võtmiseks on üldjuhul vajalik näidata, et esineb riigi osalus tõendamaks, et tegemist on just rahvusvahelise õiguse rikkumisega. Teisalt, võib selle tõendamine tuua kaasa selle, et süüdistatav äriühing toetub vastuargumendina väitele, et tegemist oligi riigi tegevusega, millele ATCA kohtute jurisdiktsiooni ei laienda. Teiseks võib siit tõusetuda vastuargument, et asi ei ole vastuvõetav, sest tegemist on poliitilise küsimusega.¹⁹⁴ Näiteks 2007. aastal pöördus kohtusse grupp Kolumbia kodanikke äriühingu Chiquita Brands International vastu ATCA alusel, süüdistades äriühingut Ühendriikide valitsuse poolt terroristlikuks organisatsiooniks nimetatud rühmituse *United Self-Defense Forces of Colombia* (*Auto defencas Unidas de Colombia, AUC*) rahastamises. USA Apellatsioonikohus otsustas siiski, et kohus ei peaks asja kuulama, sest puudub riigi panus. Samas on märkimisväärne, et Chiquita Brands oli vahetult enne kõnealust kohtuasja tunnistanud kohtuasjas USA valitsuse vastu, et oli tõepoolest rahastanud terrorirühmitust, nagu eelpool kirjeldatud. Kuna ATCA alusel kaebust ei võetud vastu, pöördusid 2017.aastal mitmed inimõiguste organisatsioonid Rahvusvahelise Kriminaalkohtu poole palvega algatada uurimine 14 *Chiquita Brands* juhtiva isiku suhtes seoses kaasaaitamisega inimisusevastastele kuritegudele.¹⁹⁵

Lisaks on kohtupraktika avardanud võimalust võtta ATCA alusel isikuid vastutusele tegudes, mis tavaliselt eeldaksid riigi tegevust, läbi kaasaaitamise institutsiooni. *Khulumani v. Barclay National Bank, Ltd* asjas osutas kohtunik Katzmann, et USA õiguses on juurdunud arusaam, et isiku võib vastutusele võtta kaasaaitamises sellise normi rikkumisele, mille rikkumise eest ei saaks teda vastutusele võtta täideviijana. Ta täiendab, et kaasaaitamise puhul on oluline silmas pidada, et tegevuse kriminaalsus tuleneb põhiteost, mitte kaasabi osutamisest endast. Samuti tuleb silmas pidada, et ATCA annab aluse kohtusse pöörduda rahvusvahelise õiguse rikkumise korral ning rahvusvaheline õigus näeb samuti vastutuse ette lisaks täide viimisele ka kaasaaitamise korral. Kusjuures tahtluse standardi määramisel võttis kohtunik Kutzmann eeskuju

¹⁹² *Sosa v. Alvarez-Machain*, 542 U.S. 692 (2004). Kättesaadav arvutivõrgus: https://scholar.google.com/scholar_case?case=6103279683071618777&q=%22Sosa+v.+Alvarez-Machain%22+OR+%22542+U.S.+692%22&hl=en&as_sdt=2006 (02.04.18).

¹⁹³ *Kadic v. Karadzic* 70 F.3d 232 (2d Cir.1995) Kättesaadav arvutivõrgus: https://scholar.google.com/scholar_case?case=3533426122487977874&hl=en&as_sdt=6&as_vis=1&oi=scholar (02.04.18).

¹⁹⁴ A. Clapham, Extending International Criminal Law beyond the Individual to Corporations and Armed Opposition Groups. – *Journal of International Criminal Justice* 6/2008, lk 905.

¹⁹⁵ Chiquita lawsuit. Business and Human Rights Resource Centre. Veebileht. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.business-humanrights.org/en/chiquita-lawsuits-re-colombia> (03.04.18).

Rooma Statuudi kaasaaitamise sätetest (artikkel 25 (3)).¹⁹⁶ Kaasaaitamise alusel ACTA kohtuasju on aga juba varasemast ajast mitmeid, näiteks *Wiwa v. Shell Petroleum Development Company*, kus naftatootja Shell toetas Nigeeria sõjaväelist režiimi protestide vägivaldsel mahasurumisel, mille käigus piinati ja tapeti protesteerijaid.¹⁹⁷

Seotust riigi tegevusega ei ole vajalik tuvastada selliste kuritegude puhul nagu genotsiid, orjakaubandus, orjandus, sunnitöö, sõjakuriteod.¹⁹⁸ Ilmselt ei ole toodud loetelu ammendav, sest rahvusvaheline kriminaalõigus on pidevalt arenev ja jätkuvalt noor õigusvaldkond.¹⁹⁹

5.2 Austraalia

Austraalia kriminaalkodeks²⁰⁰ sisaldab eraldi peatükki, mis reguleerib juriidilise isiku vastuse elemente. Jaotis 12 artikkel 12.1 all on sätestatud üldpõhimõte, et kriminaalkodeks kohaldub juriidilistele isikutele samaväärselt kui füüsilistele isikutele modifikatsioonidega, mis on sätestatud kõnealuses 12. peatükis. Samuti on nimetatud artiklis sätestatud, et juriidilisi isikuid saab vastutusele võtta kõigis süütegudes, sealhulgas nendes, mille puhul on karistusena ettenähtud vangistus. Samasugune regulatsioon küsimuses, millised süüteod on omistatavad juriidilisele isikule, on ka näiteks Kanada ja Taani kriminaalõiguses.²⁰¹ Artikli 12.2 kohaselt omistatakse tegu juriidilisele isikule, kui teo füüsilise elemendi ehk välismaailmas kajastuva teo paneb toime töötaja, agent või ametiisik oma tegelikke või nähtuvate tööülesannete raames või oma tööalaste volituste piires. Järgnevates sätetes on suhteliselt suure detailsusega reguleeritud kuidas toimub süü omistamine juriidilisele isikule tahtluse, teadmise ja raske hooletuse puhul ning hooletuse korral, millal saab juriidilise isik tugineda eksimusele ning kausaalahelasse sekkumisele kui õigustavale asjaolule (artiklid 12.3-12.6). Artiklis 12.3 kehtestatud regulatsioon, millega määratletakse süü omistamine organisatsioonile, lähtub organisatsioonivastutuse põhimõttest. See tähendab, et vajalik ei ole mitte kindlaks teha konkreetse teo toime pannud isiku süü, vaid organisatsiooni süü. Selle kindlaks tegemiseks on vajalik tuvastada, et:

¹⁹⁶ Khulumani v. Barclay National Bank, Ltd, para 281-281, 332. Kättesaadav arvutivõrgus: https://scholar.google.com/scholar_case?case=14827872416463432185&q=Khulumani+v.+Barclay+National+Bank,+Ltd&hl=en&as_sdt=2006 (03.04.18).

¹⁹⁷ Wiwa v. Royal Dutch Shell Petroleum (Shell), Kättesaadav arvutivõrgus: [https://scholar.google.com/scholar_case?case=17237437635744530994&q=+++Wiwa+v.+Royal+Dutch+Shell+Petroleum+\(Shell\)&hl=en&as_sdt=2006](https://scholar.google.com/scholar_case?case=17237437635744530994&q=+++Wiwa+v.+Royal+Dutch+Shell+Petroleum+(Shell)&hl=en&as_sdt=2006) (03.04.18).

¹⁹⁸ Wiwa v. Royal Dutch Shell Petroleum (Shell), Kättesaadav arvutivõrgus: [https://scholar.google.com/scholar_case?case=17237437635744530994&q=+++Wiwa+v.+Royal+Dutch+Shell+Petroleum+\(Shell\)&hl=en&as_sdt=2006](https://scholar.google.com/scholar_case?case=17237437635744530994&q=+++Wiwa+v.+Royal+Dutch+Shell+Petroleum+(Shell)&hl=en&as_sdt=2006) (03.04.18).

¹⁹⁹ A. Clapham 2008, lk 906.

²⁰⁰ Criminal Code Act 1995. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/5faa2a/pdf/> (07.04.18)

²⁰¹ C. de Maglie 2005, lk 552.

- tegu oli autoriseeritud juriidilise isiku juhtorgan või juhtival kohal agent tahtlikult, teadlikult või hooletusest või pani teo toime (alapunktid a ja b)
- juriidilise isiku organisatsioonikultuur oli teole suunav, julgustav või tegu tolereeriv (alapunkt c)
- juriidilise isiku organisatsioonikultuur ei taganud normidega kooskõlalist teguviisi (alapunkt d)

Sellega erinev Austraalia regulatsioon mitmetest Euroopa riikidest (sealhulgas Eesti), mis on lähtunud derivatiivse vastutuse põhimõttest.

2002. aastal ratifitseeris Austraalia Rooma Statuudi. Lisaks Statuudi ratifitseerimisele toodi Rahvusvahelise Kriminaalkohtu jurisdiktsiooni kuuluvad rahvusvahelised „tuumiksüüteod“ üle ka Austraalia kriminaalkodeksisse. Kuigi Austraalia kohtud juba rakendasid oma jurisdiktsiooni raskete kuritegude puhul ka juriidiliste isikute üle, laiendas see jurisdiktsiooni ka rahvusvaheliste kuritegude üle.²⁰² Kriminaalkodeksi jaotise 268 all sätestati vastutus genotsiidi, inimsuse vastaste kuritegude ning sõjakuritegude eest.²⁰³ Selle eesmärk oli muuhulgas see, et riik saaks kasutada Rooma Statuudi täiendavuse põhimõttest tulenevat eesõigust kõnealuste süütegude uurimisel ja kohtumõistmisel.²⁰⁴

Austraalia kriminaalkodeks sätestab lisaks, et kõnealuste „tuumiksüütegude“ puhul ei ole määrav, kas tegu pannakse toime või teo tagajärjed ilmnevad Austraalia territooriumil ning jurisdiktsioon ei ole piiratud vaid Austraalia kodanikele või juriidilistele isikutele (artiklid 15.4 ja 268.117). Sisuliselt tähendab see, et jaotuse 268 süütegude eest võiks Austraalias kohtu ette tuua ükskõik millise riigi juriidilise isiku tegude eest, mis on toime pandud ükskõik millises riigis.²⁰⁵ Seega on Austraalia kriminaalkodeksis kehtestatud sellega genotsiidile, inimsusevastastele kuritegudele ja sõjakuritegudele universaalne jurisdiktsioon. Eraldi küsimus tõstatub siinkohal kas universaalse jurisdiktsiooni kehtestamine siseriiklikus kriminaalseadustikus on kooskõlas rahvusvahelise ja riigisisese õigusega. Kõnealune küsimus vajaks aga pikemat analüüsi ning kaldub kõrvale käesoleva töö teemapüstitusest, mistõttu selle juures pikemalt ei peatuta.

²⁰² J. Kyriakakis, Australian Prosecution of Corporations for International Crimes. The Potential of the Commonwealth Criminal Code. – Journal of International Criminal Justice 809/2007, lk

²⁰³ Criminal Code Act 1995 (vol 2). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/en/browse/record/d1b597/> (07.04.2018).

²⁰⁴ Commonwealth, *Parliamentary Debates*, House of Representatives, International Criminal Court (Consequential Amendments) Bill 2002, Second reading. Attorney-General. Williams speech. 25 June 2002. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;db=CHAMBER;id=chamber%2Fhansard%2F2002-06-25%2F0083;query=Id%3A%22chamber%2Fhansard%2F2002-06-25%2F0000%22> (07.04.18).

²⁰⁵ J. Kyriakakis 2007, lk 819.

Kohtupraktika juriidiliste isikute poolt toime pandud rahvusvaheliste kuritegude osas on veel kesine. 2005. aastal alustati uurimist seoses äriühingu Anvil Mining osalusega Kongos toimepandud inimsuse vastaste kuritegudega.²⁰⁶ Nimelt leidis 2004. aastal Kongo Katanga piirkonnas aset ülestõus, mille raames väikese arvuline relvastatud grupp (*Revolutionary Movement for Liberation of Katanga*, MRLK) taotles Katanga iseseisvumist, pidades avaliku kõnekoosoleku, võttes üle politseijaoskonna ning röövides relvi. Valitsusväed vastasid mässule relvastatud rünnakuga, mille käigus hukati ilma kohtumõistmisega kümneid inimesi, esines vägistamisjuhtumeid ning kohalike vara hävitamist. Selle läbiviimise jaoks kasutati äriühingu Anvil Mining transpordivahendeid.²⁰⁷ Uurimisest aga loobuti seoses Kongo sõjatribunali poolt läbiviidava menetlusega.²⁰⁸

Kokkuvõtvalt võib aga öelda, et juriidilise isiku kriminaalvastutus on Angloameerika õigussüsteemides, mille hulka ka Austraalia kuulub, sügavalt juurdunud. Selle juuri on nähtud USA ja Suurbritannia teistest riikidest varasemas industrialiseerumises, mis tõi kaasa ka eraettevõtluse kasvu. Nagu eelnevas alapeatükis mainitud, tunnistati esimest korda juriidilise isiku kriminaalvastutust USA-s 1909.aastal. Samal ajaperioodil toimus see ka Suurbritannias – 1917.aastal.²⁰⁹ Samas on arengud olnud mõnevõrra erinevad. Kui USA lähtub kaasneva vastutuse teooriast, siis Austraalia, aga ka Suurbritannia, Kanada ja Uus-Meremaa juriidilise isiku vastutuse regulatsioonid põhinevad teatud erisustega identifitseerimise doktriinil, mille kohaselt omistatakse vaid juriidilist isikut kontrolliva või juhtiva isiku tegevus juriidilisele isikule ning mille kohaselt võrdub juriidilise isiku juhtiva organi või isiku tegevuse juriidilise isiku tegevusega. Selline lähenemine on võrreldes USA lähenemisega kitsam. Samas on riigid oma lähenemist laiendanud ning on juriidilise isiku kriminaalvastutuse osas progressiivsed.²¹⁰

5.3 Saksamaa

²⁰⁶ Australia mining company in prosecution spotlight for role in Congo massacre, 04.08.2017. Human Rights Law Centre. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.hrlc.org.au/news/2017/8/4/australian-mining-company-in-prosecution-spotlight-for-role-in-congo-massacre> (13.04.18).

²⁰⁷ United Nations Mission in the Democratic Republic of Congo, Report on the Conclusions of the Special Investigation into Allegations of Summary Executions and Other Violations of Human Rights Committed by the FARDC in Kilwa (Province of Katanga) on 15 October 2004 (MONUC Report). Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.raid-uk.org/sites/default/files/monuc-final-report.pdf> (13.04.18)

²⁰⁸ Australia mining company in prosecution spotlight for role in Congo massacre, 04.08.2017. Human Rights Law Centre. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.hrlc.org.au/news/2017/8/4/australian-mining-company-in-prosecution-spotlight-for-role-in-congo-massacre> (13.04.18)

²⁰⁹ J. Kyriakakis. Corporate criminal liability and the ICC Statute: the comparative law challenge - Netherlands International Law Review. LVI/2009, lk 336.

²¹⁰ Samas, lk 336-339.

Võrreldes eelnevates alapeatükkides käsitletud Angloameerika õigussüsteemi riikidega on Mandri-Euroopa õigussüsteemis olnud juriidilise isiku kriminaalvastutuse osas konservatiivsem. Keskkel kohal on olnud põhimõte, et juriidiline isik kui grupp ei saa iseseisvalt teha tegusid, olla moraalse hukkamõistu objektiks või kanda kriminaalkaristust (*societas delinquere non potest* põhimõte). Kuigi alates 1970.ndatest on täheldada ka Mandri-Euroopa õigussüsteemi riikide hulgas juriidilise isiku kriminaalvastutuse üha laiemat vastuvõttu riikide õiguskordadesse,²¹¹ on Saksamaa jäänud kindlaks nimetatud põhimõttele ning otsinud alternatiivseid viise, et kaasas käia rahvusvahelistest lepingutest tuleneva kohustusega ning praktilise vajadusega juriidiliste isikute rikkumisi sanktsioneerida.

Saksamaa riigisisises kriminaalõiguses ei ole sätestatud juriidilise isiku vastutust. Selle asemel on Saksa õiguses juriidilistele isikutele kehtestatud administratiivse iseloomuga sanktsioonid. Haldusrikkumiste seadustiku (*Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*) järgi on haldusasutustel ja kohtutel õigus rakendada juriidiliste isikute suhtes trahve, kui ühingu nimel tegutsenud isik paneb toime kriminaalrikkumise või haldusrikkumise. Lisaks peab olema teo toimepanemisega täidetud üks kolmest tingimusest:

- Juriidiline isik on rikastunud
- Rikastumine oli rikkumise eesmärk
- Rikutud on juriidilise isiku kohustusi

Rikkumine loetakse juriidilise isiku rikkumiseks, kui selle on toime pannud juriidilise isiku juhtorgan või selle liige, volitatud esindaja või madalama astme töötaja või ametiisik, eeldusel, et kõrgemal astmel olev töötaja oleks saanud vältida teo toimepanemist korrapärase järelevalvega. Rahalise karistuse määrana on ettenähtud tahtlikult toimepandud kriminaalrikkumise eest kuni 10 miljonit eurot ning hooletusest toime pandud teo eest kuni viis miljonit eurot.²¹²

Seisukohad sellise regulatsiooni suhtes on erinevad. Ühest küljest võib väita, et sisuliselt täidab selline regulatsioon sama eesmärgi, mis on juriidilise isiku kriminaalvastutusel – see võimaldab riigil sanktsioneerida juriidilist isikut finantsiliselt õigusrikkumiste eest, mille on toime pannud selle juhid, esindajad või töötajad juriidilise isiku huvides või tulenevalt puudulikust hoolsusest. Niisamuti võimaldab see jätta juriidiline isik ilma illegaalsest tulust, mis sellise rikkumise tulemusena saadi või loodeti saada.²¹³ Sarnasus kriminaalvastutusega väljendub ka karistuse

²¹¹ J. Kyriakakis 2009, lk 340.

²¹² Gesetz über Ordnungswidrigkeiten. Kasutatud inglise keelset tõlget (Act on Regulatory Offences). Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_owig/index.html (08.04.18).

²¹³ T. Weigend, *Societas delinquere non potest ? A German Perspective.* – Journal of International Criminal Justice 6/2008, lk 931.

raskuses ning otsuse vaidlustamise võimalus apellatsiooniasutuses kriminaalkohtus. Teisalt rõhutatakse sellise regulatsiooni administratiivset iseloomu. Sellist haldusõiguslikku vastutust ja halduskaristust nähakse neutraalse ning mitte-stigmatiseerivana.²¹⁴ Seejuures nähakse aga kriminaalõiguse adreessadina moraalselt füüsilist isikut ning juriidiline isik, hoolimata oma võimest kanda kohustusi, ei vasta moraalse isiku tunnustele. Juriidiline isik ei oma iseseisvat teadvust, ei tunneta iseseisvalt moraali- ega õigusnorme ega otsusta iseseisvalt nende normide rikkumise üle. Teisisõnu ei käitu juriidiline isik iseseisvalt – tegusid teevad füüsilised isikud. Niisamuti on problemaatiline juriidilise isiku karistamine – kuna juriidilisel isikul ei ole iseseisvat teadvust, ei taju ta karistamist, selle moraalselt määratlust. See on ka peamisi vastulauseid, miks Saksa õiguses ei ole aktsepteeritud juriidilise isiku kriminaalvastutus.²¹⁵

Territoriaalne juristiksioon on kõnealuse seaduse puhul piiratud Saksamaa territooriumiga. Seega saab selle alusel sanktsioneerida administratiivse trahviga vaid neid juriidilise isiku rikkumisi ja kuritegusid, mis on toime pandud Saksamaa territooriumil.

5.4 Prantsusmaa

Prantsusmaa on ajaloolises perspektiivis juriidilise isiku kriminaalvastutuse lipulaev. Juba 1670. aasta kriminaalasjade dekreet sisaldas sätteid, mis reguleerisid juriidilise isiku kriminaalvastutust. Prantsuse revolutsiooni järel, mil asutamisõigust piirati, kaotati ka juriidilise isiku vastutuse regulatsioon. Prantsusmaa taastutvustas juriidilise isiku kriminaalvastutust 1994.aastal.²¹⁶

Prantsusmaa karistusseadustiku²¹⁷ (*Code Pénal*) artikkel 121-2 sätestab juriidilise isiku kriminaalvastutuse, välistades riigi kriminaalvastutuse ning piirates kohalike omavalitsuse kriminaalvastutuse vaid sellistele tegudele, mis on toime pandud tegevuste raames, mida võib teostada läbi avalike ülesannete delegeerimise lepingute. Samuti tõstab säte esile, et juriidilise isiku vastutus ei välista mingil viisil füüsilise isiku vastutust sama teo täideviimise või kaasaaitamise eest. Juriidilisele isiku omistatakse tegu, kui selle on toime pannud selle organid või esindajad juriidilise isiku nimel.

²¹⁴ J. Kyriakakis 2009, lk 344.

²¹⁵ T. Weigend 2008, lk 936-937, 941.

²¹⁶ M. Catargiu. The Origins of Criminal Liability of Legal Persons – A Comparative Perspective. *International Journal of Juridical Sciences* 3/2013, lk 27.

²¹⁷ Code Pénal. Kasutatud inglise keelset tõlget (Criminal Code). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/en/browse/record/418004/> (08.04.18).

Prantsuse karistusseadustikus ettenähtud võimalike juriidilise isiku karistuste kataloog on võrdlemisi mahukas. Peamisteks karistusteks on artikli 131-37 kohaselt rahaline karistus. Artikkel 131-38 eristab kahte võimalikku maksimaalmäära rahalisele karistusele. Juhul, kui konkreetse süüteo norm näeb ette füüsilise isiku rahalise karistuse, on juriidilise isiku karistuse maksimaalmäär viie kordne füüsilise isiku rahalise karistuse maksimaalmäär. Nende süütegude puhul, mille toimepanemise eest ei ole füüsilisele isikule ettenähtud rahalist karistust, on juriidilise isiku rahalise karistuse maksimaalmäär miljon eurot. Lisaks sellele on artikli 131-39 loetletud võimalike karistustena juriidilise isiku lõpetamine, tegevuskeeld, juriidilise järelevalvele allutamine, tegevuse ajutine peatamine, vara konfiskeerimine ning süüdi mõistva otsuse avalikustamine trükimeedias. Nende karistuste rakendamine eeldab, et konkreetse süüteo puhul on seda tüüpi karistus normis ette nähtud.

Enne 2004. aastat oli juriidilise isiku vastutus piiratum võrreldes praegusega. 2004. aastal täiendati karistusseadustikku ning juriidilise isiku vastutus nähti ette ka näiteks inimsusevastaste kuritegude või genotsiidi toimepanemise või sellele kaasa aitamise eest. Laias laastus on ka Prantsusmaa, sarnaselt Austraalia, Kanada ja Taaniga võtnud aluseks põhimõtte, et karistusõigus peab olema erapooletu kahte erinevat tüüpi isikute – juriidilise ja füüsiliste isikute – suhtes. Samas on siiski Prantsuse karistusõiguses kehtiv spetsiaalsuse printsiip, mille kohaselt on võimalik juriidiline isik võtta kriminaalvastutusele teatud teo eest, kui see on seaduses ette nähtud.²¹⁸

Prantsusmaa jurisdiktsiooni raskete rahvusvahelise kuritegude üle loetakse universaalseks jurisdiktsiooniks. Enne 2010. aastat oli Prantsuse kohtute jurisdiktsioon vaid selliste rahvusvaheliste kuritegude üle, mis pandi toime väljaspool Prantsusmaad, mille üle kohtu mõistmist nägi riigile ette mõni konventsioon. Näiteks võib siinkohal tuua piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni. 2010. aastal täiendati aga Prantsuse kriminaalmenetluse seadustikku sätetega, mille eesmärk oli viia Prantsuse õigusesse sisse Rooma Statuudi põhimõtted ning laiendada Prantsuse kohtute jurisdiktsiooni genotsiidi, inimsuse vastaste süütegude ning sõjakuritegude korral.²¹⁹ Samas on erinevalt Austraalia regulatsioonist Prantsuse kohtute jurisdiktsioon piiratud isikutega, kelle domitsiil on Prantsusmaal (kriminaalmenetluse seadustiku artikkel 689-11).

Samuti on Prantsusmaa kriminaalõiguses tagurpidi pööratud täiendavuse põhimõte. Nimelt peavad prokuratuut peab enne menetluse algatamist kindlaks tegema, et ühegi riigi kohus ega

²¹⁸ C. de Maglie 2005, lk 552.

²¹⁹ The Legal framework for Universal Jurisdiction in France. Human Rights Watch 2014, lk 1. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914France_3.pdf (09.04.18).

rahvusvaheline kohus ei ole asunud rakendama oma jurisdiktsiooni konkreetse teo ja kahtlusosaluse osas. Samuti on pandud prokuratuurile kohustus teha päring Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule, et viimane kinnitaks enda jurisdiktsiooni rakendamisest loobumist.²²⁰

Prantsuse kohtupraktikast on tuua aga näide, mis toob esile probleemkohad seoses juriidilise isiku kriminaalvastutusega. Puidutööstusega tegelevat äriühingut DLH, täpsemini selle Prantsusmaal tegutsevat tütaretevõtet DLF France süüdistati illegaalselt omandatud puidu müügis ning sellega Libeeria toonase presidendi Charlesi Tayloriga toetamises. Süüdistuste kohaselt kasutas toonane president müügitulust saadud raha relvade ostuks, mida ksautati vägivaldse kampaania teostamiseks, mille käigus hukkus üle 250 000 inimese. Puit, mida DLH müüs, oli omandatud Libeeria seadusi ning inimõigusi rikkudes.²²¹ Kaebus äriühingu tegevuse kohta esitati 2009. aastal Nantes' prokuratuurile, kes omakorda suunas selle 2010. aastal edasi Montpellier prokuratuurile. 2013.aastal aga uurimine lõpetati tulenevalt piisavate tõendite puudumisest. 2014. aastal esitasid mitu inimõiguse ja keskkonna organisatsiooni kaebuse *avec constitution de partie civile*, mille alusel algata menetluse käigus teavitas DLH 2016.aastal, et sulgeb DLH France ehk tütaretevõtte Prantsusmaal, mis oli üheks süüdistatavatest.²²² Selle tulemusel otsustati menetlus taas lõpetada, kuid apellatsioonikohus tühistas nimetatud otsuse ning menetlus jätkub.²²³

Kõnealuses kohtuasjas tuleb esile kaks probleemi. Fundamentaalne probleem juriidilise isiku kui suure äriühingu tegevuse uurimisel ning süüdistuse esitamisel on piisavate tõendite leidmine. Kuna ka eeltoodud juhul ei tegutsenud DLH vaid Prantsusmaal, vaid suure osa süüdistuse aluseks olevast tegevusest leidis aset Libeerias, kaasnes sellega geograafilise kauguse probleem. Teine probleem, millele on tähelepanu juhitud, tuleneb ettevõtte likvideerimisest menetluse kestel. Nimelt muutub küsitavaks sellises olukorras karistuse elluviimine.²²⁴ Prantsuse karistusseadustiku artikli 133-1 kohaselt välistab juriidilise isiku likvideerimine karistuse täideviimise, kuid menetluskulud ning trahvid on võimalik likvideerimismenetluse käigus siiski välja nõuda.

²²⁰ The Legal framework for Universal Jurisdiction in France. Human Rights Watch 2014, lk 3. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914France_3.pdf (09.04.18).

²²¹ DLH lawsuit (re Liberian civil war). Business & Human Rights Resource centre. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.business-humanrights.org/en/dlh-lawsuit-re-liberian-civil-war> (13.04.18).

²²² J.I. Binnie, A. Ramastary jt. The corporate Crimes Principles. Advancing Investigation and prosecution in human rights cases, 2016, lk 24-25. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.commercecrimehumanrights.org/wp-content/uploads/2016/10/CCHR-0929-Final.pdf> (13.04.18).

²²³ Investigation resumes in the case of concealment of Liberian blood timber v. DLH: an important step forward in the defense of Human Rights, 29.03.2018. Sherpa. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.assosherpa.org/investigation-resumes-in-the-case-of-concealment-of-liberian-blood-timber-v-dlh-an-important-step-forward-in-the-defense-of-human-rights> (13.04.18).

²²⁴ J.I. Binnie, A. Ramastary jt. 2016, lk 25.

5.5 Eesti

Eesti karistusõiguses on juriidilise isiku kriminaalvastutus juba 2002.aastast, mil võeti vastu praegu kehtiv karistusseadustik (edaspidi KarS).²²⁵ KarS § 14 sätestab juriidilise isiku vastutuse alused, mille kohaselt esiteks on juriidiline isik vastutav tegude eest, mille puhul on seaduses sätestatud juriidilise isiku kriminaalvastutus. Sellise regulatsiooni kehtestamisel oli eeskujuks Prantsuse karistusseadustikule iseloomulik spetsiaalsuse printsiip.²²⁶ Teiseks on nimetud paragrahvis sätestatud, et juriidilisele isikule on omistatav juriidilise isiku organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt toime pandud tegu, kui see on toime pandud juriidilise isiku huvides. KarS-is sätestatud juriidilise isiku vastutuse regulatsioon lähtub derivatiivse ehk tuletatud vastutuse põhimõttest. Nimetatud põhimõtte kohaselt on vajalik füüsilise isiku poolt toime pandud, kõigile karistatavuse eeldustele vastav tegu. Seega ei saa eksisteerida juriidilise isiku kriminaalvastutust ilma füüsilise isiku vastutust kaasatova süüteota.²²⁷ Sellega erineb Eesti regulatsioon näiteks Austraalia regulatsioonist, mis on lähtunud organisatsioonivastutuse põhimõttest. Sarnaselt mitmete teiste riikide regulatsioonile – Prantusmaa, Holland, Iisrael – peab olema tegu toime pandud juriidilise isiku huvides ehk juriidilise isiku tegevussfääris või sellega seotud valdkonnas ning suunatud juriidilisele isikule mingi varalise või moraalse kasu kaasatoomisele.²²⁸

KarS-i eriosasas, täpsemalt 8.peatükis on reguleeritud inimsuse ja rahvusvahelise julgeoleku vastased süüteod. Nimetatud peatükk hõlmab ka Rooma Statuudi süütegusid: inimsusevastased süüteod (§ 89), genotsiid (§90) ning sõjakuriteod (4. jagu, §§ 94-109). Juriidilise isiku vastutus on ettenähtud kõigi koosseisude puhul, välja arvatud § 103 sätestatud keelatud relvade kasutamise keelu puhul.

Karistusena on kehtestatud juriidilistele isikutele kehtestatud rahaline karistus. KarS § 44 lg 8 sätestab, et juriidilisele isikule võib kohus määrata rahalise karistuse 4000 – 16 000 000 eurot. Sama paragrahvi lõige 9 annab kohtule õiguse määrata karistus ka protsendina juriidilise isiku käibest, kuid piirab selle lõikes 8 nimetatud ülemmääraga. Enne 2015. aastat oli KarS-is ette nähtud põhikaristuse liigina ka sundlõpetamine, kuid antud säte tunnistati kehtetuks. Täpne

²²⁵ RT I, 30.12.2017, 29

²²⁶ M. Ernits, P. Pikamäe, E. Samson ja J. Sootak. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ning põhjendus. Tallinn: Juura, 1999, lk 34.

²²⁷ J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 4 trk. Tallinn: Juura 2015, lk 31.

²²⁸ Samas, lk 37.

rahalise karistuse suurus on kohtu otsus, kuid seejuures peab see vastama süü raskusele ning võtma arvesse üld- ja eripreventatiivseid kaalutlusi.²²⁹

Üldiselt kehtib KarS-i järgi nii aktiivne isikupõhimõte kui passiivne isikupõhimõte. Esimese kohaselt kohaldatakse KarS-i kui tegu pannakse toime väljaspool Eesti territooriumi, kuid teo pani toime Eesti kodanik või isik, kes sai selleks pärast teo toimepanemist (§ 7 lg 1 p 2). Teisel juhul on eeldus, et tegu pandi toime Eesti kodaniku või Eestis registreeritud juriidilise isiku vastu. Mõlemad juhul on eeldus, et tegu on ka toimepanemise kohas karistatav.

Küll aga on rahvusvaheliste „tuumiksüütegude“ puhul kehtestatud universaalne jurisdiktsioon. KarS § 8 sätestab, et rahvusvahelise õigushüvede vastu suunatud kuritegude puhul kehtib Eesti karistusseadustik *„iga isiku suhtes, olenemata tema elukohast, kodakondsusest ja territooriumist, kus tegu toime pandi, ning kelle vastu tegu toime pandi“*.²³⁰ Sellega on ka Eesti karistusõigus esiteks loonud aluse teostamiseks Rooma Statuudist tulenevalt eesõigust uurida ning mõista kohust raskete rahvusvaheliste süütegude üle. Teiseks väljendab universaalse jurisdiktsiooni aktsepteerimine rahvusvaheliste õigushüvede vastaste kuritegude puhul, et tegemist on sedavõrd raskete tegudega, mille puhul ei või teo toimepanija jääda karistamata. Kuna KarS ei erista siinkohal juriidilist ja füüsilist isikut, kehtib universaalne jurisdiktsioon „tuumiksüütegude“ puhul ka juriidilistele isikutele.

5.6 Holland

Holland tõi 1976. aastal Euroopa riikidest esimesena oma riigisisesse õigusesse juriidilise isiku kriminaalvastutuse regulatsiooni.²³¹ Hollandi karistusseadustiku²³² paragrahv 51 lõige 1 sätestab, et kriminaalrikkumisi võivad toime panna nii füüsilised isikud kui juriidilised isikud. Juhul kui teo on toime pannud juriidiline isik, on lõike 2 järgi kohtul õigus määrata karistus kas juriidilisele isikule, isikutele, kelle käsul või suunamisel tegu toime pandi või mõlemale.

Karistusseadustik ei sisalda täpset sätet, millisel juhul on tegu omistatav juriidilisele isikule. Küll aga on selle sisustanud äriühingu kui juriidilise isiku kohta Hollandi Ülemkohus. *Drijfmest*-i kohtuasjas asus Ülemkohus seisukohale, et teo omistamine äriühingule on võimalik, kui tegu on toime pandud äriühingu „sfääris“. Sisuliselt hõlmab see tingimusi, mis on sarnased, ka teiste riikide regulatsioonidega: tegu peab olema toime pandud juriidilise isiku töötaja või

²²⁹ J. Sootak, P. Pikamäe 2015, lk 145.

²³⁰ *Samas*, lk 16.

²³¹ M. Catargiu 2013, lk 27.

²³² Wetboek van Strafrecht. Kasutatud inglise keelset tõlget (Criminal Code). Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafrecht_ENG_PV.pdf (09.04.18).

muu lepinguline teenistuja, tegu jääb juriidilise isiku tavapärase tegevuse raamidesse, juriidiline isik on sellest kasu saanud või juriidiline isik aktsepeeris õigusvastast tegevust. Seejuures ei ole tegemist kumulatiivsete, vaid paindlike tingimustega, millest võib esineda üks või mitu ning mis jätavad kohtunikule kaalutlus- ja sistuamisruumi.²³³ Kriteerium, mille kohaselt peab juriidiline isik aktsepteerima õigusvastast tegevust, on välja kasvanud n-ö kaasneva vastutuse (*vicarious liability*) mudelist. Nimelt sedastas Hollandi Ülemkohus 1954.aastal, et ka ettevõtte omaniku, kui füüsilise isiku, saab võtta kriminaalkorras vastutusele teo eest, mille on toime pannud ettevõtte töötaja ettevõtte tavapärase tegevuse käigus. Sellest seisukohast lähtuvalt jõudis Ülemkohus ka *Driffmest*-i asjas järeldusele, et ka juriidilise isiku vastutus saab tuleneda selle töötaja tegevusest, kui juriidiline isik aktsepteerib sellist tegevust.²³⁴

Juriidilise isiku vastutus ei ole Hollandi õiguses piiratud kindlate süütegudega. Juriidilise isiku vastutuse lisamisega karistusseadustikku asuti seisukohale, et eristamine, milliste süütegude puhul ettenäha juriidilise isiku vastutus, ei ole asjakohane, sest ei leidu sobivat standardit, mille alusel sellist jaotust teha.

Küllaga sõltub süüteo liigist see, milline on nõutav standard juriidilise isiku vastutusele võtmiseks. Raskemate süütegude puhul on nõutud nii subjektiivse koosseisu kui objektiivse koosseisu tuvastamine. Kergemate kuritegude ning väärtegude puhul on enamus juhtudel oluline tuvastada vaid objektiivse koosseisu esinemine.²³⁵ Subjektiivne koosseisu tuvastamisel on Hollandi Ülemkohus kasutanud kahte lähenemist. Üks lähenemine omistab juriidilisele isikule füüsilise isiku tahtluse. Teisel juhul tehakse kindlaks juriidilise isiku enda tahtlus, mis väljendub juriidilise isikuga tihedalt seotud asjaoludes, nagu näiteks üldine kultuur ja otsused.²³⁶

Rahvusvaheliste kuritegude seadusega kehtestati 2003.aastal ka Hollandis universaalne jurisdiktsioon Rooma Statuudi süütegude ning samuti piinamise ja sunnitud kadunuks jäämise üle. Eeldus on, et kahtlusalune viibib Hollandi territooriumil või, et kannatajaks on Hollandi kodanik.²³⁷ Kuigi kõnealune seadus ei too otseselt välja, et vastutusele on võimalik võtta ka

²³³ E. van Gelder, C. Ryngaert. Prosecuting Corporations for Violations of International Criminal Law: Jurisdictional Issues. National report - The Netherlands – University of Utrecht, Research group on unilateralism and the protection of global interests 2014, lk 7. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://unijuris.sites.uu.nl/corporate-social-responsibility-and-extraterritoriality/> (09.04.18).

²³⁴ B.F. Keulen, E. Gritter. Corporate criminal liability in the Netherlands. Netherlands comparative law association. Electronic Journal of Comparative Law, vol. 14.3/2010, lk 5. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ejcl.org/143/art143-9.pdf> (13.04.18).

²³⁵ E. van Gelder, C. Ryngaert 2014, lk 8.

²³⁶ B.F. Keulen, E. Gritter 2010, lk 6.

²³⁷ The Legal Framework for Universal Jurisdiction in the Netherlands. Human Rights Watch 2014, lk 1. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914Netherlands_0.pdf (09.04.18).

juriidilisi isikuid, tuleb lähtuda siiski ülejäänud karistusõiguses kehtivast printsibist, et juriidilisi isikuid on võimalik võtta vastutusele võrdselt füüsiliste isikutega.²³⁸

5.7 Vene Föderatsioon

Vene Föderatsiooni kriminaalseadustik²³⁹ ei sisalda juriidilise isiku vastutuse sätteid. Selle asemel on sarnaselt Saksamaa regulatsiooniga ettenähtud haldusõiguslik vastutus. Haldusõiguslikult on juriidiline isik iseseisev õiguse subjekt ning saab seega toime panna rikkumisi ning kanda vastutust. Seejuures ei ole oluline, kas füüsiline isik, kelle teod loetakse juriidilise isiku tegudeks, on seotud muu tsiviilõigusliku lepinguga (tööleping või muu taoline) või mitte. Oluline on, et füüsiline isik tegutseb juriidilise isiku nimel. Kui juriidilise isiku jaoks kaasneb haldusõiguslik vastutus, siis füüsilise isiku võib juriidilise isik vastutuse kaasa toonud teo eest võtta kriminaalvastutusele.²⁴⁰

Vene Föderatsiooni Haldusrikkumiste seadustiku²⁴¹ regulatsioon erineb aga oluliselt Saksa asjakohasest regulatsioonist. Nimelt ei ole Vene haldusrikkumiste seadustikus antud üldist regulatsiooni, millisel juhul vastutab juriidiline isik, vaid on ettenähtud konkreetsed rikkumised, mille puhul äriühing rikkumise eest vastutab. Koosseisud, mille puhul on ettenähtud juriidilise isiku vastutus, on seotud majandustegevusega – maksejõuetuse põhjustamine (artikkel 14.12), informatsiooni väärkasutamine (artikk 15.21), rahapesu (artikkel 15.27), illegaalse välistööjõu kasutamine (artikkel 18.15) jne.

Juriidilise isiku vastutuse regulatsioon ei ole Venemaal võõras mõte. 2015.aastal valmis seaduseelnõu, mis nägi ette juriidilise isiku vastutuse kehtestamise majanduskuritegude puhul.²⁴² Kõnealune eelnõu aga parlamenti ei jõudnud ning praeguseni ei ole vastavaid

²³⁸ C. Ryngaert. Accountability for corporate human rights abuses: Lessons from the possible exercise of Dutch national criminal jurisdiction over multinational corporations. – Criminal Law Forum 2017, lk 17.

²³⁹ The Criminal Code of the Russian Federation No. 63-Fz Of June 13, 1996. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/0656c9/pdf/> (13.04.18).

²⁴⁰ Corporate Criminal Liability. A review of law and practice across globe. Linklaters 2016, lk 68. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.allens.com.au/pubs/pdf/ibo/CorporateCriminalLiabilityPublication_2016.pdf (13.04.18).

²⁴¹ Code Of Administrative Offences Of The Russian Federation No. 195-Fz Of December 30, 2001. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru073en.pdf> (13.04.18).

²⁴² Corporate Criminal Liability. A review of law and practice across globe. Linklaters 2016, lk 71. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.allens.com.au/pubs/pdf/ibo/CorporateCriminalLiabilityPublication_2016.pdf (13.04.18).

muudatusi sisse viidud. 2017. aastal esitas Vene Föderatsiooni uurimiskomitee Riigiduumale alamkoja esimehele ettepaneku võtta väljakäidud seadusemuudatus uuesti menetlusse.²⁴³

5.8 Iisrael

Iisraeli karistusseadustik näeb lisaks füüsilise isiku vastutusele ette ka juriidilise isiku vastutuse. Seadustiku artikkel 23 kasutab inglise keelses tõlkes küll väljendit „corporation“, mis eesti keeles oleks „ettevõtte“ või „äriühing“, ent Iisraeli kohus on leidnud kohtuasjas *Modiem*, et ka kohalikud omavalitsused ning valitsuse osalusega ühingud, mis kujutavad endast juriidilisi isikuid, võivad kanda kriminaalvastutust.

Juriidilised isikud võivad olla vastutavad nii tegude eest, mis eeldavad tahtlust või hooletust, samuti tegevusetusega toime pandud süütegude eest nii juhul, kui tegutsemiskohustus lasus otse juriidilisel isikul, kui ka siis, kui rikuti kohustust, mis ei lasunud juriidilisel isikul. Iisraeli karistusseadustikus loetakse tegu juriidilise isiku teoks, kui selle on toime pannud juriidilise isiku organ. Organiks loetakse juriidilise isiku juhtivad töötajad või ametiisikud, kellel on ettevõtte põhiliste funktsioonide täitmise volitused või kelle pädevusse kuulub järelevalve teostamine madalama astme töötajate tegevuse üle. Teiseks loetakse juriidilise isiku teoks selline tegu, mille pani toime füüsiline isik täites oma tavapäraseid ülesandeid selle juriidilise isiku tegevussfääris. Karistusena on ette nähtud vaid rahaline karistus.²⁴⁴

Iisraeli õiguses on oma koha leidnud ka Rooma Statuudis kajastatud rahvusvahelised kuriteod. Genotsiid on reguleeritud eraldiseisva genotsiidi vältimise ning karistamise seadusega, inimsusevastased süüteod ning sõjakuriteod on sätestatud Iisraeli karistusseaduses.²⁴⁵ Kuna Iisraeli karistuseadus ei näe ette süütegusid, mille puhul juriidilise isiku vastutus oleks välistatud, on võimalik kriminaalvastutus ka kõnealuste rahvusvaheliste kuritegude puhul.²⁴⁶ Samuti kehtib nende süütegude suhtes universaalne jurisdiktsioon, mille ainus piirav ringimus on, et kahtlusalune peab menetluse ajal asuma Iisraeli territooriumil.²⁴⁷

²⁴³ Юристам готовят уголовку, 02 окт 2017, Подробнее на РБК. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.rbc.ru/newspaper/2017/10/03/59d21d619a7947e01690f0f2> (16.04.18).

²⁴⁴ M. Kremnitzer, M. A. Cohen. Prosecution of International Crimes in Israel. - A.Eser, U.Sieber, H.Kreicker, National Prosecution of International Crimes.. Berlin: Huncker&Humblot 2005, lk 387-389.

²⁴⁵ Samas, lk 328, 329, 361.

²⁴⁶ Samas, lk 388.

²⁴⁷ M. Kremnitzer, M. A. Cohen 2005, lk 366-367.

5.9 Hiina

Hiina Rahvavabariigi asutamisest 1949. aastal oli aastaid tegemist plaanimajandusliku riigiga, mistõttu ei olnud juriidilise isiku, liiatigi äriühingu kriminaalvastutusel Hiina õigussüsteemis kohta – äriühingute ja muude juriidilise isikute tegevus oli riigivõimu kontrolli all. Alles 70.-ndate lõpus toimus Hiinas majandusreform ning hakkas suurenema turumajanduslikel põhimõtetel toimimine. Sellega kaasnes ka äriühingute ning teiste eraalgatuslike juriidiliste isikute tekkimine. Selle tulemusena lisati 1997.aastal vastu võetud Hiina Rahvavabariigi karistusseadustikku ka sätteid juriidilise isiku vastutusele võtmiseks.²⁴⁸ Seejuures on aga tähelepanu pälvinud seaduse sõnastus. Karistusseadustiku²⁴⁹ inglise keelses tõlkes on kasutatud 4. jaotise pealkirjas sõnastust „*Crimes committed by a Unit*“, mille eesti keelne vaste oleks „kuriteod, mis on sooritatud üksuse poolt“. Tavapärane termin juriidilise isiku märkimise kohta inglise keeles on „legal person“. Põhjus sellisele sõnakasutusele tõlkes on see, et „legal person“ ehk „juriidiline isik“ on kindlate piiridega õigusmõiste, mida saab kasutada nende organisatsioonide kohta, mis vastavad teatud tingimustele. Samas sõna „unit“ ehk „üksus“ on laiemal tähendusega, hõlmates lisaks äriühingutele ja organisatsioonidele, vaid ka avaliku sektori üksused nagu riigi organid, mis võivad teatud tingimustel olla samuti karistusõiguse subjektideks.²⁵⁰

Artiklis 31 on ettenähtud, et üksust, kes on vastutav teo toimepanemise eest, karistatakse rahalise karistusega. Samuti on sätestatud, et ka üksuse vastutav isik ja teised üksuse personali liikmeid, kes on otseselt vastutavad tegevuse eest, võetakse kriminaalvastutusele. Siin on näha erinevust näiteks Prantsusmaa õigusega, kus on sätestatud, et juriidilise isiku vastutus ei välista füüsilise isiku vastutust, jättes selle kohtu diskretsiooniks. Hiina karistusseadustiku inglise keelne versioon kasutab aga imperatiivset kõneviisi, jättes kohtule vaid kaalutusõiguse karistuse liigi ja raskuse osas.

Erinevalt Austraalia, Prantsuse ja Hollandi regulatsioonidest on Hiina karistusõiguse kohaselt üksus, sealhulgas juriidilised isikud, karistatavad vaid teatud tegude eest. Selliste koosseisude puhul on juriidilise isiku vastutus normis välja toodud. Näiteks ei ole üksuse vastutust ettenähtud isikuvastastes süütegudes (Hiina karistusseadustiku IV peatükk). Kriminaalvastutus

²⁴⁸ Y. Zhang, Corporate Criminal Responsibility in China: Legislations and its deficiency. – Beijing Law Review 3/2012, lk 103.

²⁴⁹ Criminal Law of the People's Republic of China. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (10.04.18).

²⁵⁰ Y. Zhang 2012, lk 103.

on ettenähtud eeskätt III peatüki all, mis käsitleb sotsialistlikku turumajanduse vastseid süütegusid, ning VI peatüki all, mis käsitleb avaliku korrakaitse vastaseid süütegusid.

5.10 Lõuna-Aafrika Vabariik

Lõuna-Aafrika Vabariigi õiguses on juriidilise isiku kriminaalvastutus reguleeritud juba möödunud sajandi alguses. Kuigi tegemist on õigussüsteemiga, mis on mõjutatud nii Suurbritannia common law süsteemist, avaldas sellele tugevat mõju ka Hollandi kolonisatsioon ning sellega kaasnenud romaani-germaani õiguse mõjutused. Sellest tulenevalt on Lõuna-Aafrika Vabariigis oluline roll seadusõigusel. Nii reguleeriti ka juriidilise isiku kriminaalvastutus juba 1917.aasta Kriminaalmenetluse ja tõendite seadsuses.²⁵¹

1977.aastal võeti vastu uus kriminaalmenetluse seadus,²⁵² mis on kehtiv tänaseni. Kõnealuse seaduse artikkel 332 kohaselt loetakse tegu juriidilise isiku teoks, kui selle on toimepannud või selle toimepanemiseks on juhised või loa andnud juriidilise isiku juhtiv isik või teenistuja. Lisaks kehtib eeldus, et tegu peab olema toime pandud oma võimuvolituste piires, oma ülesannete täitmisel või juriidilise isiku huvide edendamisel. Juriidilise isiku vastutus hõlmab pea-aegu kõiki tüüpi süütegusid. Välja jäävad vaid selliste normide rikkumised, mille puhul on ettenähtud, et normi saab täita vaid füüsiline isik.²⁵³

Eripärane võrreldes eelpool käsitletud regulatsioonidega on artikli 332 lõige 5, mille kohaselt isik, kes oli süüteo toimepanemise ajal juhtivaks isikuks või teenistujaks, loetakse samas süüteoos süüdi olevaks, kui ta ei tõenda, et ta ei võtnud teo toimepanemisest osa ega saanud selle toimepanemist vältida. Seega on tegemist pööratud tõendamiskohustusega ning isiku süüd eeldatakse tulenevalt tema positsioonist juriidilise isiku suhtes, mis omakorda on vastuolus süütuse presumptsiooniga. Sellele järeldusele jõudis ka *S v Coetzee* kohtuasjas Lõuna-Aafrika konstitutsioonikohus, leides, et tegemist on ühtlasi Lõuna-Aafrika põhiseadusega vastuolus oleva sättega.²⁵⁴

Sarnast kriitikat on avaldatud ka selle osas, kuidas ükiskisiku tegevus toob kaasa juriidilise isiku vastutuse ehk esineb n-ö kaasnev vastutus, mis on omane ka Hollandi kriminaalõigusele. Teisisõnu toimib eelnevas lõigus kirjeldatud süü eeldamine ka vastupidiselt. Olukorras, kus on välja selgitatud isiku süü, eeldatakse ka juriidilise isiku süüd, kui isik täitis tööülesandeid või

²⁵¹ C.N. Nana, Corporate Criminal Liability in South Africa: The Need to Look Beyond Vicarious Liability. – Journal of African Law 55/2011, lk 86-89.

²⁵² Criminal Procedure Act 51 of 1977. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/56bbeb/pdf/>

²⁵³ C.N. Nana 2011, lk 90.

²⁵⁴ S. Jagwanth, Constitutional Application. – South African Journal of Criminal Justice 10/1997, lk 329.

edendas juriidilise isiku huve. Üheks näiteks on olukord, kus isik täidab tööülesandeid ja paneb seejuures toime kuriteo, kuigi tegevus ei olnud tööandja huvides. Kaasuses *NK v Ministry of safety and Security*, kus politseinikud vägistasid tööülesannete täitmise ajal naisterahva ning kohus mõistis vastutavaks ka riigi, selline mudel realiseerus.²⁵⁵

Lõuna-Aafrika on liitunud ka Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudiga ning sellega seoses võtnud vastu Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuudi rakendamise seaduse,²⁵⁶ millega võeti üle Rooma Statuudis sätestatud kuritegude koosseisud ning laiendada Lõuna-Aafrika kohtute jurisdiktsiooni rahvusvaheliste kuritegude puhul. Sisuliselt kehtestati kõnealuse seadusega universaalne jurisdiktsioon, mis võimaldab Lõuna Aafrika kohtutel võtta isikuid vastutusele ka juhul, kui tegu on toime pandud väljaspool Lõuna Aafrika territooriumi. Samas on jurisdiktsioon piiratud tingimustega, mille kohaselt peab isik olema kas Lõuna Aafrika kodanik või resident, ta asub pärast kurteo toimepanemist Lõuna Aafrika territooriumil või on kannatajaks Lõuna Aafrika kodanik või resident. Kõnealune seadus ei näe *expressis verbis* ette juriidiliste isikute vastutusele võtmist, kuid samas ei ole see ka välistatud. Seega tuleks siinkohal ilmselt lähtuda Lõuna-Aafrika kriminaalõiguse üldisest lähenemisest, et juriidilise isiku kriminaalvastutus ei ole piiratud kindlate tegudega ning jaatada nende kriminaalvastutust ning võimalust toime panna ka Rooma Statuudis sätestatud rahvusvahelisi kuritegusid.

5.11 Järeldused

Eelpool toodud kümnest riigist kahes ei olnud kehtestatud juriidilise isiku kriminaalvastutust. Samas oli neist ühes – Saksamaal – loodud laiaulatuslik juriidilise isiku haldusvastutuse insituut, mis võimaldab ka kuritegu toimepanemisel juriidilise isiku poolt karistada neid haldusõigusliku trahviga. Lisaks võib tuua võrdluseks 2016.aasta uuringu, mille raames analüüsiti 24 erineva riigi seadusandlust, millest vaid viies ei olnud sisse viidud juriidilise isiku kriminaalvastutust. Seejuures oli ka nendes riikides kehtestatud alternatiivsed õiguslikud meetmed, et juriidilisi isikuid õigusrikkumiste korral sanktsioneerida.²⁵⁷ See näitab juriidilise

²⁵⁵ C. N. Nana 2011, lk 95.

²⁵⁶ Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court Act 27 of 2002. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/116bcd/pdf/> (15.04.18).

²⁵⁷ Corporate Criminal Liability. A review of law and practice across globe. Linklaters 2016, lk 4. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.allens.com.au/pubs/pdf/ibo/CorporateCriminalLiabilityPublication_2016.pdf (13.04.18). Riigid, mille regulatsioone analüüsiti ning kus on kehtestatud juriidilise isiku kriminaalvastutus, olid Austraalia, Belgia, Brasiilia, Prantsusmaa, Hong Kong, Indoneesia, Jaapan, Luksemburg, Mongoolia, Holland, Papua Uus-Guinea, Hiina Rahvavabariik, Portugal, Singapur, Lõuna Aafrika, Hispaania, Tai, Suurbritannia ning

isiku võimekuse toime panna õigusrikkumisi, sh kriminaalrikkumisi, aktsepteerimist riikide poolt. Teisalt ei oma alternatiivsed (tsiviil- või haldusõiguslikud) sanktsioonid kriminaalõigusliku karistusega sarnast stigmatiseerivat mõju.²⁵⁸ Kaasnev stigma kui moraalne hukkamõist on aga see, mis toob kaasa juriidilise isiku jaoks olulised mittedoovitavad tagajärjed nagu partnerite hukkamõist, kliendibaasi langus ning selle kaudu pikaajalisem majanduslik kahju või vähe tulemuslik tegevus muus valdkonnas.

Võrreldes Rooma Statuudi vastuvõtmise ajaga on toimunud kaks erinevat tüüpi muutust. Üheks muutuseks on juriidilise isiku kriminaalvastutuse sisse viimina riigisisesse õigusesse, nagu seda tegi Eesti ning mille üle on käimas diskussioon ka Venemaal. Teiseks muutuseks on universaalse jurisdiktsiooni, mis hõlmab ka juriidilisi isikuid, kehtestamise Rooma Statuudis kehtestatud kuritegude üle. Selgelt on Rooma Statuudi vastuvõtmine ning riikide liitumine sellega andnud impulsi vastava muudatuse tegemiseks. Heaks näiteks on siinkohal Austraalia ja Holland, mis üsna vahetult pärast Rooma Statuudi jõustumist ka vastava regulatsiooni kehtestasid.

Angloameerika õigussüsteemi kuuluvates riikides ning selle poolt mõjutatud riikides nagu seda on endised kolooniad (näiteks Lõuna Aafrika ning mitmed teised Aafrika riigid) on juriidilise isiku kriminaalvastutus tugevalt juurdunud. Euroopa riikide hulgas on juriidilise isiku kriminaalvastutus küll vähem juurdunud, kuid suurem osa Euroopa Liidu riike on tänaseks juriidilise isiku kriminaalvastutuse enda karistusõigusesse sisse viinud.²⁵⁹ Olulise impulsi on siinkohal andnud Euroopa Liidu õigusaktid. Samuti on märkimisväärne, et mitmed riigid on pärast Rooma Statuudiga liitumist ning selle ratifitseerimist võtnud vastu täiendava siseriikliku regulatsiooni, mis lisaks oma eesõigusele uurida ning esitada süüdistus „tuumiksüütegude“ toimepanijatele kui füüsilistele isikutele, võimaldab Rooma Statuudi süütegude toimepanemise eest kriminaalkorras vastutusele võtta ka juriidilisi isikuid.

Nendest ning 4. peatükis kirjeldatud suundumustest võib järeldada, et kujunenud on uus rahvusvaheline standard. Hoolimata sellest, kas riik on valinud kehtestada juriidilise isiku kriminaalvastutuse või mitte, peab igal juhul riik kehtestama regulatsiooni juriidilise isiku

USA. Juriidilise isiku kriminaalvastutust ei olnud uuringu tegemise ajaks kehtestatud Saksamaal, Itaalias, Poolas, Venemaal ja Rootsis.

²⁵⁸ C. de Maglie 2005, lk 562.

²⁵⁹ P. Biriukov. Criminal Liability of legal persons in EU-countries. Voronezh: VSU Publishing House 2015. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.intlawvsu.ru/wp-content/uploads/2015/11/Biriukov-P.-Criminal-liability-of-legal-persons-in-EU-counties.pdf> (13.04.2018).

toimepandud rikkumiste eest kohaldatavad efektiivsed, proportsionaalsed ja hoiatavad sanktsioonid.²⁶⁰

Riikide jurisdiktsioonide puhul nende süütegude osas, mis klassifitseeruvad rahvusvaheliste kuritegudena ning toimuvad väljaspool konkreetset riiki, võib eelkõige täheldada kaht peamist lähenemist. Üks lähenemine on nn aktiivse isikupõhimõtte alusel kehtiv jurisdiktsioon, mille kohaselt on riigil jurisdiktsioon nende tegude üle, mille on toime pannud selle riigi kodanik. Põhimõte võib laieneda nii juriidilistele kui füüsilistele isikutele.²⁶¹ Näiteks on USA sõjakuritegude puhul kehtiv aktiivne isikupõhimõte.

Teiseks lähenemiseks on universaalne jurisdiktsioon. Universaalse jurisdiktsiooni alusel on kuuluvad teatud rahvusvahelised süüteod riigi jurisdiktsiooni alla hoolimata nende toimepanemise kohast ning toimepanija või kannatanu isikust. Enamus eelpool toodud riikidest (välja arvatud Saksamaa, Hiina ja Venemaa) on kehtestanud universaalse jurisdiktsiooni. Teatud riikide (USA, Holland, Austraalia) puhul on nii õigusaktide kui kohtupraktika põhjal selge, et universaalne jurisdiktsioon laieneb ka juriidilistele isikutele. Lõuna-Aafrika ning Israeli puhul ei ole see aga kohtupraktikas kinnitust leidnud.

Unievrsaalne jurisdiktsioon põhineb arusaamal, et teatud süüteod on piisavalt rasked selleks, et kaasa tuua süüteo toimepanija kriminaalvastutus hoolimata sellest, kus süütegu toime pandi või millise riigiga toimepanijal on kõige tihedam seos. Kahtlemata kujutavad inimsuse vastased süüteod, genotsiid ja sõjakurteod endast just selliseid süütegusid.²⁶² Selliste süütegude puhul tuleneb legitimeeriv seos teo toimepanija ning riigi vahel, kes teostab oma jurisdiktsiooni, süüteo enda raskusest ning asjaolust, et see on rünne rahvusvahelise kogukonna kõige fundamentaalsemate hüvede vastu.²⁶³ Mitmete riikide otsus, et juriidilised isiku peaksid võrdselt füüsiliste isikutega kandma selliste rikkumiste eest kriminaalvastutust, panustab oluliselt tavaõiguse normi kujunemisse.

Riigi praktika annab tunnistust ka riigi veendumusest.²⁶⁴ Asjaolu, et riigid oma õigusaktide kui praktika kaudu väljendavad mitte ainult seda, et juriidiline isik saab olla kriminaalõigusliku vastutuse subjektiks, vaid ka seda, et teatud tegude puhul peab olema neid võimalik vastutusele võtta hoolimata nende asu- või tegevuskohast, viitab nende riikide veendumusele sellise normi

²⁶⁰ B. Swart 2008, lk. 947.

²⁶¹ J. G. Stewart, *Corporate War Crimes: Prosecuting the Pillage of Natural Resources*. New York: Open Society Foundations, 2011, lk 85-86.

²⁶² *Samas*, lk 87-88.

²⁶³ F. Jessberger, *Universal Jurisdiction. The Oxford Companion to International Criminal Law*. Ed. A. Cassese. Oxford University Press, 2009. lk 556.

²⁶⁴ B. D. Lepard 2010, lk 122.

rahvusvahelise iseloomu kohta. Kuna universaalse jurisdiktsiooni teostamine tähendab sisuliselt rahvusvaheliste kohtute ja tribunalide asemele astumist, on sellega riigid väljandud, et on olemas vajadus vastava normi järgi.

Üha rohkemate riikide poolt universaalse jurisdiktsiooni rakendamine Rooma Statuudi kuritegude puhul, millega hõlmatakse juriidilised isikud ning nähakse ette kriminaalvastutust, loob n-ö vastutuse-võrgustiku,²⁶⁵ mis praktikas tähendab, et sõltumata asjaolust, kas juriidilise isiku tegevus- või asukoha riigis on kehtestatud juriidilise isiku kriminaalvastutus või mitte, on võimalik konkreetne juriidiline isik rahvusvaheliste „tuumiksüütegude“ eest vastutusele võtta.

Õiguskirjanduses on mõned autorid asunud seisukohale, et tulenevalt üha suurenevast rahvusvahelisest suundumusest kehtestada juriidilise isiku (kriminaal)vastutus, ei ole diskussiooni kese enam küsimusel kas kehtestada juriidilise isiku vastutus, vaid millises vormis.²⁶⁶ Nagu eelnevatest alapeatükkidest näha, on riikide regulatsioonide vahel erinevus mitmes aspektis. Kui jaatada juriidilise isiku kriminaalvastutust kui rahvusvahelise tavaõiguse normi, oleks vajalik seejuures vastata küsimusele, kas juriidilise isiku puhul kehtib organisatsioonivastutuse (Austraalia), derivatiivse vastutuse (Eesti, Prantsusmaa) või kaasneva vastutuse (Holland, USA, Lõuna Aafrika) põhimõte. Praegusel hetkel on riigid tulenevalt oma õigusaktidest ning väljakujunenud riigisisestest praktikast rakendanud erinevaid vastutuse põhimõtteid ning rahvusvaheliste kohtute praktika selles küsimuses puudub. Seejuures olgu aga märgitud, et käesoleva magistr töö ambitsioon ei ole tuvastada täpset normi sisu, mistõttu jäetakse antud küsimus lahtiseks.

²⁶⁵ A. Ramasastry, R. C. Thompson. Commerce, Crime and Conflict. Legal remedies for private sector liability for grave breaches of International Law. A Survey of Sixteen Countries. Executive Summary. Norway: Fafo 2006, lk 27.

²⁶⁶ C. Wells, J. Elias, Catching the Conscience of the King: Corporate Players on the International Stage – P. Alston (toim.), Non-State Actors and Human Rights. New York: OUP 2005, lk 160.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk on analüüsida, millised on suundumused juriidilise isiku kriminaalvastutuse kujunemisel rahvusvahelise tavaõiguse normiks. Praeguse seisuga ei ole juriidilise isiku kriminaalvastutus reguleeritud ühegi rahvusvahelise kohtu või tribunali statuudis ning domineeriv on seisukoht, et rahvusvahelises kriminaalõiguses kehtib individuaalse vastutuse põhimõte, mille kohaselt on vastutavaks füüsilised isikud.

Samas on juriidiliste isikute osalemine majandustegevuses, poliitilistes protsessides ning ühiskondlikus elu üha intensiivsem ning hargmaiste äriühingute võimekus mõjutada eelnimetatud protsesse on kasvavas tendentsis. Sellega seoses suureneb ka risk, et äriühingud panevad toime või aitavad kaasa raskete rahvusvaheliste kuritegude toimepanemisele. Majanduslikest huvidest lähtuvalt tegutsevad hargmaised äriühingud riikides, kus on kas rohkelt loodusressursse või muud soodsad tingimused nagu näiteks odav tööjõud. Selliste ressurssidega kauplemine on aga omakorda oluline sissetuleku allikas mässuliste rühmitustele või kriminaalsetele ühendustele. Samuti on üha suurenev trend kasutada erasõjaväe teenust. Silmapaistvateks näidetaks on sellest Blackwateri kaasus ning hiljuti avalikustatud Venemaa poolne teenuse ostmise Wagner PMC grupilt ning nende tegevus Süürias ja Ukrainas.

Juriidilise isiku kriminaalvastutuse kehtestamisele on mitmeid poolt- ja vastuargumente. Probleemaatiliseks on peetud praktilisi küsimusi nagu uurimise ja menetluse läbiviimise keerukus, riikide regulatsioonides kehtestatud standardite erinevus, riikide vastumeelsus tulenevalt soovist säilitada välisinvestorite-sõbralik maine ning küsitav juriidilise isiku subjektsus rahvusvahelises õiguses. Selle vastu on aga kaalukad pooltargumendid, mille kohaselt võimaldaks juriidilise isiku kriminaalvastutuse ettenägemine rahvusvahelisel tasandil soodustada koostööd, mis lihtsalt uurimist ja menetlust ning samuti annaks ühtse õigusliku standardi. Lisaks suurendaks juriidiliste isikute vastutusele võtmine rahvusvaheliste kuritegude eest kannatajate võimalusi saada hüvitisi.

Viiteid juriidilise isiku vastutusele võib leida juba II maailmasõja järgsetest kohtuprotsessidest. Nürnbergi rahvusvahelise sõjatribunali (IMT) ning Ameerika Ühendriikide sõjatribunali (US MT) kohtuprotsesside raames tehti mitmeid olulisi järeldused seoses organisatsioonide, grupeeringute ja äriühingutega. IMT tunnustas sisuliselt organisatsiooni või grupeeringu võimekust olla stigmatiseeriva moraali hinnangu objektiks, tunnistades kolm organisatsiooni oma olemuse ja teguviiside tõttu kriminaalseks. US MT tugines kaasustes IG Farben ja Krupp isikute süüdi mõistmisel suures osas äriühingute kui terviku tegevusele. Kirjanduses on seda iseloomustatud justkui oleks füüsilised isikud kohtu all olnud ettevõtte esindajatena ettevõtte

tegude eest. IG Farbeni kohtuotsuses nentis tribunal otsesõnu, et juriidiliste isikute tegevus võib olla rahvusvahelise õiguse rikkumine. Kaasaegsamtest tribunalidest on järginud sarnast arutluskäiku näiteks Rwanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunal *Nahimana* kaasuses, kus raadiojaama kui ettevõtte juhid mõisteti süüdi genotsiidile kihutamises tulenevalt raadiojaama tegevusest.

Oluliseks diskussiooniks juriidilise isiku vastutuse teemal osutus Rooma konverents, kus võeti vastu Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuut. Prantsuse delegatsiooni ettepanek lisada juriidilise isiku vastutus statuuti sai mitmekülgset vastukaja. Peamisteks murekohtadeks jäid see, et mitmete riikide õiguses ei ole vastavat regulatsiooni, mistõttu tekitaks vastuolu Rooma Statuudi täiendavuse põhimõttega ning, et sobiva normi väljatöötamine nõuaks pikemat läbirääkimiste protsessi. Seejuures kõlas vaid üksikuid vastulauseid, mis leidsid, et juriidilise isiku vastutus ei ole rahvusvahelises kriminaalõiguses vajalik või võimalik. Enamus riike väljendas seisukohta, et tegemist on aktuaalse ning vajaliku ettepanekuga. Sellest võib järeldada, et konverentsil osalenud riikide enamuse *opinio juris* kajastas veendumust sellise normi võimalikku kodifitseerimist.

Mõneti loomuliku sammuna järgnes sellel ligi kaks dekaadi hiljem Liibanoni Eritribunali otsused kaasustes *New TV S.A.L* ja *Akhbar Beirut S.A.L*, lõid rahvusvahelises kriminaalõiguses pretsedendi, võttes juriidilise isiku vastutusele. Oma tõlgenduses tugines Eritribunal argumendile, et ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtted, ÜRO inimõiguste Nõukogu resolutsioon 17/4, OECD juhtpõhimõtted rahvusvahelistele äriühingutele kinnitavad kujunevat rahvusvahelise õiguse praktikat, mis toetab äriühingute vastutust. Samuti tugines Eritribunal sellele, et üha enamates riikides on kehtestatud juriidilise isiku kriminaalvastutus. Kuigi otsus langetati õigusemõistmise vastaste süütegude osas ja mitte „tuumiksüütegude“ toimepanemise osas, jaatab selline otsus juriidilise isiku võimet toime panna õigusrikkumisis ning annab tunnistust sellest, juriidilise isiku kriminaalvastutus on hakanud kujunema osaks rahvusvahelises tavaõigusest.

Rahvusvaheliste organisatsioonide tegevus, milles kajastub riikide veendumus ning mille kaudu riigid ka kujundavad oma praktikat, toetab samuti juriidilise isiku kriminaalvastutuse aktsepteerimist osana tavaõigusest. Euroopa Liidu raamotsused ning direktiivid näevad mitmetest valdkondades ette juriidilise isiku kriminaalvastutuse kui ühe võimalikest meetmetest. See näitab, et Euroopa Liit kui liikmesriike koondav kogukond jaatab juriidilise isiku kriminaalvastutuse võimalikkust ning soovitavust. Sarnane on ka mitmete ÜRO konventsioonide regulatsioon. ÜRO peasekretär eriesindaja inimõiguste ning hargmaiste äriühingute ja teiste äriettevõtjate küsimuses professor John Ruggie jõudis oma raportis

järeldusele, et rahvusvaheline tavaõigus, ekspertarvamused ning arenev praktika toetavad seisukohta, et äriühing on võimalik võtta vastutusele rahvusvaheliste kuritegude eest nagu on seda genotsiid, sõjakuriteod ja inimsuse vastased kuriteod. Ka Julgeoleku Nõukogu on oma volituste piires võtnud vastu deklaratsioone, mis otseselt on suunatud küll riikidele, kuid mille kaudse eesmärk on mõjutada juriidiliste isikute tegevust konfliktipiirkondades. Kuna Julgeoleku Nõukogu viisteist liikmesriiki tegutsevad kõigi ÜRO liikmete nimel, kajastub nende tegevus laiemalt ÜRO liikmesriikide vaateid. Küll aga on tegemist kaudse tõendiga kujunevast *opinio juris*-est.

Riikide praktika analüüsimiseks kirjeldati töös kümne riigi juriidilise isiku vastutust puudutavaid regulatsioone. Kümnest riigist kahes ei olnud kehtestatud juriidilise isiku kriminaalvastutust. Näiteks Saksamaal on loodud alternatiivsena laiaulatuslik juriidilise isiku haldusvastutuse insituut, mis võimaldab ka kuritegu toimepanemisel juriidilise isiku poolt karistada neid haldusõigusliku trahviga.

Võrreldes Rooma Statuudi vastuvõtmise ajaga toimunud muutusteks on juriidilise isiku kriminaalvastutuse sisse viimina riigisisesse õigusesse ning universaalse jurisdiktsiooni, mis hõlmab ka juriidilisi isikuid, kehtestamise Rooma Statuudis sätestatud kuritegude üle. Riikide otsus, et juriidilised isiku peaksid võrdselt füüsiliste isikutega kandma „tuumiksüütegude“ toimepanemise eest kriminaalvastutust, panustab oluliselt tavaõiguse normi kujunemisse, väljendades riikide veendumust, et selline norm on rahvusvahelise iseloomuga ja siduv. Ühtlasi on sellega loodud n-ö vastutuse-võrgustik, mille kaudu on juba täna võimalik juriidilise isiku kriminaalvastutust Rooma Statuudi süütegude eest rakendada.

Sellest järeldub, et on tugevad tõendid selle kohta, juriidilise isiku kriminaalvastutust Rooma Statuudis kehtestatud kuritegude eest võib pidada rahvusvahelise tavaõiguse normiks. Seega oleks teoreetiliselt võimalik rahvusvahelistel kohtutel ja tribunalidel sellisele normile tugineda, kui vastava kohtu statuut või muud allikad ei sätesta selgelt kohtute *ratione personae*. Praktikast praegusel hetkel sellist olukorda siiski ei esine ning riikide kohtud peavad lähtuma kriminaalõiguse rakendamisel üldiselt kirjutatud õigusest, mistõttu ei ole neil võimalik tugineda tavaõiguse normile. Küll aga võib olla tavaõiguse norm olla aluseks rahvusvahelistele lepingutele või olemasolevate lepingute täiendamisele. Näiteks võiks 20 aastat pärast Rooma konverentsi kaaluda taas juriidilise isiku kriminaalvastutuse lisamist Rooma Statuuti, tuginedes olemasolevale tavaõiguse normile.

Criminal Liability of Legal Persons in International Customary Law

Abstract

The aim of the master thesis is to explore whether criminal liability of legal persons is emerging in or has already become a norm of international customary law. The focus is on the so-called core crimes: genocide, crimes against humanity and war crimes as described in the Rome Statute. In the present day, no international court or tribunal has jurisdiction over legal persons and only natural person can be liable for international crimes. The present paper aims to show that this presumption has shifted due to the change in state practice and *opinio juris*.

The scope of activity of international legal persons such as international corporations has been growing rapidly in decades. Many international corporations have a strong impact political, economic and social processes globally. International corporation's search of extractive resources or inexpensive labour in developing countries is of particular concern. These countries are often burdened with violent conflicts or war and governance in those countries is often insufficient or absent. At the same time, trade in natural resources provide important source of revenue for armed rebel groups or criminal organisations. When cooperating with that kind of groups, international corporations may become accomplice to human rights violations or the so called core crimes. Also, there is a growing tendency to use private contractors, such as Sandline, Blackwater or Executive Outcomes, who provide military services and are therefore active in conflict zones. Therefore such private contractors run a higher risk that the employees of the contractor may commit a war crime. Yet, this kind of activities of corporations are surrounded with certain impunity.

The possible forum to prosecute corporate misconduct are states, but national systems may fall short in this issue. The state where the conduct took place may have too weak judiciary system to effectively control international corporations or may be unwilling to prosecute international corporations in order to maintain investor-friendly reputation or because of its possible negative effect on international affairs. Also, complications may arise from the complicated structure of the corporation. These aspects support the claim that prosecuting international corporations should be included in the capacity of international criminal law and be enforced by an international court such as the International Criminal Court.

As any of the statutes of international courts or tribunals include legal persons under the court jurisdiction, it is appropriate to analyze whether the norm of criminal liability of legal persons has emerged in the international customary law. The standard to evaluate whether a norm is part of the customary international law or not is set out in the International Court of Justice judgment of the North Sea Continental Shelf case as follows:

„Not only must the acts concerned amount to a settled practice, but they must also be such, or be carried out in such a way, as to be evidence of a belief that this practice is rendered obligatory by the existence of a rule of law requiring it. The need for such a belief, i.e., the existence of a subjective element, is implicit in the very notion of the opinio juris sive necessitatis. The States concerned must therefore feel that they are conforming to what amounts to a legal obligation“

Therefore, two conditions must be met: settled state practice as the objective element and *opinio juris sive necessitatis*, i.e. the belief of the existence of a legal obligation as a subjective element. State practice consists of various acts of legislative, judicial and executive branches such as diplomatic acts, declarations, voting in international organisations, court practice and legislation. Decisions of international courts and tribunals are also counted as an evidence of state practice. *Opinio juris* has in fact rather similar sources: declarations by the representatives of the states in international organisations or in multilateral affairs. Also, state practice forms an evidence of the *opinio juris* of the state. Thus, the two criteria are intertwined.

As one of the evidence of state practice, decisions of international criminal courts and tribunals are analyzed. After the World War II, International Military Tribunal held three organisations – the Gestapo, SS and the leadership corps of the Nazi Party – criminal organisations. Even though the tribunal did not hold those organisations liable, it did accept that an entity can be the subject of moral condemnation. The US Military Tribunal held several leaders of the businesses IG Farben and Krupp liable due to the conduct of the business as a whole. The argument of the Tribunal was in IG Farben that *„the defendants individually and collectively used the Farben organization as an instrument by and through which they committed the crimes enumerated in the indictment“* and also stated that *„Where private individuals, including juristic persons, proceed to exploit the military occupancy by acquiring private property against the will and consent of the former owner, such action not being expressly justified by any applicable provision of the Hague Regulations, is in violation of international law“*. With these statements, the Tribunal made it rather clear that in principle, a legal person (juristic person) can commit a crime.

The ad hoc tribunals for Rwanda and Former Yugoslavia did not significantly contribute to former practice. Important process for in the formation of the criminal liability of legal persons was the negotiations of the Rome Statute, where the delegation of France made an amendment in order the ICC to be vested with jurisdiction over legal entities. Even though this amendment was left aside as it would further complicate the negotiations, most of the states were not against the idea in principle and many greeted the initiative. This surely formed an evidence of the *opinio juris* of rather many states.

The Special Tribunal for Lebanon decided in the cases of New TV S.A.L. and Akhbar Beirut S.A.L. that the Tribunal has jurisdiction over corporations as legal persons for the offence of contempt. The jurisdiction was granted despite the absence of a clear provision. The Tribunal argued that as criminal liability of legal persons is common in increasing number of states and as international agreements and treaties also foresee the criminal liability of a legal person, the provisions of the Tribunal should be interpreted as including legal persons under the jurisdiction of the Tribunal. This decision was, of course, long waited one and groundbreaking. Even though it was made in a contempt case, the Tribunal stated that a legal person is under a jurisdiction of an international tribunal and that the states' practice is so strong that it forms a norm.

International organisations have also contributed to the formation of criminal liability of legal persons as a norm of international community. An increasing number of European Union directives now include criminal liability of legal persons as a possible measure in order to ensure that legal person would not go unpunished for the violation of the Union regulations. Similar provisions are foreseen also in many United Nations conventions such as the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and The Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography. The main difference between the EU directives and UN conventions is that the latter leaves member states free hands in determining the exact content of the criminal liability of legal persons, whereas EU directives stipulate whose actions are attributed to a legal person and gives also an example list of punishments.

The United Nation has made several attempts to address the issue of criminal liability of large multinational companies. Somewhat of a failure was the initiative of 1982 of a UN Code of Conduct for Transnational Corporations. It was soon followed by the 2003 UN Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises. The most successful was the initiative led by John Ruggie, the Special Representative of the U.N. Secretary-General. His task was to clarify what is the existing law in relation to human rights applying to multinational corporations. One of the most important findings by Ruggie was that

„under customary international law, emerging practice and expert opinion increasingly do suggest that corporations may be held liable for committing, or for complicity in, the most heinous human rights violations amounting to international crimes, including genocide, slavery, human trafficking, forced labour, torture and some crimes against humanity.“

Based on Ruggies work, Guiding Principles on Business and Human Rights were adopted by the UN Human Rights Council. The Guiding Principles and the results of the Special Representatives work state that legal persons should take into consideration that in many states, corporations as legal persons are held criminally liable for human rights violations.

The Security Council of the UN has also taken measures to curbe the corporate activity in cases it has been a threat to peace and security. The main instruments have been resolutions with sanctioning nature which have posed obligations on states to restrict the activities of multinational corporations in certain conflict areas. For example, in 1991 Security Council approved a report of the secretary-general requiring private purchasers of oil from Iraq to follow certain procedures, including depositing proceeds in an escrow account. In 2000, the Security Council addressed private corporations potentially involved in illegal diamond trading to avoid funding of the Sierra Leone conflict. Through the actions of the Security Council, evidence of the *opinio juris* of states is formed, as the members of the Security Council have the obligation to act in the name of all UN members.

As the direct evidence of state practice, regulations of ten states are described, compared and analyzed in the present thesis. States, whos regulations are analyzied, were chosen to cover different legal systems. From Anglo American legal system, Australia and the United States of America are taken as an example. From the civil law system, Germany, France, Netherlands, Estonia and Russia are examined. As the representatives of mixed legal systems, Israel and South Africa and as the representative of socialist legal system, regulation of the People's Republic of China are viewed.

In two of the aforementioned states, there was no criminal liability for legal persons – Germany and Russia. Yet, in Germany, a system of administrative penalties has been established in the German Law on Infractions, which gives administrative agencies the authority to impose administrative fines on corporations for wrongs committed by certain corporate officers. In Russia, there is a n ongoing debate on the parlament level whether and how to establish criminal liability for legal persons. In China, criminal liability for „units“ is foreseen in the case of economic infringements.

In comparison with the period when Rome Statute was drafted, there have been certain changes in the states legislation. Firstly, some states, that did not have criminal liability of legal persons, have now integrated respective provisions in their criminal law. Estonia is one the examples. Secondly, many states, such as Australia and Netherlands, have accepted universal jurisdiction covering also legal person in relation to the Rome Statute core crimes.

The universal jurisdiction has particular importance as the legitimizing link between perpetrator's conduct and the prosecuting state follows from the crimes themselves, as the crimes subject to universal jurisdiction are directed against the most fundamental interests of the international community. Therefore, states that have introduced universal jurisdiction, have also stated that legal persons should be criminally liable for core crimes regardless of their place of conduct or the nationality of the legal person. From this, the belief of binding nature of this norm can also be concluded. As many states do not make the distinction between natural and legal persons in the case of core crimes, the universaal jurisdiction of those states form a web of liability for the legal persons.

In conclusion, there is strong evidence of criminal liability of legal persons for core crimes has become a norm in international customary law. In theory, it would be possible for international courts and tribunals to rely on this norm of customary law in case there is room for interpretation in their Statutes. In reality, present statutes of international courts and tribunals have stipulated the principle of individual criminal liability and exceptions such as Lebanon Special Tribunals desicions in the New TV S.A.L. and Akhbar Beirut S.A.L cases are rare. Yet, this customary law norm could be of practical use of when drafting international treaties or ammending the existing ones, such as the Rome Statute of International Criminal Court.

Kasutatud materjalid

Artiklid

1. A. Clapham. The Question of Jurisdiction Under International Criminal Law Over Legal Persons: Lessons from the Rome Conference on an International Criminal Court. – M. T. Kaminda, S. Zia-Zafiri (ed.), Liability of multinational corporations under international law. Hague: Kluwer, 2000.
2. A. Clapham, Extending International Criminal Law beyond the Individual to Corporations and Armed Opposition Groups. – Journal of International Criminal Justice 6/2008
3. A. Faite. Involvement of Private Contractors in Armed Conflict: Implications under International Humanitarian Law. – International Committee of the Red Cross. Defence studies, Volume 4, 2008. Kättesaadav internetis: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/pmc-article-a-faite.pdf> (16.03.18).
4. A. E. Roberts, Traditional and Modern Approaches to Customary International Law: a Reconciliation. - American Journal of International Law 2001.
5. Ramasastry, Corporate Complicity: From Nuremberg to Rangoon: An Examination of Forced Labor Cases and Their Impact on the Liability of Multinational Corporations - Berkeley Journal of International Law 91, 2002.
6. Ramasastry, R. C. Thompson. Commerce, Crime and Conflict. Legal remedies for private sector liability for grave breaches of International Law. A Survey of Sixteen Countries. Executive Summary. Norway: Fafo 2006
7. D. LePard. Customary International Law. A new theory with practical applications. New York: Cambridge University Press 2010.
8. B.F. Keulen, E. Gritter. Corporate criminal liability in the Netherlands. Netherlands comparative law association. Electronic Journal of Comparative Law, vol. 14.3/2010. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ejcl.org/143/art143-9.pdf> (13.04.18).
9. B. Swart, International trends towards establishing some form of punishment for corporations. Discussion. - Journal of International Criminal Justice 6/2008.
10. B. Fisse, J. Braithwaite. Corporations, Crime and Accountability. - Cambridge University Press 1993.
11. C. de Maglie, Models of Corporate Criminal Liability in Comparative Law. - Washington University Global Studies Law Review 4/2005.
12. C. N. Nana, Corporate Criminal Liability in South Africa: The Need to Look Beyond Vicarious Liability. – Journal of African Law 55/2011.

13. C. Kaeb. The Shifting Sand of Corporate Liability Under International Criminal Law. 49 *The George Washington International Law Review*. 49, 2016
14. C. Ryngaert. Accountability for corporate human rights abuses: Lessons from the possible exercise of Dutch national criminal jurisdiction over multinational corporations. – *Criminal Law Forum* 2017
15. C. Wells, J. Elias, *Catching the Conscience of the King: Corporate Players on the International Stage* – P. Alston (ed.), *Non-State Actors and Human Rights*. New York: OUP 2005
16. D. Akande. *Sources of International Criminal Law*. - *The Oxford Companion to International Criminal Law* (ed. A. Cassese). Oxford University Press, 2009
17. D. Weissbrodt, M. Kruger. *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*. - *American Journal of International Law* 97, 2003.
18. E. van Gelder, C. Ryngaert. *Prosecuting Corporations for Violations of International Criminal Law: Jurisdictional Issues*. National report - The Netherlands – University of Utrecht, Research group on unilateralism and the protection of global interests 2014. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://unijuris.sites.uu.nl/corporate-social-responsibility-and-extraterritoriality/> (14.04.2018).
19. E. Silverman, *Prosecution of International Crimes in the United States of America*. – A. Eser, U. Sieber, H. Kreicker, *National Prosecution of International Crimes*. Berlin: Huncker & Humblot 2005.
20. F. Jessberger, *Universal Jurisdiction*. *The Oxford Companion to International Criminal Law*. Ed. A. Cassese. Oxford University Press, 2009.
21. G. Werle. *General Principles of International Criminal Law*. *The Oxford Companion to International Criminal Law*. Ed. A. Cassese. Oxford University Press, 2009.
22. G. O. W. Mueller. *Mens Rea and the Corporation*. A study of the model Penal Code position on Corporate Criminal Liability. - *University of Pittsburgh Law Review* Vol 19 (1957 – 1958).
23. J. H. Knox. *The Ruggie Rules: Applying Human Rights to Corporations*. The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Nijhoff: Brill 2011.
24. I. Bownlie. *Principles of Public International Law*. Oxford University Press, 2008.
25. J. I. Binnie, A. Ramastary jt. *The corporate Crimes Principles*. Advancing Investigation and prosecution in human rights cases, 2016. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.commercecrimehumanrights.org/wp-content/uploads/2016/10/CCHR-0929-Final.pdf> (13.04.18).

26. J. Bush, The Prehistory of Corporations and Conspiracy in Criminal Law: What Nuremberg Really Said. - Columbia Law Review 109, 2009.
27. G. Stewart, Corporate War Crimes: Prosecuting the Pillage of Natural Resources. New York: Open Society Foundations, 2011.
28. J. Kyriakakis, Australian Prosecution of Corporations for International Crimes. The Potential of the Commonwealth Criminal Code. – Journal of International Criminal Justice 809/2007.
29. J. Kyriakakis. Corporations and the International Criminal Court: the complementarity objection stripped bare. – Criminal Law Forum vol 19, 2008.
30. J. Kyriakakis. Corporate criminal liability and the ICC Statute: the comparative law challenge - Netherlands International Law Review. LVI/2009.
31. J. Levitt, Developments in the Law: International Criminal Law - Harvard Law Review, Vol. 114, No. 7, 2001.
32. M. C. Bassiouni, The Sources and Content of International Criminal Law: A Theoretical Framework. International Criminal Law 3. Ardsley (N.Y.): Transnational Publishers 1999.
33. M. Catargiu. The Origins of Criminal Liability of Legal Persons – A Comparative Perspective. International Journal of Juridical Sciences 3/2013.
34. M. Ernits, P. Pikamäe, E. Samson ja J. Sootak. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ning põhjendus. Tallinn: Juura, 1999.
35. M. H. Mendelson. The Formation of Customary International Law. Haag: Martinus Nijhoff Publishers 1999
36. M. Kremnitzer, M. A. Cohen. Prosecution of International Crimes in Israel. - A.Eser, U.Sieber, H.Kreicker, National Prosecution of International Crimes.. Berlin: Huncker&Humblot 2005.
37. M. P. Scharf. Customary International Law in Times of Fundamental Changes. Recognizing the Grotius Moments. Cambridge University Press 2013.
38. M. Welch. Fragmented power and state-corporate killings: a critique of Blackwater in Iraq. – Crime, Law and Social Change, 2009.
39. N. Bernaz. Corporate Criminal Liability Under International Criminal Law. The New TV S.A.L and Akhbar Beirut S.A.L cases at the Special Tribunal for Lebanon. Journal of International Criminal Justice, 13, Oxford University Press, 2015.
40. O. K. Fauchald, J. Stigen. Corporate Responsibility before International Institutions. – Georg Washington International Law Review 40. 2009.

41. O. Triffterer. Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court. Observers Notes, Article by Article. Baden-Baden: Nomos. 2008.
42. T. Muchlinski. Attempts to extend the accountability of transnational corporations: the role of UNCTAD. – M. T. Kamminga, S. Zia.Zarifi, Liability of multinational corporations Under International Law. Haag: Kluwer Law International 2000.
43. P. Biriukov. Criminal Liability of legal persons in EU-countries. Voronezh: VSU Publishing House 2015. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.intlawvsu.ru/wp-content/uploads/2015/11/Biriukov-P.-Criminal-liability-of-legal-persons-in-EU-counties.pdf> (13.04.2018).
44. R. Cryer, H. Friman, D. Robinson, E. Wilmschurst. An introduction to International criminal law and procedure. Cambridge University Press, 2010.
45. R. Higgins, Problems and Process. International Law and How We Use It. Oxford: Oxford University Press 1994.
46. S. Beale. United States Country Report for „Prosecuting corporations for violations of International criminal law: jurisdictional issues“. Section 4 of XXTH Association Internationale de Droit Pénal/International Association of Penal Law Congress. – International Review of Penal Law; Duke Law School Public Law & Legal Theory Series No. 2018-20.
47. S. Jagwanth, Constitutional Application. – South African Journal of Criminal Justice 10/1997.
48. Treves. Customary International Law. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford University Press, 2015. Kättesaadav internetis: <http://opil.ouplaw.com/home/EPIL> (15.03.18).
49. T. Weigend, Societas delinquere non potest ? A German Perspective. – Journal of International Criminal Justice 6/2008.
50. V.D. Degan. On the sources of International criminal law. Chinese Journal on International Law 45, 2005.
51. A. Schabas. The International Criminal Court. A Commentary on the Rome Statute. New York: Oxford University Press, 2010.
52. Kaleck, M. Saage-Maaß. Corporate Accountability for Human Rights Violations amounting to International Crimes. Journal of International Criminal Justice, 8/2010.
53. C. Wanless. Corporate Liability for International Crimes Under Canada's Crimes Against Humanity and War Crimes Act. Journal of International Criminal Justice 7/2009.

54. Zhang, Corporate Criminal Responsibility in China: Legislations and its deficiency. – Beijing Law Review 3/2012.

Kommenteeritud väljaanded

55. J. Sootak, P. Pikamäe. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 4 trk. Tallinn: Juura 2015.

Riigisisesed õigusaktid

56. United States Code.
57. Criminal Code Act 1995. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/5faa2a/pdf/> (07.04.18).
58. Gesetz über Ordnungswidrigkeiten. Kasutatud inglise keelset tõlget (Act on Regulatory Offences). Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_owig/index.html (08.04.18).
59. Code Pénal. Kasutatud inglise keelset tõlget (Criminal Code). Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/en/browse/record/418004/> (08.04.18).
60. Karistusseadustik RT I, 30.12.2017, 29
61. Wetboek van Strafrecht. Kasutatud inglise keelset tõlget (Criminal Code). Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/2014%20seminars/Omsenie/WetboekvanStrafrecht_ENG_PV.pdf (09.04.18).
62. The Criminal Code of the Russian Federation No. 63-Fz Of June 13, 1996. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/0656c9/pdf/> (13.04.18).
63. Code Of Administrative Offences Of The Russian Federation No. 195-Fz Of December 30, 2001. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru073en.pdf> (13.04.18).
64. Criminal Law of the People's Republic of China. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm> (10.04.18).
65. Criminal Procedure Act 51 of 1977. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/56bbeb/pdf/> (10.04.18).
66. Implementation of the Rome Statute of the International Criminal Court Act 27 of 2002. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.legal-tools.org/doc/116bcd/pdf/> (15.04.18).

Euroopa Liidu õigusaktid

67. Treaty on European Union, Maastricht, signed on 7 February 1992.

68. Euroopa Liidu lepingu artikli k.3 alusel koostatud Euroopa Ühenduste finantshuvide kaitse konventsioon, 27 November 1995, Euroopa Ühenduste Teataja, C 316/49.
69. Euroopa ühenduste finantshuvide kaitse konventsiooni teine protokoll, mis on koostatud Euroopa Liidu lepingu artikli K.3 alusel. 19.7.1997, Euroopa Ühenduste Teataja, C 221/12.
70. Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed in Amsterdam on 2 October 1997.
71. Nõukogu raamotsus, 2003/80/JSK, 27. jaanuar 2003, keskkonna kaitsmise kohta kriminaalõiguse kaudu. L 29/55, Euroopa Liidu Teataja, 5.2.2003.
72. Nõukogu raamotsus 2003/568/JSK, 22. juuli 2003, korruptsioonivastase võitluse kohta erasektoris, L 192/54, Euroopa Liidu Teataja, 31.7.2003.
73. Nõukogu raamotsus, 2008/841/JSK, 24. oktoober 2008, organiseeritud kuritegevuse vastase võitluse kohta. L 300/42, Euroopa Liidu Teataja, 11.11.2008.
74. Lissaboni leping, millega muudatakse Euroopa Liidu Lepingut ja Euroopa Ühenduse Asutamislepingut, C 306/1 Euroopa Liidu Teataja, 17.12.2007.
75. Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid. – ELTL 2010/C 83/91, 30.03.2010.
76. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/92/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK, L 335/1, Euroopa Liidu Teataja, 17.12.2011.
77. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2011/36/EL, 5. aprill 2011, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja selle vastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, L 101/1, Euroopa Liidu Teataja, 15.4.2011.
78. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2017/1371, 5. juuli 2017, mis käsitleb võitlust liidu finantshuve kahjustavate pettuste vastu kriminaalõiguse abil, L 198/29 Euroopa Liidu Teataja, 28.7.2017.

Rahvusvahelised õigusaktid ja konventsioonid

79. Rahvusvahelise Kohtu statuut, RT II 1996, 24, 95.
80. Rahvusvahelise Sõjatribunali Harta, 8 August 1945.
81. Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma Statuut, RT II 2002, 2, 5

82. Statute of the Special Tribunal for Lebanon. S/RES/1757 (2007)
83. Rules of Evidence and Procedure, adopted on 20 March 2009, STL-BD-2009-01-Rev.9.
84. Updated Statute of the International Criminal Tribunal For the Former Yugoslavia. Adopted by Security Council resolution 827, 25 May 1993 by Resolution.
85. Statute of the International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Genocide and Other Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994. Adopted by Security Council resolution 955 (1994) of 8 November 1994.

ÜRO materjalid

86. Summary records of the meetings of the Committee of the Whole. 1. meeting. UN Doc A/CONF.183/C.1/SR.1.
87. Summary records of the meetings of the Committee of the Whole. UN Doc. A/CONF.183/C.1/SR.26.
88. Proposition de la France. UN DOC.A/AC.249/1998/DP.14.
89. Proposal submitted by France UN Doc. A/CONF.183/C.1/L3.
90. Working paper on article 23, UN Doc A/CONF.183/C.1/WGGP/L.5/Rev.2.
91. The Secretary-General, Report of the Secretary-General to the Security Council on the Protection of Civilians in Armed Conflict, U.N. Doc. S/2002/1300,
92. The Secretary-general, Report pursuant to paragraph 2 of the Security Council Resolution no 808 (S/25704).
93. Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth of the Democratic Republic of the Congo, Un Doc S/2002/1146.
94. Yearbook of the International Law Comission A/CN.4/Ser.A/1950/Add.1.
95. Report of the Preparatory Committee on the establishment of an International Criminal Court. Un Doc A/CONF.183/2/Add.1, 14 April 1998
96. Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon., UN Doc S/RES/1757 (2007) Annex.
97. Security Council Resolutson 1757, UN Doc S/RES/1757 (2007).
98. HRC, Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises, UN Doc. A/HR/CI/RES/17/4, 6 July 2011.

99. Draft *United Nations Code of Conduct on Transnational Corporations*, U.N. Doc. E/C.10/1982/6.
100. Norms on the responsibilities of transnational corporations and other business enterprises regard to human rights UN Doc E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2 (2003)
101. Secretary-General appoints John Ruggie of United States Special Representative on issue of human rights, transnational corporations, other business enterprises. United Nations, Press release, 28.07.2005. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.un.org/press/en/2005/sga934.doc.htm> (28.03.2018).
102. Human Rights Commission Resolution on Human rights and transnational corporations and other business enterprises 2005/69.
103. Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, UN DOC E/CN.4/2006/97.
104. Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, UN DOC E/CN.4/2006/97, para 61.
105. Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvaheline konventsioon. Avaldatud Riigiteatas, RT II 2002, 12, 45.
106. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsioon. Avaldatud Riigiteatajas, RT II 2003, 1, 1.
107. Lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafikat käsitlev fakultatiivprotokoll. Avaldatud Riigiteatajas, RT II 2004, 23, 94.
108. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni korruptsioonivastane konventsioon. – RT II 2010, 4, 10.
109. Legislative guide for the implementation of the United Nations Convention against Corruption. Second revised edition. New York, United Nations, 2012,
110. Children and armed conflict. Report of the Secretary-General. UN Doc A/59/695–S/2005/72.
111. Security Council resolution on children in armed conflict, 26 July 2005, S/RES/1612 (2005).

Kohtupraktika

112. Contempt Case against Al Jadeed [CO.] S.A.L./ NEW T.V. S.A.L. (N.T.V.) and Ms Karma Mohamed Tahsin Al Khayat (Case STL-14-05).

113. Contempt Case against Akhbar Beirut S.A.L. and Mr Ibrahim Mohamed Ali Al Amin (Case STL-14-06).
114. Redacted Version of Decision in Proceedings for Contempt with Orders in Lieu of an Indictment. Case number STL-14-05/I/CJ, Contempt Judge, 31 January 2014.
115. Decision on motion challenging jurisdiction and on request for leave to amend orde in lieu of an Indictment. New TV S.A.L and Khayat, Case number STL-14-05/PT/CJ/, Contempt Judge 24 July 2014
116. Interlocutory Appeal against the decision on motion challenging jurisdiction. Case Number STL-14-05/PT/AP/AR126.1, Prosecutor, 31 July 2014
117. Decision on Interlocutory Appeal concering personal jurisdiction in contempt proceedings, New TV S.A.L and Khayat, Case number STL-14-05/PT/AP/AR.226.1, Appeals Panel, 23 January 2015.
118. Redacted versioon of decision in proceeding for contempt with orders in lieu of an indictment. Akhbar Beirut S.A.L and Al Amin. STL-14-06/i/CJ/, Contempt Jufge, 31 January 2014.
119. Decision on Motion challenging jurisdiction. Akhbar Beirut S.A.L and Ibrahim Mohamed Al-Amid, Case number STL-14-06/PT/CJ, Contempts Judge, 6 November 2014.
120. Interlocutory Appel against the Decision on Motion challanging jurisdiction, STL-14-06/PT/AP/AR126.1, Prosecution, 13 November 2014.
121. Decision on interlocutory Appeal concerning Personal jurisdiction in contempt proceedings. Case number STL-14-06/PT/AP/AR126.1, Appeals Panel, 23 January 2015.
122. North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969.
123. Nicaragua v. United States of America. Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986.
124. Continental Shelf (Tunisia/Libya), ICJ Reports 1982.
125. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Judgement, Nuremberg, IMT, 14 November 1945 - October 1946, V. 1, 1947.
126. „The Medical Case“, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume II. United States Goverment Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-II.pdf.
127. The IG Farben case, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume VII, Volume VIII. United States Goverment Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis:

- https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-VII.pdf
(03.02.18).
128. The Krupp case, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume IX. United States Government Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-IX.pdf
(03.02.18).
129. The Flick case, Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10. Volume VI. United States Government Printing Office. Washington 1952. Kättesaadav internetis: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_war-criminals_Vol-VI.pdf
(03.02.18).
130. The Zyklon B Case, Trial of Bruno Tesch and Two Others, in Law-Reports of Trials of War Criminals, The United Nations War Crimes Commission, Vol. 1 (London: H.M.S.O., 1947) 93/103. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1946.03.08_United_Kingdom_v_Tesch_h.pdf (26.02.18)
131. Prosecutor v. Nahimana, Case No. ICTR-99-52-T, Judgment and Sentence, Dec. 3, 2003.
132. Prosecutor v. Stanišić, ICTY Case No. IT-03-69-A, Judgment, Dec. 9, 2015, lk 43-50. Samuti Prosecutor v. Vujadin Popovize, ICTY Case No. IT-05-88-A, Judgment, Jan. 30, 2015.
133. New York Central R. Co. v. United States Kättesaadav arvutivõrgus: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/212/481/> (03.04.18).
134. *Sosa v. Alvarez-Machain*, 542 U.S. 692 (2004). Kättesaadav arvutivõrgus: https://scholar.google.com/scholar_case?case=6103279683071618777&q=%22Sosa+v.+Alvarez-Machain%22+OR+%22542+U.S.+692%22&hl=en&as_sdt=2006
135. *Kadic v. Karadzic* 70 F.3d 232 (2d Cir.1995) Kättesaadav arvutivõrgus: https://scholar.google.com/scholar_case?case=3533426122487977874&hl=en&as_sdt=6&as_vis=1&oi=scholar (02.04.18).
136. *Khulumani v. Barclay National Bank, Ltd.* Kättesaadav arvutivõrgus: https://scholar.google.com/scholar_case?case=14827872416463432185&q=Khulumani+v.+Barclay+National+Bank,+Ltd&hl=en&as_sdt=2006 (03.04.18).

137. Wiwa v. Royal Dutch Shell Petroleum (Shell), Kättesaadav arvutivõrgus: [https://scholar.google.com/scholar_case?case=17237437635744530994&q=+++Wiwa+v.+Royal+Dutch+Shell+Petroleum+\(Shell\)&hl=en&as_sdt=2006](https://scholar.google.com/scholar_case?case=17237437635744530994&q=+++Wiwa+v.+Royal+Dutch+Shell+Petroleum+(Shell)&hl=en&as_sdt=2006) (03.04.18).

Muud materjalid

138. Business and International Crimes: Assessing the liability of Business Entities for Grave Violations of International Law. A joint Project of the International Peace Academy and Fafo. Fafo 2004,
139. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework", United Nations 2011. Kättesaadav internetis: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf (28.03.18)
140. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, OECD Publishing, 2011
141. The U.S. Sentencing Commission: Guidelines Manual. Chapter 8. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.ussc.gov/guidelines/2016-guidelines-manual> (03.04.18).
142. Chiquita Brands International Pleads Guilty to Making Payments to a Designated Terrorist Organization And Agrees to Pay \$25 Million Fine, 19.03.2007, The United States Department of Justice. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.justice.gov/archive/opa/pr/2007/March/07_nsd_161.html (13.04.18)
143. Chiquita lawsuit. Business and Human Rights Resource Centre. Veebileht. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.business-humanrights.org/en/chiquita-lawsuits-re-colombia> (03.04.18).
144. Commonwealth, Parliamentary Debates, House of Representatives, International Criminal Court (Consequential Amendments) Bill 2002, Second reading. Attorney-General. Williams speech. 25 June 2002. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;db=CHAMBER;id=chamber%2Fhansardr%2F2002-06-25%2F0083;query=Id%3A%22chamber%2Fhansardr%2F2002-06-25%2F0000%22> (07.04.18).
145. Australia minging company in prosecution spotlight for role in Congo massacre, 04.08.2017. Human Rights Law Centre. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.hrlc.org.au/news/2017/8/4/australian-mining-company-in-prosecution-spotlight-for-role-in-congo-massacre> (13.04.18).

146. United Nations Mission in the Democratic Republic of Congo, Report on the Conclusions of the Special Investigation into Allegations of Summary Executions and Other Violations of Human Rights Committed by the FARDC in Kilwa (Province of Katanga) on 15 October 2004 (MONUC Report). Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.raid-uk.org/sites/default/files/monuc-final-report.pdf> (13.04.18).
147. The Legal framework for Universal Jurisdiction in France. Human Rights Watch 2014. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914France_3.pdf (09.04.18).
148. DLH lawsuit (re Liberian civil war). Business & Human Rights Resource centre. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.business-humanrights.org/en/dlh-lawsuit-re-liberian-civil-war> (13.04.18).
- 149.
150. Investigation resumes in the case of concealment of Liberian blood timber v. DLH: an important step forward in the defense of Human Rights, 29.03.2018. Sherpa. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.asso-sherpa.org/investigation-resumes-in-the-case-of-concealment-of-liberian-blood-timber-v-dlh-an-important-step-forward-in-the-defense-of-human-rights> (13.04.18).
151. The Legal Framework for Universal Jurisdiction in the Netherlands. Human Rights Watch 2014, lk 1. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/IJ0914Netherlands_0.pdf (09.04.18).
152. S. Fainaru, S. Al-Izzi, U.S. security contractors open fire in Baghdad: Blackwater employees were involved in two shooting incidents in past week. - Washington Post, May 27, 2007.
153. Syria war: Who are Russia's shadowy Wagner mercenaries? – BBC, 28.02.2018. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.bbc.com/news/world-europe-43167697> (14.04.2018).
154. Юристам готовят уголовку, 02 окт 2017, Подробнее на РБК. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://www.rbc.ru/newspaper/2017/10/03/59d21d619a7947e01690f0f2> (16.04.18).

Lühendid

JN – Julgeoleku Nõukogu

KarS – Karistusseadustik

ÜRO – Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

US MT – United States Military Tribunal

IMT – International Military Tribunal

ICTY – International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia

ICTR – International Criminal Tribunal for Rwanda

USA – United States of America

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Liina Hirv

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsents) enda loodud teose

Juriidilise isiku kriminaalvastutus rahvusvahelises tavaõiguses,

mille juhendaja on mag. jur. Andres Parmas,

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,

sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-i lisamine eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

1.2 Üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartu, 23.aprill 2018.